МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології
Кафедра української мови

СТУДЕНТСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

Мовознавство. Літературознавство

6/2023

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології
Кафедра української мови

Студентський філологічний вісник

Серія: Мовознавство. Літературознавство

Випуск 6

Івано-Франківськ 2023

Студентський філологічний вісник. Серія: Мовознавство. Літературознавство / за ред. М. П. Брус. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. Вип. 6. 174 с.

Рекомендовано до друку вченою радою Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 1 від 20.09.23).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор докт. філол. наук, доц. **Марія БРУС**

Члени редакційної колегії
докт. філол. наук, проф. **Володимир БАРЧУК**
докт. філол. наук, проф. **Марія ГОЛЯНИЧ**
докт. філол. наук, проф. **Василь ҐРЕЩУК**
канд. філол. наук, доц. **Ірина БАБІЙ**
канд. філол. наук, доц. **Михайло БІГУСЯК**
канд. філол. наук, доц. **Валентина ҐРЕЩУК**
канд. філол. наук, доц. **Ірина ДЖОЧКА**
канд. філол. наук, доц. **Іван ДУМЧАК**
канд. філол. наук, доц. **Наталія ІВАНИШИН**
канд. філол. наук, доц. **Любов ПЕНА**
канд. філол. наук, доц. **Василь ПІТЕЛЬ**
канд. філол. наук, доц. **Віра ПІТЕЛЬ**
канд. філол. наук, доц. **Оксана СЕМЕНЮК**
канд. філол. наук, доц. **Роксолана СТЕФУРАК**
канд. філол. наук, доц. **Оксана ЦИПЕРДЮК**

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,2023

ПЕРЕДМОВА

«Студентський філологічний вісник» – наукове видання Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, покликане забезпечити не тільки виконання умов навчального плану здобувачами освіти рівня бакалавра й магістра зі спеціальностей 035 Філологія і 014 Середня освіта, спеціалізацій 035.01 Українська мова та література і 014.01 Українська мова та література щодо вимог публікації з теми кваліфікаційної роботи, а й апробацію теоретико-описових положень здійсненого наукового дослідження.

Сучасна дипломна робота повинна відповідати двом основним критеріям: кваліфікаційному та науково-пошуковому. Вимоги до підготовки роботи визначені нормативними документами навчальної діяльності, зокрема положенням про організацію освітнього процесу в закладі вищої освіти та освітньо-кваліфікаційними стандартами. Відповідно до мети провадження навчального процесу в закладі вищої освіти наукова робота має відображати реалізацію особистісного потенціалу здобувача освіти, розвиток його творчих здібностей, підготовку компетентного й конкурентоздатного фахівця.

Кваліфікаційні стандарти вищої освіти зі спеціальності 035 Філологія спрямовані на формування за відповідними програмами комплексу загальних і фахових компетентностей у здобувачів освіти, які дадуть їм змогу в професійній діяльності розв’язувати складні завдання та проблеми в галузі теоретичного і практичного мовознавства й літературознавства, проводити дослідження, створювати інновації. Згідно з кваліфікаційними стандартами дипломна робота повинна мати високий фаховий рівень, підтвердженням чого є евристичність теми, науково-теоретичний зміст роботи, уміло здійснений науковий аналіз, опис об’єкта дослідження, володіння метамовою, а також здатність узагальнювати і проблемно викладати положення пошукової праці в наукових публікаціях та в прилюдних виступах різного жанру.

Статті «Студентського філологічного вісника» – це втілення інтелектуального і креативного потенціалу молодих фахівців у галузі філології. Вони відображать результати наукової й навчально-методичної діяльності кожного здобувача освіти, представлені на паперових носіях або в електронному вигляді, у мережі Інтернет чи оприлюднені на офіційному вебсайті установи або її структурного підрозділу.

«Студентський філологічний вісник» є платформою для формування загальних, фахових компетентностей і дослідницького досвіду бакалаврів та магістрів у царині філологічних наук.

Марія БРУС

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Багрій Мар'ян
ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО ЕТИКЕТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА ТА МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА).....7

Багрій Христина
ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В. ВИННИЧЕНКА «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ») ……..12

Баюрчак Василина
СЛОВОТВІР І МЕТОДИКА ЙОГО ВИВЧЕННЯ В ШКОЛІ.....19

Бойків Євгенія
НАЗВИ МІСЯЦІВ У ГУЦУЛЬСЬКОМУ КАЛЕНДАРІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ (НА ОСНОВІ ТЕКСТІВ ПЕТРА ШЕКЕРИКА-ДОНИКОВА)……25

Василик Інна
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАРГОНІЗМІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ ЗМІ……30

Каратник Дзвенислава
ЗВЕРТАННЯ ЯК ЗАСОБИ МОВНОГО ЕТИКЕТУ В ДІАЛОГАХ ТА ПОЛІЛОГАХ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ YOUTUBE)…….....33

Маринець Віталія
ДІАЛЕКТИЗМИ У МОВІ ФОЛЬКЛОРУ ЯК СИМВОЛИ МИСЛЕННЯ І БУТТЯ ГУЦУЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРНИКІВ «ЄЗИК НЕ МАЄ СЛАБОСТИ» І «ПОВНІ БЕСАГИ МУДРОСТИ» РОМАНА КИСЕЛЮКА)…….....38

Мірон Ольга
ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ У СИСТЕМІ ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ ГОВІРКИ СЕЛИЩА ВЕЛИКИЙ БИЧКІВ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ 44

Момот Павло
ПРАЦІ ВЛАДИКИ СОФРОНА МУДРОГО: РИСИ МОВОСТИЛЮ……...53

Пігуляк Іванна
ЛЕКСИЧНІ ДЕВІАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ БЛОГУ С.ФУРСИ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «ЦЕНЗОР.НЕТ»…….....58

Повшанюк Людмила
НОВІТНІ ТЕРМІНИ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ПОХОДЖЕННЯ……63

Попович Віталія
НАЗВИ КУТКІВ У СЕЛАХ ЗАМУЛИНЦІ ТА МАТЕЇВЦІ КОЛОМИЙСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ…….....67

Рачківська Олеся
ЕЛЕМЕНТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ …….....71

Рошко Уляна
СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНІ ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ…….....80

Скрипник Тетяна
СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ ПОВТОРУ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВЛАСТИ ВЛАСЕНКО.....86

Танчик Олена
ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПРОЦЕСИ ФЕМІНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ…….…….....91
Угринчук Юлія
СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТІ РОМАНУ МАРІЇ ДЗЮБИ «УКРИТІ НЕБОМ»……96

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Баняс Стефанія
ГУЦУЛЬСЬКІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ ЯК ВИЯВ ФАТУМУ НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ ІЗ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»……..100
Білічак Софія
ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ОКСЕНИКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ (ЗА ТРИЛОГІЄЮ «ЛІСОМ, НЕБОМ, ВОДОЮ»)……105
Боєчко Наталія
КОНЦЕПТ МІСТА У РОМАНІСТИЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА …….....111
Волосянко Роман
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІ У ПОВІСТІ “ЗАМЕТІЛЬ” РОМАНА КУПЧИНСЬКОГО……118
Дужак Мар'яна
СМАКОВА КУЛЬТУРА І СЕМІОЗИС У РОМАНІ «ПЕРВЕРЗІЯ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА.122
Зозук Юлія
ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ П’ЄСИ «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ» ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА …….….....128
Кулешір Сніжана
ПРОЗА СЕРГІЯ ЖАДАНА: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ…….135
Легенович Христина
АНТИМІЛІТАРНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА ПОЕТИКИ РОМАНІВ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА В РОМАНАХ «ЛЮДИНА І ЗБРОЯ», «ТРОНКА»……...140
Ніколін Христина
АПОЛОГЕТИЧНА ПЛОЩИНА ФЕМІННОЇ СКЛАДОВОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ……...145
Павлів Галина
ОСОБЛИВОСТІ СВІТОВІДЧУТТЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ ЛЕСІ ШМИГЕЛЬСЬКОЇ ……151
Савчук Людмила
ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ……...159
Соломон Соломія
ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕМИ ВІЙНИ У РОМАНІ «ЛЮДИ ЗІ СТРАХУ» РОМАНА АНДРІЯШИКА……...164
Танасійчук Вікторія
ПРОБЛЕМАТИКА ПОВІСТІ «ЗА СЕСТРОЮ» А. ЧАЙКОВСЬКОГО……171

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81’271:172:395.6]82-6 І.Франко+М.Драгоманов

Мар’ян Багрій
студент Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Іван Думчак**,
кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО ЕТИКЕТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА ТА МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА)

У статті розглянуто мовні особливості етикетних формул. Проаналізовано використання етикетних мовних конструкцій, зокрема звертань в листах
І. Франка та М. Драгоманова другої половини XIXст.
Ключові слова:лист,комунікація,листування, звертання, формули ввічливості, епістолярний текст, мовно-етикетні формули.

Marian Bahrii
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Ivan Dumchak**,
Candidate of Philology, Associate Professor

PECULIARITIES OF UKRAINIAN EPISTOLARY ETIQUETTE OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY. (ON THE CORRESPONDENCE MATERIAL IVAN FRANKO AND MYKHAILO DRAHOMANOV)

The article examines linguistic features of etiquette formulas. The use of etiquette language constructions, in particular addresses in the letters of I. Franko and
M. Drahomanov of the second half of the 19th century is analyzed.
Key words: letter, communication, correspondence, address, politeness formulas, epistolary text, language and etiquette formulas.

Постановка проблеми. Унікальна роль епістолярію відома від найдавніших часів. У різні періоди розвитку людства на цінності цієї спадщини наголошувалося неодноразово [1, с. 141], адже як окремий функціональний стиль він помітно вирізняється з-поміж інших стилів української мови особливостями структурно-композиційного та мовноетикетного оформлення. Формули етикету виконують у тексті листа роль своєрідних термінальних

сигналів, які забезпечують здійснення епістолярного діалогу й оформляють його композиційну структуру. Кожен тип листа передбачає свої види етикетних конструкцій, уживання яких зумовлено ступенем стандартизованості послання [6, с. 159].

Аналіз досліджень. Спостерігається дедалі більше зацікавлення мовознавцями епістолярним етикетом у листах видатних письменників, діячів науки і культури, громадських діячів тощо. Потрібно відзначити, що тематика епістолярію та етикету представлена в роботах різноманітних дослідників: Н. М. Журавльова, Т. В. Радзієвська, С. К. Богдан, Г. С. Мазоха, Н. В. Павлик, Л. А. Кулішенко, М. О. Стахів, Л. І. Мацько, К. В. Ленець, О. С.Мельничук та ін.

Мета статті – висвітлення й аналіз етикетних мовних конструкцій в листуванні І. Франка та М. Драгоманова другої половини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке суспільство, починаючи з найдавніших основ людської цивілізації, виробляє правила й норми поведінки, які забезпечують довірливі та приязні стосунки між комунікантами. Цілком очевидно, що ніяке спілкування не буде успішним без використання відповідних формул етикету. Вони сприймаються як засоби ввічливості, спрямовані на вираження поваги до співбесідника та дотримання власної гідності [2, с. 63]. Тобто ввічливість, а саме вживання мовно-етикетних формул, вважається основою для сприятливої комунікації.

Своєрідність етикету в епістолярному тексті визначається як ряд умов і обставин, що створюють необхідну атмосферу для виникнення комунікації: доброзичливвість; готовність «вислухати» і відповісти на письмове повідомлення; делікатність. У листах етикетна лексика використовується як засіб вираження епістолярної ввічливості, завдяки чому встановлюється контакт, створюється й підтримується певна тональність послання, виражається ставлення до адресата [6].

Лист як епістолярій має свої характерні риси, зокрема своєрідний «моно-діалог», що має лише писемну форму вияву, а також здійснює апелятивну функцію, яка полягає у звертанні до адресата з бажанням увести його в коло певних подій, проінформувати про щось [5, с. 38].

Варто зазначити, у листі одна людина звертається до іншої не з будь-якої причини. Причиною для написання кореспонденції завжди бувають якісь вчинки, висловлювання, думки того, до кого звертається автор. І сам адресант, безпосередньо, особисто зацікавлений у тому, щоб підтримати або відкинути дії, погляди, прагнення адресата. Відбираються і розглядаються власне ті факти, події, явища, які входять у коло інтересів адресата, які "оточують" його і викликають ті чи інші його вчинки, думки, прагнення. Таким чином, об’єктивна основа листа найтісніше пов’язується з його суб’єктами – автором і адресатом [4, с. 87].

У листуванні І. Франка та М. Драгоманова важливе місце посідають етикетні формули, зокрема використання звертань у кличній формі, а також наявність традиційних етикетних одиниць на початку і в кінці послання, а в тексті – пропозицій, вибачень, побажань, прохань тощо.

Як ми вже зазначили вище, кожен лист починається зі звертання до адресата, адже це один із найважливіших елементів епістолярного етикету, який

допомагає налагодити контакт та забезпечити умови комфортності між комунікантами.

Перейдемо до аналізу звертань як формул, які виступають також і привітальною етикетною одиницею:

- *Дорогиј Добродіју! (до М. Драгоманова від 21/8 1878) [3, с. 16*];
- *Дорогиј товаришчу! (до І. Франка /1881) [3, с. 24];*
- *Шановниј земльаче (до І. Франка від 27 дек. 1882) [3, с. 37].*

Спостерігаємо звертання прикметникового походження, а також із емоційно-оцінними епітетами:

- *Јак бачите,* ***дорогиј Добродіју****, – всьо се тільки бльаґа, та шчож діјати? (до М. Драгоманова від 13/2 1877) [3, с. 8];*
- *Прощајте,* ***коханиј****, і не банујте на мене за всю цьу чепуху, шчом ось нагородив (до М. Драгоманова / 1878) [3, с. 16];*
- *Аджеж,* ***Добродіју****, не все в один день провчили і не готовим з голови Јупітера вискочили (до М. Драгоманова від 26/4 1884) [3, с. 70].*

Особливим показником шанобливого ставлення є використання присвійного займенника **мій**, у поєднанні з прикметником чи іменником, адже це надає більшої емоційності не тільки окремій конструкції, а й листові загалом:

- ***Дорогиј міј****, Ви себе не шанујуте ј не бережете! (до І. Франка від 26 Септ. 1884) [3, с. 86];*
- *Ну, міј****голубе****, скинув ја з себе камінь з плеч (до І. Франка від Јульа 7, 1889) [3, с. 300].*

Також зустрічаємо і звертання, яке набуває пестливого (демінутивного) звучання завдяки суфіксу ***-чик:***

- *Уткніть,* ***голубчику****, коли можна, шче в ІІ кн. (до І. Франка /1894) [3, с. 445].*

Пропонуємо розглянути декілька прикладів інших мовно-етикетних одиниць в епістолярних текстах-листах цих двох визначних діячів України:

Етикетні одиниці, якими виражається привітання:

- ***Від мене шчириј Вам поклін*** *(до М. Драгоманова) [3, с. 14].*

Прохання:

- *Коли так,* ***то ј напечатајте, јак би можна, то по украјінськи*** *(до М. Драгоманова від 24 цвітньа 1883) [3, с. 46].*

Пропозиція, порада:

- *Ја Вам најсурјозно раджу:* ***примусьте Ви нову редакціју напечатати міј лист*** *(з приміткоју, шчо він був присланниј шче до староји редакціји), – бо ја непремінно, пождавши місьаць, напечатају всьу оцьу справу окремими листками (до І. Франка від 2 Јануаріја, 1886) [3, с. 149].*

Подяка:

- *150 фр. на Фавста Б-ј дістав,* ***і ја сердечно дьакују Вам*** *за тоту підмогу (до М. Драгоманова від 16 січньа 1883) [3, с. 42].*

Вибачення:

- ***Звиніть,*** *шчо послав не 200: мені обіцьав дати на Ф. 50 фр. В-ц, та не дав, так шчо зібралось тільки 150 (50 мојіх, 100 редакціјі В. Слова) (до І. Франка від 27 дек. 1882) [3, с. 39];*

Згода, підтвердження:

- ***Ја признајусь****, шчо косівського руху доочне не знају (до М. Драгоманова) [3, с. 32].*

Заперечення:

- *Поперед всего, – јак бачите із сказаного висше, –* ***ја нијакоји згоди не робив****, а на нарадах громади був тілько мовчачим свідком (до М. Драгоманова від 29/VIII 1885.) [3, с. 115].*

Побажання:

- *Поздоровльају Вас і жінку Вашу з тим і* ***бажају Вам усьакого добра, а найбільше – молодіј мамі здоровльа, то все піде гарно*** *(до І. Франка від 15 Авг. 1887) [3, с. 236].*

Комплімент:

- *Ја дуже б рад держати Вас за слово, і бесперечна річ, шчо* ***Ви змогли б таку статьу зробити ліпше, ніж хто небудь у нас****, де ні матеріјалу, ні спосібних льудеј до такоји праці нема (до М. Драгоманова) [3, с. 38].*

Співчуття або підтримка:

- ***Жалко ј за јого теперішніј стан матеріјальниј –*** *та жалче всього, шчо він сам јого зробив собі і упорно не хотів зарані ј слухати ради, по котріјі він шче міг себе вберегти од того, шчоб дійти до теперішнього стану (до І. Франка від 23 Новембра 1883) [3, с. 50].*

Прощання:

- ***Прошчајте!*** *(до М. Драгоманова) [3, с. 14];*
- ***Остајусь з глубоким поваженьем*** *(до І. Франка від 5/II 1885) [3, с. 106];*
- ***До скорого побаченьа*** *(до І. Франка від 28 Oct. 92) [3, с. 394].*

Часто прощання має вигляд мовних етикетних формул із семантикою побажань:

- ***Бажају Вам усьакого добра і засилају шчирий поклін*** *(до М. Драгоманова від 15 Маја 1885) [3, с. 113].*

Висновки. Опрацьована нами інформація дає підстави стверджувати, що епістолярій посідає особливе місце в історії вивчення етикету. Адже листи того чи іншого видатного діяча репрезентує виразну картину становлення й розвитку епістолярного етикету, зокрема велику кількість варіантів етикетних мовних конструкцій, які притаманні саме використанню у другій половині XIX століття.

Листування І. Франка та М. Драгоманова є цінним джерелом для висвітлення етикету другої половини XIX ст. В їхніх епістолярних текстах простежується певна структурно-семантична єдність композиційних елементів: зачин – мовно етикетні формули, які допомагають встановити контакт з адресатом, зокрема звертання, які у своїй лексемі виражають також і привітання; основна частина – це інформація, фактичний матеріал, у якому автор листа розміщує прохання і завдання, конкретні пропозиції, ставить запитання, висловлює міркування; завершальна частина – прощання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. / гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 2 (101), Ч. 2. Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 308 с.
2. Молоткіна В. К. Організація сучасної ділової комунікації: навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький: ВЦ «КСВ», 2018. 267 с.
3. Матеріали для культурної та громадської історії Західної України. Т. 1. Листування І. Франка і М. Драгоманова. Київ: ВЦ «ВУАН», 1928. 508 с.
4. Мазоха Г. С. Епістолярна спадщина і парадигми наукового дослідження. *Вісник Житомирського ДУ імені Івана Франка.* Вип. 24. Житомир: РВВ ЖДУ, 2005. С. 88–92.
5. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укл. І. І. Коломієць. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с.
6. Умови вибору етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників XIX ст. *Лінгвістичні студії:* зб. наук. праць / укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк: ДонНУ, 2008. С. 158–162.

УДК 801.82:821.161.2-31В.Винниченко]81'373.47(045)

Христина Багрій
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Іван Думчак**,
кандидат філологічних наук, доцент

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В.ВИННИЧЕНКА «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ»)

У статті розглянуто сутність експресивної лексики та засоби експресивізації мови. Проаналізовано використання експресивної лексики в художніх текстах. Досліджено експресивну лексику в художньому тексті роману «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Ключові слова: експресивна лексика, художній текст, функції експресивної лексики, експресивність, засоби експресивізації мови.

Khrystyna Bahrii
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Ivan Dumchak**,
Candidate of Philology, Associate Professor

FUNCTIONAL LOAD OF EXPRESSIVE VOCABULARY IN A FICTION TEXT (BASED ON THE MATERIAL OF V. VYNNYCHENKO'S NOVEL «NOTES OF THE SNUB-NOSED MEPHISTOPHELES»)

The article examines the essence of expressive vocabulary and means of expressive language. The use of expressive vocabulary in art tests is analyzed. Expressive vocabulary in the literary text of the novel «Notes of the Snub-Nosed Mephistopheles» was studied.

Keywords: expressive vocabulary, artistic text, functions of expressive vocabulary,expressiveness, means of expressing language.

Постановка проблеми. Українська експресивна лексика є важливою частиною національної спадщини, що насамперед відзначається своєю здатністю виражати широкий спектр емоцій та станів. Ця лексика надає текстам художньої виразності, розкриває глибокі психологічні стани героїв, а також передає їхні емоції у формі художнього полотна.

Аналіз досліджень. Експресивну лексику досліджували: Н. Бойко, С. Єрмоленко, Л. Жаркова, М. Гамзюк, Б. Коваленко, М. Кравченко,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

І. Литвинчук, А. Мойсієнко, Н. Пилинський, Л. Ставицька, О. Турчак, В. Чабаненко, І. Грицютенко, М. Кочерган, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, І. Чередниченко та ін.

Мета статті – пояснити роль та значення експресивної лексики у художньому тексті, зробити аналіз експресивної лексики роману «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях експресивна лексика здобула особливе визнання, адже має силу відтворити найглибші почуття та емоції, а також створити неповторну атмосферу в художньому тексті [1, с. 170].

Експресивна лексика української мови виділяється своєю різноманітністю та здатністю глибоко виражати почуття. Ці слова впливають на емоційний стан читача, його почуття та відношення до описуваного. Вони сприяють створенню емоційного забарвлення мовлення, роблячи текст більш виразним та насиченим. Експресивну лексику часто називають основним, безпосереднім засобом репрезентації експресивної функції мови. Вона орієнтована не на позначення нових денотатів, а на фіксацію їхньої особливості, специфічності, особливості, винятковості, що й сприяло відсуненню на другий план власне номінативної функції та надання пріоритетів експресивній номінації [4, с. 469]. Головна роль експресивної лексики полягає в її здатності передавати не лише інформацію, але й виразно виражати емоції, надаючи тексту глибший сенс.

У літературних текстах експресивна лексика використовується для вираження творчого задуму українських письменників, які користуються різними висловами для опису своїх літературних героїв, їхнього внутрішнього світу. Хоч експресивна лексика може вживатися у багатьох функціональних стилях літературної мови, саме у художньому вона вживається найчастіше [5, с. 129]. Загалом, у художніх текстах експресивне слово використовується з метою збагачення мови, роблячи її більш насиченою та виразною, а також для вираження стилю та ідей автора. Експресивна лексика відіграє важливу роль у сприйнятті та розумінні твору читачами. Вона сприяє створенню яскравих та емоційно насичених образів автором, що робить художні тексти більш живими та захоплюючими для читача [4, с. 102].

Роман «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка насичений експресивною лексикою, зокрема: метафорами, порівняннями, словами з демінутивними та аугментативними» суфіксами, префіксами, що надають словам емоційної виразності, жаргонізмами, діалектизмами, фразеологізмами, експресивними вигуками та звертаннями, риторичними запитаннями, гіперболами, а також емфазами. Вони активно вживаються для надання тексту образності, виразності, своєрідного колориту та спрямовані на створення вражень, вираз емоцій, почуттів, авторської позиції та спонукання читача до емоційної реакції. Використовуючи їх, автор намагався передати читачеві почуття та емоції персонажів, розкрити художній світ якнайбільш детально та насичено, щоб читач міг відчути і

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

зрозуміти кожного персонажа, кожну ситуацію та подію, описані безпосередньо у самому романі.

У романі «Записки Кирпатого Мефістофеля» часто використовуються метафори та порівняння, які відіграють важливу роль у художньому тексті, надаючи словам новий сенс та образність. Автор використовує метафори з метою викликати емоції та естетичні враження у читачів, виразити свої думки через конкретні образи:

1) для опису навколишнього середовища, природи: «***Над бульваром повисла безвуха, лиса голова місяця й розгублено посміхається***»*[6, с. 7];* «***Місяць одсунувся до будинків і звідти дивиться мені в лице***»*[6, с. 8];*

2) для передачі внутрішніх почуттів і станів персонажів: «***І той момент, коли в очах, поширених надією й захватом, блискає жах – є найкращий***» *[6, с. 4];* «*Мені стає незрозуміло-весело, і* ***буйний виклик спалахує у крові***» *[6, с. 14];*

3) для опису зовнішнього вигляду: «*Але Карапачов уже пильно, з цікавістю* ***придивляється до нас своїми розумними, колючими щілинками***»*[6, с. 69].*

Також у творі автор часто користується порівняннями, які допомагають точніше відобразити дійсність, розкрити сутність одного предмета у відношенні до іншого:

1) опис зовнішнього вигляду: «*В Сосницького теж не Андрійків – м'ясистий, важкий;* ***ніздрі, неначе цвяшком проткнуті***» *[6, с. 11];* «*Одчиняє якась панна з дуже грубими, червоними губами й* ***вузенькими, як бритвою прорізаними, чорними оченятами»*** *[6, с. 209];*

2) опис внутрішніх станів, емоцій і відчуттів:«*Коли я роздягався, здавалось,* ***засну, як убитий***» *[6, с. 6];* «*Від ручки й серйозного доброго личка в мене* ***в душі таке почування, немов я полежав на весняній, свіжій, атласистій травичці»*** *[6, с. 143];*

3) опис звуків:«*Вони так само* ***вищать, неначе я наступив їм на хвіст****, і певною ходою виходжу на другий поверх»[6, с. 20];* «*Він не каже ні слова й* ***перебирає по столі пальцями, роблячи звуки, як на барабані***»*[6, с. 45];*

4) опис запахів: «*В палісадниках пухкими купами лежить збите жовто-червоне листя, від якого* ***йде такий дух, як коли розітреш листок на долоні»*** *[6, с. 19]; «Від неї йде* ***теплий, молочний запах, як од дітей»*** *[6, с. 161];*

5) опис поведінки та дій: «*І Панас Павлович навіть* ***махає в повітрітак, ніби дає ляпаса»*** *[6, с. 82];* « *—Почекай! – мокро, схлипуючим шепотом говорить Клавдія Петрівна й* ***похапцем, обома руками, як діти, витирає хусткою лице»*** *[6, с. 156].*

У тексті звертається увага на використання суфіксів, які додають словам відтінок зменшення або збільшення для вираження різних відчуттів, таких як: ласка, пестливість, іронія, зневажливість тощо. Зокрема, демінутивні суфікси грають важливу роль у мові, вказуючи на менший розмір, компактність та вирази ніжності у тексті [4, с. 121]. У творі автор

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

використовує такі демінутивні суфікси: -очок, -ок, -очк-, -ик-, чик-, -к-, -ечк-, -ичк-, -инк, -ець, -ц-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -чик-, -ун-, -енят-, -ят-, -ус-, -юс-, -ельк-. Наведемо кілька прикладів із вказаними суфіксами: «*Схопивши, озирається, біжить у* ***куточок*** *і там намина свій* ***маслачок***» *[6, с. 1];* «***Кашкетик*** *із поломаним гербом, на маківці* ***горбик****, слід від голови» [6, с. 72]; «На вішалці висить* ***пальтечко Андрійка****; один рукав вивернутий» [6, с. 72];* «*Олександра Михайлівна помалу виймає ласощі з* ***торбинки*** *й роздає їх по одній» [6, с. 45];* «*— Оттак,* ***Степанець****, й революціонери»[6, с. 187];* «*Він, недбало розсівшись, ставить* ***малесенькі*** *ставки – його не обходить гора» [6, с. 4];* «*—Через те,* ***Степанчику****, що революціонери подібні до нічних метеликів» [6, с. 187];* «*— Ай,* ***мамуню****, не прикидайся, ти сама підеш на барикади» [6, с. 185];* «*Зовсім постародівилась, завела* ***кошенят****,* ***цуценят****,* ***поросят****!« [6, с. 188]; «—* ***Олюсю****, дай мені, а сама наготов* ***простиральце****!» [6, с. 242].*

Щодо аугментативних суфіксів, то автор вживає-енн-, -езн-, наприклад:

«— Простіть, Якове Васильовичу, ***страшенно*** *нерви попсувались у мене за цей час» [6, с. 159];* «*Ми сідаємо на* ***широчезну*** *руду канапу» [6, с. 58];«Від університету через усю вулицю лягає* ***величезна*** *передвечірня тінь» [6, с. 144].*

Також у творі вживаються префікси з виразним емоційним навантаженням: при-, по-, об-, за-, без-, най-,не-. Наведемо кілька прикладів їх вживання: *«Двері з передпокою я зачиняю за собою і в синьому* ***присмеркові*** *бачу проти себе бліде лице з великими, неклiпаючими, зачарованими очима» [16, с. 21];«І от я одною рукою тихо наближаю до себе цю руку, до своїх грудей, другою рукою* ***побожно*** *обіймаю ніжні плечі її і схиляюсь до її уст, розкритих, гарячих від солодкого жаху» [16, с. 21]; «—… Ти з усього смієшся й удаєш з себе розчарованого, але робиш це для того, щоб замазати свою* ***бездушність*** *і моральну порожнечу» [16, с. 13]; «Нехай собі всякі філософи глузують, називають це «скотячою силою», нехай собі з виглядом вищості знизують плечима, а він, Панас Павлович, не може відмовитись од цієї «скотячої сили», він уважав її за* ***найбільшу****,* ***найсвятішу****,* ***найнеобхіднішу*** *й т.д. життєву силу!» [16, с. 79];* «*— Мені* ***невимовно*** *тяжко жити з ним! – жалібно говорить вона, й губи знов витягуються» [16, с. 75].*

Головна мета використання жаргонізмів полягає у належності до соціальної групи за допомогою вживання специфічних слів, форм і мовних зворотів [4, с. 97]. Використання жаргонізмів є одним із найефективніших засобів досягнення експресії у тексті, і саме тому художня мова дуже часто ними насичена. Не є винятком і художня мова роману «Записки Кирпатого Мефістофеля». Зокрема, у ній присутні такі жаргонізми: «*Йому хочеться* ***загребти*** *мої гроші» [6, с. 6];* «*— Взагалі,* ***паршива справа****, Яша, - каже він, криво посміхаючись і витягуючи цигарку» [6, с. 55];* «*А потім, от у цю хвилину, оповідає про нахабу, що причепився до неї, і про те, як вона добре* ***відчистила його»*** *[6, с. 101];* «*Йому приємно погукувати,* ***робити***

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

***шамотню**, наливати»* [*6, с. 128]; «— Коли я сам не заробив, значить, або вкрав, або **вишахраїв**, або відняв силою закону*» *[6, с. 169].*

У «Записках Кирпатого Мефістофеля» використані фразеологізми слугують яскравим вираженням емоційного стану людини. Вони не лише називають предмети та різні явища, але й характеризують їх. Зазвичай фразеологізми, які використовуються автором, надають негативну оцінку та характеристику. Відзначаються своєю здатністю привертати увагу читача та висвітлювати авторське ставлення до описуваного: «*Для легеньких **стрибань у гречку***(зрад) *вона занадто багато говорила про моральність, занадто довго старалася переконати всіх, що їй гидкі ці «скотства*» *[6, с. 28]; «Я **вмиваю руки***(відмова від участі в чомусь, зняття з себе відповідальності) *в цій поважній справі*» *[6, с. 47]; «— Та через що це ви **горщика розбили*** (посварилися)*?» [6, с. 54].*

Діалектизми використовуються для створення автентичності персонажів або місця подій. Автор вживає їх з метою надання народного колориту, а також індивідуалізації мовної характеристики персонажів. Наведемо кілька прикладів діалектизмів з роману «Записки Кирпатого Мефістофеля»: «*Тротуари не мокрі, а тільки **масні** від дощового пороху» [6, с. 19];«Мені навіть хочеться, щоб Сосницький погнався за мною, але його **не видко»** [6, с. 69]; «По тілі втома, лице здається масним, **помнятим**, хочеться вмочити в холодну воду» [6, с. 104].*

Роман рясно насичений й емоційними вигуками, звертаннями та риторичними запитаннями, якими автор намагається передати емоції, стани або реакції персонажів на події, зображені у творі.Крім того, це допомагає створити більш насичений і виразний образ, поглибити емоційний вимір роману. Зокрема, прикладами таких вигуків є: «— ***Ех**, ти боягуз!» [6, с. 4]; «— А втім, **ну її к чорту**, чого я мушу про це думати?» [6, с. 15]; «— **Боже,**як мало людині треба, щоб вона була щаслива!» [6, с. 51]; «— **Ага,**от маєш: і бачив тебе, і знав, що на мене ждала, а от хочу, щоб ти перша підійшла, - і підійшла» [6, с. 60]; «— **О, Господи!** – вражено, з переляком каже вона*» [6, с.86]; «***Ет, чорт,**ще й ця тут собі!» [6, с. 109].*

Риторичні запитання звучать у досліджуваному творі досить часто. Найчастіше їх використовує головний персонаж твору. Причиною цього є те, що він майже весь час перебуває у важкому емоційному стані, відчуває заплутані почуття. І саме завдяки риторичним запитанням намагається краще зрозуміти себе. Серед риторичних запитань варто виділити такі приклади: «— *Справді, **навіщо я живу**?» [6, с. 17];* «***Чого я, власне, хотів, чи не хотів?»*** [6, с. 59]; «*Я тільки дивуюсь гірко та покірно: **як могло все це статись, через що, навіщо**?» [6, с. 71]; **«Що ж таке моральність?»** [6, с. 166]; **«— А що таке «чесність», «нечесність»?**«[6, с. 169].*

Мета експресивних звертань у романі полягає не стільки у тому, щоб назвати адресата, скільки в тому, щоб дати йому оцінку чи привернути до нього увагу. Часте використання експресивних звертань допомогло авторові створити глибший зв'язок із читачем та зробило текст надзвичайно захоплюючим, У творі вживаються такі експресивні звертання: «—*Чи*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

розумієш ти мене, ***моя бажана?»*** *[6, с. 23]; «— Не смій,* ***поганий хлопче, мучителю ти мій****!» [6, с. 66]; «— Отут битиму,* ***паскудна ти дівчино!»****[6, с. 89];* «*—Ні,* ***голубе****, ні,* ***серденько****,* ***любчику, ясочко****, поїдьмо!» [6, с. 126];* «*— Через що,* ***дурний ти, смішний чоловіче?»****[6, с. 132].*

У романі використовується велика кількість гіпербол саме для творчого перебільшення та надання реченням особливого художнього виразу. Гіперболи служать інструментом для передачі емоцій та створення більш яскравого та образного опису ситуацій [2, с. 26]. Автор використовує їх з метою прикрасити свій твір, надаючи йому більше насиченості та емоцій, наприклад: «*Ось Карачапов, він здатний схопити людину, що попала в скрутне становище,* ***взяти її за горло йдушити доти, поки ні копійки не лишиться у неї»*** *[6, с. 3];* ***«Я неначе в якомусь кошмарі живу ці два тижні»*** *[6, с. 37];* «*Та вам* ***треба тільки моргнути, й коло вас будуть тисячі Панасів Павловичів!»*** *[6, с. 152];****«Я, може, в сто раз більше покалічений****,* ***я – мертвяк****, я тільки спокою хочу!» [6, с. 158];* «*Тут я помічаю, що увесь час* ***з усієї сили стискую щелепи так, що їм аж боляче»****[6, с. 250].*

Не менш важливим засобом експресивізації тексту роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» є й емфаза, тобто виділений шрифт, курсив або напівжирні літери для підсилення важливих слів або фраз. У романі використовується саме курсив: «І коли другого дня прийшла до мене, невже серйозно думала, що я можу назвати її *жінкою*?« *[6, с. 25];* «— Постановили *ви*, а не я « *[6, с. 85];* «—Але ти зрозумій: *я нічого не знаю*» *[6, с. 85];* «І я хочу, щоб вона *сама* послала його до мене» *[6, с. 153];* «Недалеко від дому Клавдії Петрівни я раптом злякано здригуюсь усередині: адже я зараз побачу *мого сина*»*[6, с. 202].*

Висновки. Після аналізу художньої мови роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка, можна переконатися у високому майстерному рівні автора щодо відтворення емоційного світу у своєму творі. Проаналізувавши експресивну лексику в романі, виявлено, що найчастіше автор вживає саме метафори та порівняння, а також лексеми з демінутивними суфіксами. Слова з аугментативними суфіксами використовуються набагато рідше. Також твір рясніє багаточисельними риторичними запитаннями, експресивними звертаннями та вигуками. Щодо фразеологізмів і діалектизмів, то їх відносно невелика кількість. Загалом, письменник виявив високий рівень обдарованості та вдало використав експресивну лексику, завдяки чому твір став надзвичайно виразним і насиченим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
2. Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

філології. Серія: лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст., 2011. Бібліогр.: 12 назв. укр. Вип. XXIV, ч. 2. С. 468–476.
3. Лучук І. В. Метафора та інші тропи в дискурсі української лірики. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2011. С. 48-57.
4. Мойсієнко А.К., Бас-Кононенко О.В., Бондаренко В.В. та ін. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник Київ: Знання, 2010. 270 с.
5. Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 129 –131.
6. Винниченко В. К. Записки Кирпатого Мефістофеля: роман. Київ: Знання, 2015. 271 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 37.3.016:81’373.611

Василина Баюрчак
студентка Факультету філології,
спеціальності 014.01. Середня освіта,
спеціалізації035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Василь Грещук,**
Доктор філологічних наук, професор

СЛОВОТВІР І МЕТОДИКА ЙОГО ВИВЧЕННЯ В ШКОЛІ

У статті розглянуто і проаналізовано сучасні методи вивчення і викладання словотвору у школі, здійснено класифікацію ігор на уроках української мови, запропоновано систему вправ під час вивчення теми «Словотвір».

Ключові слова:словотвір, способи словотворення, освіта, урок, школа, методика, вправа, інновації, комп’ютер, гра, технології, ментальні карти.

Vasylyna Baiurchak
student of the Faculty of Philology,
specialty 014.01. Secondary education (Ukrainian language and literature)

Research Adviser - **Vasyl Greschuk,**
Doctor of Philology, Professor

VOCABULARY AND METHODS OF ITS STUDY AT SCHOOL

The article examines and analyzes modern methods of studying and teaching vocabulary at school, classifies games in Ukrainian language lessons, proposes a system of exercises during the study of the topic "Vocabulary".

*Keyword***:***word formation, ways of word formation, education, lesson, school, method, exercise, innovations, computer, game, technologies, mental maps.*

Постановка проблеми. Мовна ситуація в Україні багато в чому залежить від вивчення української мови як базової дисципліни в середній школі. Нові мотиви опанування державною мовою вимагають оновлення методики навчання української мови, диференційованого підходу до визначення мінімальних, достатніх і спеціальних поглиблених знань і навичок з української мови. Вивчення української мови школярами – основний етап у вихованні мовної особистості. Знання різних способів словотвору відіграє важливу роль в цьому процесі.

Аналіз досліджень. Для нашого дослідження важливе значення мають концептуальні підходи, методологічні й методичні засади модернізації системи неперервної мовної освіти з урахуванням національних і світових тенденцій, обґрунтовані в працях О.М. Біляєва, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіної, С.О.Карамана, Л.І. Мацько, Т.Г. Окуневич,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

М.І. Пентилюк, О.М. Семеног та ін.; наукові пошуки вчених у напрямі розроблення освітніх підходів, технологій, форм і методів навчання української мови (Н.В. Бондаренко, О.Л. Дженджеро, О.А. Кучерук, Н.М. Остапенко, Г.Т. Шелехова, А.В. Ярмолюк та ін.).

Мета дослідження. Висвітлити методичні аспекти вивчення словотвору у школі.

Виклад основного матеріалу. Спосіб словотворення – це шлях словотворення під час якого твірна основа перетворюється на похідне слово, напр.: *осво-єнн-я* ← *осво-їти* [4, с. 55]. В українській мові розрізняється близько двадцяти способів словотворення, які групуються за різними ознаками. Зазвичай розрізняють чотири «основні» способи словотворення: морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний. [3, с. 25]. В середній школі предметом вивчення, зазвичай, є морфологічні різновиди словотворення.

Вивчення складу слова і словотворення посідає важливе місце в системі навчання школярів української мови. Освоєння словотвірних понять і вмінь дає можливість учням не тільки оволодіти словотворчим видом аналізу, а й усвідомити смисловий взаємозв'язок між однокореневими словами, засвоїти певний орфографічний матеріал тощо. Крім цього, словотворчі спостереження сприяють усвідомленню словотворчих процесів в українській мові, розумінню того, як утворюються слова, як створюється нове значення.

Вивчення теми «Словотвір» відбувається у 6 класі, хоча систематично повторюється матеріал при вивченні різних частин мови, де вивчаються способи їх словотворення.

Робота над виконанням завдань, які запропоновані у підручнику, повинна чергуватися з цікавими іграми, вправами, щоб учні легко наводили самостійно дібрані приклади слів, тим самим виявляючи практичне засвоєння матеріалу.

Гру можна використовувати на будь-якому етапі уроку. Необхідно спланувати роботу так, щоб ігровий сюжет проходив через весь урок. Треба подумати про те, щоб кожна дитина могла брати участь в грі і отримала від цього задоволення.

Інтерес до навчальної діяльності у дітей різко зростає, якщо вони включені в ігрову ситуацію. Мета гри – допомогти серйозну, напружену роботу зробити цікавою та доступною для школярів [2, с. 62].

Правила проведення гри:

1. Умови гри.
2. Засвоєння учнями певних знань, необхідних для успішної участі в грі.
3. Визначення місця і часу проведення гри.
4. Скасування гри в разі небажання учасників продовжувати її.
5. Контроль за грою (міркуй і будь уважний, дій так, щоб правила гри строго дотримувалися).
6. Винагорода учнів за прояв духу змагальності.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

7. Оцінка або самооцінка гри [1, с. 99].

Розглянемо приклади ігрових технологій на уроках української мови детальніше:

1. Гра-змагання – це навчальне заняття, має в основі змагальну складову між командами, яка фіксує швидкість і правильність відповідей на питання і рішень різних завдань, які пропонуються вчителем. Даний вид роботи має велику кількість різноманітних ігрових форм: змагання, поєдинки, на прикладі відомих телевізійних ігор, наприклад, «Зірковий час», «Брейн-ринг», «КВК».

2. Інтерактивна гра представляє собою втручання вчителя в групову ситуацію, яка впливає на активність членів групи в залежності від поставленої навчальної мети. Дана гра дає можливість учням, набагато краще усвідомити навчальне завдання.

3. Гра-вікторина складається таким чином, щоб школярі змогли продемонструвати знання і розуміння певних слів. Питання, які використовуються вікторині, можуть бути відомі заздалегідь, а можуть бути озвучені лише в момент гри. Варто наголосити на необхідності враховувати вікові особливості учасників гри-вікторини, при складанні комплексу питань.

4. Ігри-подорожі, наприклад, в «Країну правопису», «Таємничий острів», і т.д., використання таких ігор на уроках дозволяють підвищити навчальний інтерес школярів, а також сприяють активізації розумової, мовленнєвої та творчої діяльності. Такі ігри нададуть позитивний вплив на ефективність формування широких пізнавальних мотивів школярів.

5. Ігри-вправи. Не тільки дозволяють розвивати пізнавальні здібності школярів, але також сприяють закріпленню навчального матеріалу, розвивають вміння застосовувати його в нових умовах. Приклади ігор-вправ: кросворди, ребуси, вікторини [6, с. 103].

Однією з глобальних характеристик нашого часу є затвердження інноваційного способу розвитку як домінувального. Важливо відзначити, що інноваційна діяльність педагога, порівняно з традиційною системою освіти, спрямована на зміну особистості того, хто навчається за рахунок максимального розкриття його природних здібностей [5, с. 88].

Під час навчання української мови мультимедійні технології можна використовувати на всіх етапах уроку: при поясненні нового матеріалу, розв’язанні завдань, контролю. Мультимедійні технології під час уроків української мови – це інструмент, який дозволяє учням краще пізнати себе, сприяє самостійності.

Виклад теоретичного матеріалу у формі інтерактивного підручника значно підвищує інтерес школярів. Анімація та звук викликають у школярів масу позитивних емоцій.

При вивченні способів словотвору можна використовувати ще такі інноваційні технології: ментальні мапи, скринкасти, програму LearningApps, програму Kahhot.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

На сьогоднішній день багато вчителів знайомі з технологією розвитку критичного мислення та застосовують різні її прийоми у своїй діяльності. Одною із «нових» цікавих прийомів є ментальна карта (мапа розуму, інтелект-мапа).

Відомо, що мислення найефективніше тоді, коли використовують і праву, і ліву півкулі мозку. Саме на цьому ґрунтується робота мапи розуму. Візуалізація інформації – представлення інформації як графіків, діаграм, структурних схем, таблиць, карт тощо. Ментальні карти – це інструмент, що дозволяє ефективно структурувати інформацію; мислити, використовуючи весь свій творчий потенціал. З одного боку, вони допомагають мислити, з другого боку, розвивають мислення.

Одним з варіантів такого матеріалу є ментальна карта на тему «Основні способи словотворення» (рис. 2.1.).

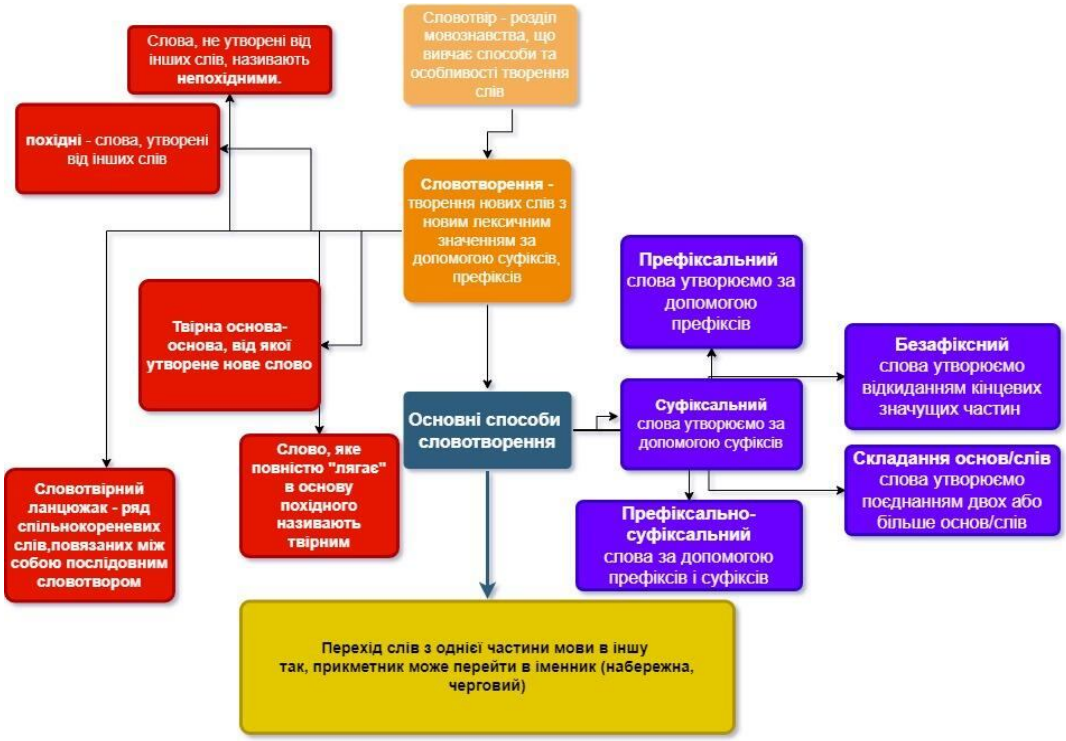

Рис. 2.1. Ментальна карта «Основні способи словотворення»

Методика роботи з карткою поділяється на три етапи.

1 етап – вчитель створює карту сам, наприклад. Учні розглядають карту, вчитель пояснює логіку, за якою побудовано карту, пояснює зображення. Учні використовують карту на уроці (при роботі біля дошки, при виконанні граматичних завдань у диктантах, при самостійній роботі, виконуючи вправи) та вдома.

2 етап – вчитель пропонує дітям шаблон карти «Основні способи словотворення», учні вписують відсутні відомості про способи словотворення у прогалини (перепустки). Учні використовують карту на уроках та вдома.

3 етап – діти створюють карту самі на тему «Основні способи словотворення» [7, с. 202].

Можливості ментальної карти:

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

• використання як шпаргалки;
• використання на уроці при виконанні завдань;
• повернення до карти на наступних уроках, у наступному навчальному році при повторенні тем;
• можливість доповнення картки новими фактами.

Існує велика кількість сервісів для створення різних інтерактивних вправ: тестів, кросвордів, вікторин, ребусів, ментальних карт тощо. Кожен із цих сервісів по-своєму цікавий і корисний. Конструктор для створення інтерактивних вправ LearningApps можна назвати універсальним. З його допомогою можна створювати найрізноманітніші інтерактивні вправи з різних предметів.

LearningApps.org є програмою Web 2 для підтримки навчання та процесу викладання за допомогою інтерактивних модулів. LearningApps.org дозволяє зручно та легко створювати електронні інтерактивні вправи. Широта можливостей, зручність навігації, простота в використання. За бажання будь-який вчитель, який має самі мінімальні навички роботи з ІКТ, може створити свій ресурс – невелику вправу для пояснення нового матеріалу, для закріплення, тренінгу, контролю [8].

Сервіс LearningApps – це конструктор інтерактивних завдань для навчально-виховного процесу у різних режимах – «Пазли», «Знайди пару», «Знайди відповідності», «Встанови послідовність», «Вікторина з вибором правильної відповіді», «Кросворд» та інші. Основна ідея додатків полягає в тому, що учні можуть перевірити та закріпити свої знання у привабливій ігровій формі.

Приклад пазлу створеного на сервісі LearningApps на тему «Способи словотворення» подано на рис 2.2., де завданням для учнів є визначити спосіб словотворення слів.

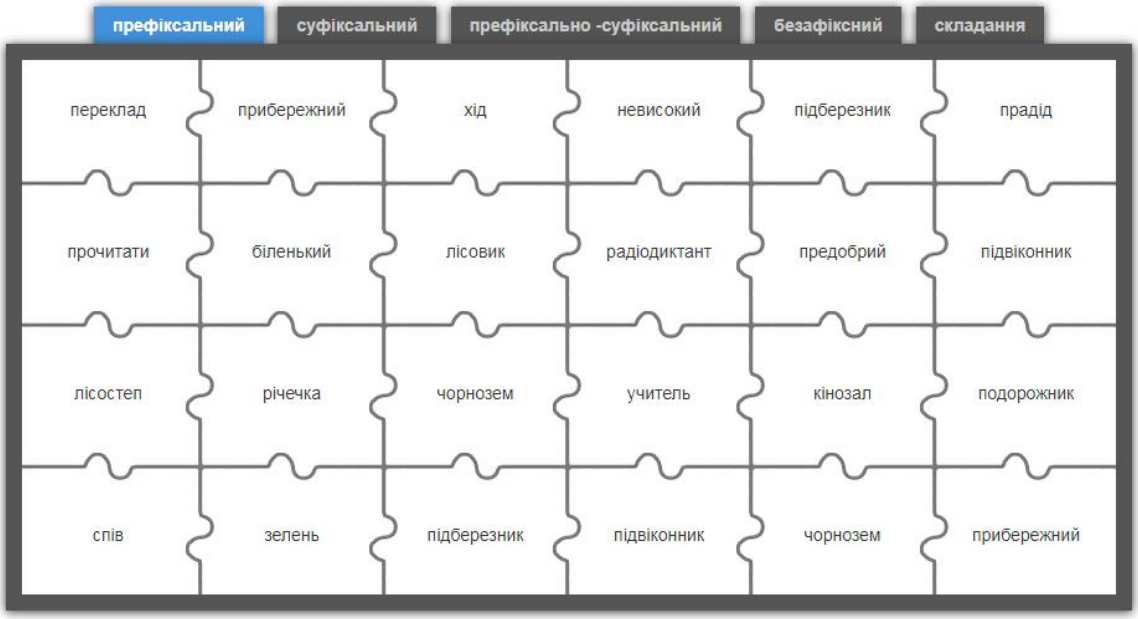

Рис. 2.2. Пазл «Способи словотворення»

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Висновки. Освіта повинна бути розвивальною, спрямованою на формування пізнавальних інтересів та здібностей учнів під час вивчення словотвору. Знання закономірностей морфологічного словотвору, вміння визначати значення словотворчих морфем сприяють розширенню словникового запасу, збагаченню граматичного ладу мови, з'ясування граматичної системи. Важлива спрямованість вивчення розділу «Словотвір» має значення для формування правильного грамотного письма.

У зв'язку з цим у сучасній методиці та практиці викладання приділяється велика увага оптимальному поєднанню різних форм, методів і засобів навчання. Використання ігрової діяльності та цікавих завдань при вивченні способів словотвору дозволяє подати навчальний матеріал в доступній, цікавій, яскравій і образній формі, сприяє кращому засвоєнню знань, викликає інтерес в учнів до пізнання, формують пізнавальні компетенції.

Однією з глобальних характеристик нашого часу є затвердження інноваційного способу розвитку як домінувального. Інновація – це нововведення, що породжує процес динамічного розвитку. Використання мультимедійних технологій для вчителів відкриває нові можливості у викладанні української мови. Їх застосування під час уроків – це не тільки нові технічні засоби, а й нові форми і методи навчання, новий підхід до навчального процесу.

Перспектива подальшого дослідження. Вважаємо перспективним подальше удосконалення методики вивчення словотворення з урахуванням динамічних змін в освіті та суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаров С. М., Білецький А. А., Губницька О. М. Форми, методи і організація навчального процесу: навч.-метод. посібник. Рівне: НУВГТТ, 2007. 184 с.
2. Дидактичні та інтелектуальні ігри на уроках української мови. [Упоряд. О.Д. Доміна]. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 88 с.
3. Карпіловська Є. А. Формальне варіювання суфіксів у сучасній українській мові. Мовознавство. 1993. № 5. С. 35–43.
4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. Київ : УкрНДІПСК, 1998. 162 с.
5. Корінєв А. Д. Сучасні технології. Київ: Інітіа, 2005. 452 с.
6. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови Харків : Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
7. Солодовник А. О. Maind-mapping як інструмент організації самостійної роботи. *Інформаційні технології в освіті*. Херсонський державний університет, № 12, 2012. С. 201-205.
8. LearningApps.org – створення мультимедійних інтерактивних вправ. URL:http://learningapps.org/about.php

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 39:81’42’282.2]81’373:006.95(=1:23)(477.85/.87)

Євгенія Бойків
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Володимир Барчук**,
доктор філологічних наук, професор

НАЗВИ МІСЯЦІВ У ГУЦУЛЬСЬКОМУ КАЛЕНДАРІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ (НА ОСНОВІ ТЕКСТІВ ПЕТРА ШЕКЕРИКА-ДОНИКОВА)

Стаття присвячена дослідженню назв місяців у гуцульському календарі. У публікації описано назви місяців у календарному році в гуцульському діалекті. Матеріалом дослідження є тексти Петра Шекерика-Доникова, що відображають назви місяців як календарні поняття, пов’язані з річним природним та господарським циклом.

Ключові слова: гуцульський говір, лексема, календарна лексика, назви місяців.

Yevheniia Boikiv
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Volodymyr Barchuk**,
Doctor of Philology, Professor

NAMES OF MONTHS IN HUTSUL CALENDAR: STRUCTURAL-SEMANTIC AND ETYMOLOGICAL ASPECTS (BASED ON TEXTS PETER SHEKERYK-DONYKIV)

The article is devoted to the study of month names in the Hutsul calendar. The publication describes the names of the months in the calendar year in the Hutsul dialect.The material of the study is the texts of Petro Shekeryk-Donikyv, reflecting the names of names of months as calendar concepts associated with the annual natural and economic cycle.

Keywords: Hutsul dialect, lexeme, calendar vocabulary,names of months.

Постановка проблеми. Календарна обрядовість – складний комплекс, у якому поєднуються раціональний досвід і регіонально-магічні вірування, традиції та звичаєвість. Однак тоталітарна система радянського союзу не сприяла збереженню багатовікових духовних надбань українського народу – релігійних, етнокультурних традицій, а також національного матеріального середовища, морально-етичних цінностей та ін. Нищення та закриття храмів,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

державна політика атеїстичного виховання призвели до зменшення кількості й нівелювання глибинного змісту узвичаєних релігійно-побутових свят.

Національно-культурне відродження останніх десятиліть сприяло студіюванню й осмисленню духовної культурної спадщини, зокрема пізнанню звичаєво-обрядових традицій українського народу, частину яких упродовж тривалого часу зберігала лише колективна пам'ять. Актуальною проблемою залишається вивчення самобутньої народної культури українців, зокрема особливості жителів гір – гуцулів, їхнього говору та їх духовної культури.

За давньою традицією, сформованою ще в часи Київської Русі, українці календарні назви пов'язували з природними явищами, погодою та господарськими роботами у різні пори року. Українська літературна мова зберегла ці назви і до сьогодні. Однак особливості гуцульського говору на лексичному рівні виявлені у специфічних оригінальних назвах місяців, які відображено у текстах, зібраних П. Шекериком-Доникiвом та представлених у його книгах «Рік у віруваннях гуцулів» [4] та «Гуцулский калєндарь на рік 1935» [6], можуть аналізуватися з погляду структурно-семантичного та етимологічного аспектів.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний та етимологічний аналіз назв місяців року у гуцульському говорі.

Варто зазначити, що П. Шекерик-Доників розпочинає відлік року з першого січня. У «Гуцулскому калєндарі на рік 1935» усі свята мають таку характеристику: скільки тижнів від Різдва святкують це свято та в який день воно припадає (за старим і новим календарним стилем). Як вказує автор: *«Усі дванайціть місєців у року мают свою назву полудь того, коли уни припадают, у икій порі року настають»* [3, с. 66].

«Рік зачінаєтци на Новий Рік – на Василія і кінчєєтци на Василія, але на цес загальний рік люде мало звертают уваги, бо кождий рахуєт собі роки полудь свого рахунку: відколи оженивси, відколи учінивси, відколи став на ґазду и т.д.» [5, с. 6]. Структурно-семантичний та етимологічний аналіз назв місяців – актуальне завдання у дослідженні лексичних особливостей гуцульського говору.

Отож звернімося до аналізу назв місяців; аналізуватимемо їх, порівнюючи із традиційними нормативними найменуваннями.

Січень-січєнь. Назва місяця *січень* бере свій початок у праслов'янській мові, коли наші предки мали справу з вирубуванням (просічуванням, висічуванням) лісів. Січення (просіка, вирубка) проводилися найбільше в ту пору, що припадала приблизно на місяць *січень*. Імовірно, що слово *січень* етимологічно пов'язане з поняттям сильний (сікучий) мороз. Підтвердженням цього є й давнє прислів'я: «Січень січе, лютий студить, і лиш березень голубить». У книзі «Рік у віруваннях гуцулів» назва *січень* пояснена згідно з другим наведеним варіантом, тобто з його погодними особливостями: *«січєт зимов, фіфолов та вітрами»* [6, с. 9].

Ось ще один відомий вислів про пекучий мороз: *Скипень – кипучий мороз, аж кипить, аж скипається біле молоко снігу в білому задубілому казані зими* [3].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Лютий-Січьник. Назва *лютий* у тексті «С'єтки цілого року» засвідчена у формі ***лютий-лютовень***. У сучасній українській мові назва *лютий* асоційована із силою морозів у цей місяць: сердитих і тріскучих, уїдливих і жорстоких, лютих, а назва *лютовень* підсилює первинну етимологію. Оскільки лексема *лютий* як назва місяця не виявлена в давньоукраїнських пам'ятках, можна припускати, що вона походить із староукраїнської мови.

Протягом тривалого часу *лютий* мав варіант *лютень*, який навіть у словниках XIX – початку XX ст. [2] фіксується першою паралельно з назвою *лютий*. *Лютий* – єдина назва прикметникової форми поміж усіх сучасних українських найменувань місяців.

Натомість у переліку місяців, які подає Шекерик-Доників у другому розділі «Рік» тексту «Рік полудь звичєїв и вірувань гуцулів», використовується інший варіант: «***Січьник****: січєт морозом, єк фиса жєлцем»* [6, с. 15], тобто указує на уїдливість морозу, очевидно, навіть більшу, ніж у січні.

Березень-Марот. Місяць *березень* – це період виточування й заготівлі цілющого напою – березового соку. У давньоукраїнській мові для назви цього місяця існувала ще одна назва – *березозол (березозел, березозіл)*. Українська мова успадкувала орфографічний відповідник *березоль чи березіль*.

Гуцули, навпаки, називають *березень марот:* «*Марот: марот, єк би був серед зими, то би потис таков студіньов, шо повідмерзалиби роги волам»* [6, с. 15].

Квітень-Березень. Четвертий місяць року у звичайному найменуванні ***квітень*** у автора названий у двох варіантах: ***квітень – це цвітень та березень*** «*Березень: березня мусит береза замерзнути»*[6, с. 15]**,** оскільки третій місяць має назву *Марот*. Назва *квітень* етимологічно пов'язується з настанням весни як пори розквіту рослин: «*Що миліш, як квітень віє? Він старому смерть несе, Вся природа молодіє, оживає зразу все»* (Грабовський). *Квітнем* іменується він з XVI ст. Назва мала ще фонетичний варіант – *цвітень* (від цвісти) з початковим сполученням **цв**, що є історичним відповідником квітня [3].

Травень-Травень. П. Шекерик-Доників засвідчує: «*у травни трава земню покриє»* [6, с. 16], що пояснюється рясним озеленінням землі, яка притаманна весняній порі року. Сучасна українська назва *травень* якнайтісніше зв'язана з весняною порою буйного росту трав (цим вона і мотивується). В лексикографічних джерелах до 40-х років XX ст. поряд із словом *травень* як рівнозначне реєструється *май*.

По-різному пояснюється етимологія літніх місяців.

Червень-Гнилень. *Червень* (народна назва червцевих комах кошенілі): *«Червень, червець; в тім місяцю добувають червець для крашения вовни на вироби ткацькі»* (Я. Головацький) [3]. Іншої думки щодо етимології слова *червень* дотримується М. Кочерган, вказуючи, що *червень* — це «місяць червів, червивий місяць». Однак найцікавіше фіксує назву *червня* П. Шекерик-Доників – *«Гнилень: гнильня утєте дерево борзо гниєт»* [6, с. 17], пов'язуючи його етимологію з дієсловом *гнити*. Очевидно, така назва зумовлена тим, що цей місяць літньо-весняного періоду дощовий та паркий, що й зумовлює гниття.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Липень-Білень. Назва місяця *липень* позначає період цвітіння липи, і саме найменування походить від слова «липа». *Липень* також має ще одну похідну назву *липець* (липовий мед), бо в цей місяць після цвітіння липи відбуваються збори цілющого липового меду.

У своїх текстах П. Шекерик-Доників подає назву сьомого місяця *білень*: *«Білень: більня добре полотно білитци»* [6, с. 17]. У цьому випадку назва пов'язана не з особливостями пори року чи погоди, а з циклом господарських робіт, отож гуцули традиційно у цей час виготовляли та білили полотно.

Серпень-Копень. Назва місяця походить від іменника «серп», можливо, через прикметникову форму «серповий». Пряме значення – місяць серпа, жнив. У книзі «Рік у віруванні гуцулів» П. Шекерик-Доників використовує специфічну форму *копень*: «*Копень: копня пологи копичют у копиці»* [6, с. 18], ймовірно тому, що у цей пізній літній період починаються польові роботи, а саме косови́ця (косіння сіна) – пора прибирання злакових культур.

Наступні три місяці – осінні. Можна зауважити про зміщення погоди в гірській місцевості порівняно з рівнинною. Аналізуючи представлені П. Шекериком-Дониківом назви, спостерігаємо зміщення календарних назв місяців, яке, очевидно, пов'язане зі зміщенням погоди в осінній передзимовий період. За загальновідомими метеорологічними даними, у Карпатах осінь настає швидше, ніж загальна календарна на рівнині.

Вересень-Жовтень. Сучасне українське літературне найменування *вересень*, безперечно, утворене від назви вересу, цвітіння якого припадає саме на перший місяць осені. *Вересень* – сезон сівби озимих. На цьому ґрунті сформувалася в усній українській мові назва *сівень* (від сіяти).

У вересні перелітні птахи відлітають у теплі краї, або, як здавна казали в Україні, у вирій. Через це *вересень* ще називали *довирій, довирійник*. Інші назви – *хмурень* (від хмуритися – небо хмуриться), *ревун* (саме в цей час починаються холодні осінні дощі й ревуть вітри). У гуцульському говорі дев'ятий місяць названий: *«Жовтень:жовтня лист жовтнет на деревах»* [6, с. 18]. Це зумовлено швидшою зміною циклу життя рослин.

Жовтень-Падолист. Назва *жовтень* етимологічно походить від прикметника жовтий, що може означати природні візуальні зміни восени. У літературній мові за назвою місяця можна зрозуміти, який процес відбувається в природі – це зміна кольору листя із зеленого на жовтий. Натомість П. Шекерик-Доників подає назву *падолист – Падолист*: *«...у падолисті оппадаєт лист из дерева»* [6, с. 18], оскільки попередній місяць *вересень* названо *жовтнем*, а після жовтіння листя у жовтні, воно має опадати та дерева повинні готуватись до зими.

Листопад-Грудень. Сучасна назва місяця *листопад* походженням завдячує осінньому опаданню листу. У словниках української мови кінця XIX – початку XX ст. [2] фіксуються такі форми місяця: *листопад, падолист, листопадень.* Українська усна і писемна мова знає й інші варіанти назви місяця *листопад: листогуб, листогубець, листосій, листосівень, листотрус, листольот, листокидень* [3]. Проте ці назви не зафіксовані як норма української літературної мови. *«Грудень: грудня земня грудов цеконієт»* – записує

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

П. Шекерик-Доників у «Гуцулскому календарі на рік 1935» [4, с. 77]. На думку автора, у передостанній календарний місяць, осінь уже закінчується і земля стає холодною та через мороз утворюються груди землі.

Грудень-Просинец. Назва місяця *грудень*, на думку багатьох дослідників, походить від іменника *грудь* або *грудка* (це був час непроїзних доріг, коли земля після осінніх дощів перетворювалася на грудки). Інша поширена раніше назва цього місяця – *студень* (пов'язана зі стужею, тобто настанням холодів). У своїх текстах П. Шекерик-Доників фіксує останній місяць року, він же перший місяць зими, як *просинец*: *«Просинец: просинця надворі бірше зимно, єк тепло»* [6, с. 18], акцентуючи на тому, що стало дуже холодно, а просинь з'являлась на небі після суцільної осінньої хмарності у морозну погоду.

Висновки. Отже, проаналізувавши назви місяців за порами року в гуцульському діалекті, зафіксованих у текстах П. Шекерика-Доникова можна зробити такий висновок: назви місяців пов'язані з погодою, або з циклом господарських робіт (наприклад, *січєнь, січьник(лютий), вересень, жовтень, падолист, грудень, просинець* пов'язані з погодними умовами). Також є місяць з особливою етимологією, наприклад, *Гнилень*, бо його назва не пов'язана ні з погодою, ні з господарською роботою гуцулів, а з природними умовами зберігання зрізаного (зрубаного) у літній час дерева. Можна виділити групу назв місяців, що пов'язані з календарним циклом робіт гуцулів *(Білень, Копень)*.

Як бачимо, назви місяців у гуцульському говорі, зафіксовані П. Шекериком-Дониковим, найчастіше не збігаються з лексичною нормою сучасної літературної мови, мають властиві структурно-семантичні та етимологічні особливості. Вони яскраві, виразні, навіть емоційно-забарвлені, які засвідчують глибоке сприйняття природи людиною.

Переважно назви місяців утворені на основі власне українських лексем, є етимологічно прозорими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1: А-Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. Київ: Наук. думка, 1982. 632 с.
2. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 2, С. 390
3. Шевчук С. Назви місяців у російській та українській мовах. URL: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine16-6.pdf
4. Шекерик-Доників П. Гуцульський календар на рік 1935. Перемишль, 1935. 213 с.
5. Шекерик-Доників П. Дідо Иванчік (гуцульським діалектом + сучасною літературною мовою). Брустури: Discursus, 2023. 832 с.
6. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів: вибрані твори. Верховина: Редакція журналу (видавництво) «Гуцульщина», 2009. 353 с.
7. Шкрумеляк М. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 176 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 81’38’42:075:32(045)

Інна Василик
студентка Факультету філології,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова та література

Науковий керівник - **Іван Думчак**
кандидат філологічних наук, доцент

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАРГОНІЗМІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ ЗМІ

Стаття присвячена розгляду жаргонізмів зі стилістичного боку та практичному їх застосуванні в політичному дискурсі сучасних засобів масової інформації. Досліджено, що жаргонізми в політичному дискурсі є складним і багатогранним феноменом, сутність якого характеризується не лише мовною практикою, а й соціальною реальністю.

Ключові слова: жаргонізм, політичний дискурс, стилістика, засоби масової інформації.

Inna Vasylyk
student of the Faculty of Philology,
specialty «Secondary education (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Ivan Dumchak**,
Candidate of Philology, Associate Professor

STYLISTIC FEATURES OF JARGONISMS IN THE POLITICAL DISCOURSE OF MODERN MEDIA

The article is about features of jargonisms from a stylistic point of view and their practical application in the political discourse of modern mass media. It has been studied that jargonisms in political discourse are a complex and multifaceted phenomenon, the essence of which is characterized not only by language practice, but also by social reality.

Keywords: jargonism, political discourse, stylistic, mass media.

Постановка проблеми. Сучасна політична комунікація віддзеркалює загальні тенденції в галузі розвитку лексичної системи української мови, зокрема стильове розшарування останньої. Якщо раніше політики намагалися дотримуватися нормативних вимог у своїх публічних промов, то останнім часом мовлення політиків демонструє певну деградацію за ознакою нормативності. Зловживання жаргонною лексикою, наявність арготизмів і сленгізмів, поширення просторіччя, – все це є ознакою мови українських політиків.

У зв’язку зі збільшенням уваги до аналізу політичної комунікації, до вивчення закономірностей мовленнєвої діяльності, зростає увага до дослідження політичної лексики. Незважаючи на велику кількість праць,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

різноманітність тематики областей дослідження суспільно-політичної лексики, деякі завдання залишаються невирішеними. Саме тому актуальним залишається питання щодо вивчення структурно-стилістичних особливостей жаргонізмів у політичному дискурсі.

Особливого інтересу сьогодні набуває вивчення жаргонізмів у політичному дискурсі діячів політики, мовлення яких спрямоване на формування в адресата відповідного сприйняття дійсності.

Мета дослідження полягає в характеристиці стилістичних особливостей жаргонізмів у політичному дискурсі сучасних ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Жаргонізація мовлення і вульгаризація засобів масової інформації – проблема, яка сьогодні перейшла в нову площину наукового розгляду. Зсув мовної норми слововживання, інтенсивне проникнення кримінальної субкультури в усно-розмовну практику і публіцистичний дискурс відображають сучасні мовні смаки українського соціуму та акцентують на зростанні напруження суспільно-політичних дискусій, певному зближенні (за менталітетом, методами вирішення питань, манерою висловлювання тощо) різних та навіть протилежних за своєю природою і функцією суспільних прошарків. Жаргонні елементи в медійних інтернет-текстах стають одними з провідних номінативних ресурсів, реалізують низку журналістських завдань і становлять собою симбіоз реактивованих східнослов'янських арготизмів різного походження, молодіжних сленгізмів і новітніх запозичень [1].

Найбільш вагома характеристика політичних жаргонізмів – експресивність, що робить їх привабливим мовним матеріалом для ЗМІ та повсякденного застосування в мові [2].

Жаргоновживання в сучасній практиці як україномовних, так і російськомовних блогерів України характеризується залученням кримінального арго, тюремної лексики, жаргонізованих розмовних елементів, політичного і молодіжного сленгу і має свої особливості [3]. Серед найуживаніших жаргонних елементів нами було зафіксовано такі: хохма, хохмити (рос. хохмить), цімес / цімис (рос. цимес), коцати (рос. коцать), малява, зашквар, зашкварити(-ся) (рос. зашкварить/-ся/), зашкварний (рос. зашкварный), головняк, договорняк, терпіло / терпляк (рос. терпила), кіпеш / кіпіш / хіпіш / хіпес (рос. кипеж / кипиж / хипиж), 'фільтрувати базар' (рос. 'фильтровать базар'), 'косити бабло' (рос. 'косить бабки'), 'на понтах', жесть, заказуха, гоп-стоп, фуфло, рішак(-и) (рос. решала / решалы), хейт, хейтити (рос. хейтить), факап, фак (матеріал узято з різноманітних інтернет-джерел із суспільно-політичної тематики та різного спрямування за період 2022-2023 рр.).

Жаргонізми із пасивного фонду мови можуть переходити до нових загальномовних найменувань. Такий процес призводить до виникнення розгалужених синонімічних рядів з конкуруючими між собою членами. Подібні синонімічні жаргонні утворення досить швидко адаптовуються у мові і переходять у розряд нейтральних лексем, втрачаючи при цьому свою оцінність [3].

На сьогоднішній день активне залучення політичних жаргонізмів пресою, телебаченням, інтернетом зумовлено такими факторами[2]:

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

- вони спроможні привертати увагу реципієнта завдяки експресивним й оцінним характеристикам політичного жаргону;
- вони уможливлюють виклад складного поняття чи ідеї короткими, ємними та влучними висловами й словами;
- вони здатні замаскувати негативну інформацію завдяки використанню більш спеціалізованого, кодованого жаргону професійних політиків.

Новітні молодіжні сленгізми становлять суттєву частку жаргоновживання. Як слушно зауважує С. Мартос, «жаргонні стилі спілкування є природними в системі урбаністичних форм комунікації» [4]. Перебуваючи одразу в декількох мовленнєвих стихіях, такі лексичні одиниці інтенсивно нарощують свою сполучуваність і словотвірний потенціал. Так, сленгізми-англізми хейт(«вербальна агресивна дискредитація особи за різними ознаками») і хейтер («особа, яка займається такою дискредитацією») мають стабільну тенденцію свого використання при відображенні політичних стосунків та дискусій різного характеру, що свідчить про зростання негативізму, агресії, конфліктності, про неприйняття протилежних поглядів, опозиційної постаті або груп осіб за їхні дії, спосіб життя, загальну діяльність тощо.

Висновки. Жаргонізми є одними з провідних номінативних ресурсів публіцистичного стилю. У сукупності з метафорами, оказіоналізмами, словотвірними інноваціями, лексичними запозиченнями вони реалізують номінативну, експресивну і прагматичну функції в інтернет-повідомленнях та є тими мовними засобами, які влучно відтворюють суспільно-політичне життя в Україні.

Функціонування в інтернет-текстах, які є суттєвим складником сучасних мас-медіа, необмеженої кількості жаргонізмів сигналізує про низку факторів і процесів. Це і ознака низької культури учасників комунікації, мовленнєвої зокрема, пошук вдалої експресії, що реалізується наведеними лексемами, які є активним, і можливо, переважним мовним арсеналом адресанта, і зниження нормованих меж редакційної політики певних медійних джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Третяк Н. В. Жаргонна лексика і метафоричний контекст мови друкованих ЗМІ. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 2009. Вип. 20.
2. Гончарова В.О. Політичний жаргон та його особливості (на прикладі текстів англомовних ЗМІ). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,* 2021
3. Мисюра К. Використання жаргонів у суспільно-політичних виданнях. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2015. Вип. 11. С. 123-127. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_18.
4. Третяк Н. В. Місце жаргонної лексики у структурі соціальних діалектів української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://science.kpnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_14_Tretyak.pdf

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 81’271:172]395.6:004.774

Дзвенислава Каратник,
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник–**Володимир Барчук**,
доктор філологічних наук, професор

ЗВЕРТАННЯ ЯК ЗАСОБИ МОВНОГО ЕТИКЕТУ В ДІАЛОГАХ ТА ПОЛІЛОГАХ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ YOUTUBE)

У пропонованій публікації досліджено особливості звертання як засобу мовного етикету в структурі діалогів та полілогів сучасної інтернет-комунікації. Виокремлено чотири типи звертань з погляду мовного етикету та емоційно-оцінного навантаження. Матеріал засвідчив домінування полілогів над діалогами в текстах відгуків на резонансні події, представлені в інтернет-просторі.

Ключові слова: звертання, діалог, полілог, мовний етикет.

Dzvenyslava Karatnyk
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology. Ukrainian Language and Literature»

Research Adviser– **Volodymyr Barchuk,**
Doctor of Philology, Professor

ADDRESSES AS MEANS OF LANGUAGE ETIQUETTE IN DIALOGUES AND POLYLOGUES IN MODERN PUBLIC BROADCASTING (ON THE MATERIALS OF YOUTUBE)

The provided publication explores the peculiarities of addressing as a means of linguistic etiquette in the structure of dialogues and polylogues in modern internet communication. Four types of addressing were identified from the perspective of linguistic etiquette and emotional evaluative application. The work indicates the dominance of polylogues over dialogues in within the texts of responses to resonant events presented in the online space.

Keywords: addressing, dialogue, polylogue, linguistic etiquette.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Інтернет-комунікація сьогодні стала чи не найбільш поширеною формою спілкування. Активним є процес творення нових різновидів комунікації, характерних ознак медійного віртуального дискурсу, що виявлені на всіх рівнях мовної системи. Особливості мовного матеріалу, представленого в інтернет-мережі, вимагають глибшого та всебічного дослідження його мовних ознак. У сучасній українській лінгвістиці дослідженню мовних особливостей інтернет-комунікації присвячено низку

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

праць таких авторів: Ю. Воробей, Ю. Данько О. Дзьобань, С.Жданенко, В. Каптюрова, С. Каленюк. На нашу думку, особливий інтерес представляють форми інтернет-комунікації, зокрема такі традиційні, як діалог та монолог, що виявляють структурні, лексико-граматичні та прагматико-комунікативні ознаки.

Мета статті – виявити різновиди звертань та їх роль в інтернет-коментарях під новинними матеріалами в медіахостингу Youtube.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільному мовленні типовою є комунікація в інтернет-мережі. У цій комунікації використовуються традиційні форми спілкування – діалоги та полілоги. Очевидно, що ці форми комунікації, попри традиційні ознаки, мають специфічні риси в інтернет-спілкуванні. Така особливість зумовлена опосередкованим, віртуальним характером спілкування, за якого комунікативний контакт між учасниками не є безпосереднім та не зобов'язує до визначеної комунікативної тактики, стратегії, що пов'язана з обов'язковою участю, продовженням чи завершенням спілкування. Здебільшого у такому спілкуванні особи користуються нікнеймом, і учасник комунікації постає як уявна особа, без визначених ознак.

Сьогодні, у складний для України час, суспільне публічне мовлення в інтернеті надзвичайно важливе.

З одного боку, воно є засобом інформаційної війни, чинником згуртованості та мобілізації населення, а з іншого, посилює взаємодію через онлайн-спілкування з високим рівнем емоційності, що впливає на прямоту висловлювань та оцінок.

Інтернет зумовив широке побутування такої форми діалогу, як односторонній діалог. Серед різновидів монологу В. Барчук виділяє діамонолог, у якому задіяний реальний адресат, що створює мовленнєву ситуацію, за якої читач стає його учасником, оскільки аперцепція людини в умовах прямої комунікації зумовлена психологічно. Діамонолог є формою безпосередньої комунікації мовця та реального адресата [1]. Отож діамонолог, як це представлено в інтерпретації дослідника, може бути кваліфікований як односторонній діалог. Уважаємо, що такий односторонній діалог є типовою формою комунікації в сучасному інформаційному просторі.

Матеріал нашої розвідки складають діалоги, коли спілкуються двоє комунікантів, полілоги, коли є три і більше комунікантів та односторонній діалог, у якому дописувач звертається до співрозмовника, з очікуванням чи без очікування відповіді, але із впевненістю, що він цей допис прочитає.

У процесі опрацювання дослідженого матеріалу виявлено, що в межах інтернет-комунікації переважають полілоги над діалогами. Наведемо фрагмент типового полілогуміж трьома учасниками, що реагують на публікацію каналу «Фабрика новин».

Цей матеріал стосується стихійного бунту мусульман-дагестанців проти євреїв у росії, який завершився погромом аеропорту, масовим порушенням громадського порядку. Оскільки, у всіх бідах у росії завжди звинувачують Україну або країни Заходу, читачі реагують цілком прогнозовано, наприклад: ***@legoimperator***: "*Звинуватять звичайно Америку, Байдена" (1),* ***@Максим****: "Так і буде, першою почне Росія і потім усі решта"(2),* ***@Olga_Rudko***: "*Так,*

неодноразово були такі ситуації, коли в кінці звинувачували в усьому Україну"(3) [13]. Полілог має форму, за якої кожна фраза учасника висловлює згоду з іншими учасниками полілогу. У цьому фрагменті співрозмовники висловлюють спільну оцінку того як здійснюватиметься в росії пошук винних у їхніх суспільних проблемах. Учасники спілкування дійшли згоди, незважаючи на те, що вони представлені тут у різний спосіб: вигаданий нікнейм***@legoimperator***, узагальнене ім'я – ***@Максим*** і повне ім'я особи – ***@Olga_Rudko***.

Одним із первинних засобів етикету є *звертання.* В інтернет-комунікації ми спостерігаємо особливі форми звертань користувачів один до одного, але констатуємо, що в будь-якій комунікації мають бути дотримані межі ввічливості та поваги до інших учасників спілкування. Кожен сайт встановлює свої норми, тому таке спілкування не скасовує правил етикету.

В інтернет-комунікації є типові для української мови форми та засоби етикету, виявлені в звертаннях.

За градацією етичної норми ми можемо погрупувати звертання від максимального до мінімального рівня етики комунікації:

7. *офіційна форма звертання* з максимальним виявом культури мовлення, що визначає офіційний етикет, повагу до слухача, субординацію;
8. *побутова (розмовна) форма звертання* в межах етичної комунікації;
9. *емоційно забарвлена форма звертання* що дає оцінку співрозмовнику та виявляє позицію учасника діалогу або полілогу;
10. *конфліктна форма звертання*, що має ознаки девіантної комунікації.

Офіційна форма звертання. В аналізованому матеріалі такі форми звертань здебільшого стосуються відгуків або діалогів і полілогів, пов'язаних із відеоматеріалами авторитетних українських журналістів, напр., В. Портникова. Саме в такому контексті ми можемо виділити односторонній діалог, у якому представлено звертання першого різновиду; це підкреслює шанобливе ставлення до автора, напр.: @mykolasaksagan4405"*Вдячний ,**шановне панство**,за цікаву передачу!"*,@tinash4216"*Дякую, **пане Віталію**, за чергову якісну аналітику!"* [10]. Найчастіше до імен по батькові у формі К.в. додаються звертання ***пане, пані, добродію, добродійко***та ін. Такі звертання можуть доповнюватися прикметниками шанобливої семантики: ***вельмишановна / вельмишановний, дорога / дорогий, поважна / шановний***, тощо [2, 7].

Побутова (розмовна) форма звертання. Така форма звертань відображає неформальне спілкування, що виявляється в звичайній формі вокатива, наприклад: @ik.slava_Ukraini *"Жах… Дякую, **Сергію**, за вашу боротьбу"* [12].

Істотною ознакою розмовної форми комунікації є підвищена емоційність, здебільшого з виявом позитивного забарвлення, наприклад: @olenka_6"***Друзяки! Ах ви мої солоденькі!*** *Слава Україні!"* [8], @oksanahorova9978: "Воїне!!! ***Мужній наш!!!!***Дякую Вам!" [4], а також з виявом негативного забарвлення, наприклад:@user-vt-fj56l*"Нагадаю тобі, **друже**,жодний закон України не може бути вищий за Конституцію України"*,@user-ei3cn6uj8k*"**Шановна**, не на Україні, а в Україні"* [11].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Емоційно забарвлена форма звертання. До третьої групи звертань належать ті випадки, у яких виявляємо оцінку співрозмовника, яка хоч і може виявляти негацію, позначити іронію чи сарказм, але не є образою, напр.: @user-cd7wt3od9l *"Тобою,* ***овечко****, вже займається СБУ",* @olexandr737 *"****Шоколадний****, це ти?"* [11], @innam8667 *"****Притрушене****, дякую Порошенку за відновлену після Яника армію…"* [3]. Однак, попри дотримання загальної форми етикету, що виявлена у стилістично нормативній лексиці, контекстно їхнє значення і емоційно-оцінний смисл є орієнтованими на конфлікт, образу, висміювання або приниження.

Конфліктна форма комунікації. До четвертої групи належать звертання, які виражають негативну оцінку та межові емоції, критику, осуд, зневагу чи образу навіть у вигляді девіантної форми онлайн-спілкування. Резонансним для читачів каналу громадського діяча Сергія Стерненка на соціальній платформі Youtube став матеріал: *"Арестович втік з країни і з Світланою Лободою атакує українську мову на користь рф"* [11]. Під відео зафіксовано 8,5 тис. коментарів. Серед учасників діалогу та полілогу варто виокремити звертання, які можуть сприйматися, як образлива форма комунікації або ж вульгарна поведінка мовця, спрямована на конфлікт, напр.: @user-gd4dq-6ve5p "*Йди за руським кораблем,* ***ботяра****!",* @Gloria heroibus Ucrainae *"****Півень мокродупий****, ми маємо враховувати твою думку?"*, @pythonwise3679 *"Сиди в болоті і не висовуйся!* ***Терпіла галімий!****",*@user-ly7vc7ui8p*"Що ти брешеш,* ***кончене****"* [11]. Емоційність звертання може увиразнюватися вигуками *"****Ей!****","****Хей!****","****А-а-а-а-а!****","****Агов!****"* та ін.

Також особливістю інтернет-спілкування, зокрема діалогічного та полілогічного, є можливість вибирати додаткові, паравербальні засоби комунікації, які здебільшого мають емоційне забарвлення та покликані передати настрій користувача; до них належать емодзі, меми, гіфки. Нами виявлено, що під час звертання здебільшого використовуються емодзі у таких випадках: дружньої комунікації, суперечки, протистояння або жорсткого опонування. [9].

К. Шульжук та інші дослідники звертають увагу на наявність своєрідного семантико-граматичного зв'язку звертання, вираженого кличною формою відмінка, із членами речення [14, с. 20]. Більшість комунікантів дотримуються норми української мови, оскільки в українській мові звертання має форму вокатива, для позначення звертання до певної особи в діалозі або полілозі. На жаль, менше половини, але вагомий відсоток, становлять випадки звертання в Н. в., що є в цьому контексті на межі літературної норми. Напр.: @Elin.Vc1 "***Пане Портніков***, дякуємо за повне освітлення даної ситуації "[10], @user-cm9qv3nk8o "**Сергій**, сил Вам в боротьбі. Слава Україні!" [12].

Проаналізувавши матеріал дослідження, констатуємо, що комуніканти часто використовують для представлення власне чи вигадане ім'я або найчастіше нікнейм; це сприяє налагодженню особистісного контакту між співрозмовниками, наприклад:"***@ M.i.L.k.a.M****,а як можуть голосувати наші воїни, наприклад?*","***@user-nb9sp2cb8b****, то обрана кретинами війна, кров, руїна таки є щастям?*" [4].Тобто позначка @, або як її ще називають "собачка" надає

повідомленню гіпертекстового характеру, адже в такому випадку безпосереднє звертання виступає прямим посиланням на профіль адресата.

Отже, охарактеризувавши особливості та різновиди звертань у сфері суспільної комунікації на платформі Youtube ми визначили її домінантні форми: односторонній діалог, власне діалог та полілог. Серед різновидів звертань приблизно однаково представлені усі зазначені форми. Використання форм звертань,природно, зумовлено темою інформаційного повідомлення: гостріша тема чи емоційно-оцінне її представлення зумовлює використання звертань, що перебувають на межі чи за межею мовного етикету. Натомість зважено представлена інформація у новинному джерелі спонукає до дотримання етики комунікації, зокрема у використанні звертань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барчук В. Монолог у новелах Василя Стефаника: Образно-стилістичний та структурний спекти. *Прикарпатський вісник НТШ*. Слово. 2017. №3(39). С. 16.
2. Воробей Ю. Лінгвопрагматична специфіка Інтернет-комунікації. Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ. С.107-110.
3. Говорить Великий Львів. Одні крадуть, інші донатять: українці гнівно відреагували на масштабний збір. https://www.youtube.com/watch?v=nNxvuRruiK4&t=2s
4. Hromadske. «Пів взводу полягло» військовий розповідає про оборону Бахмута. https://www.youtube.com/shorts/YEvrsINXauk
5. Данько Ю. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси / Ю. А. Данько.*Сучасне суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 179-184.
6. Дзьобань О., Жданенко С. Віртуальні комунікації: роль й місце у сучасному світі. *Правова інформатика*. 2015. № 2 (46). С. 9–16.
7. Каленюк С. Стилістичні функції звертань в інтернет-комунікації. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: серія “Філологія”. Острог : Вид- во НаУОА, 2018. Вип. 3(71), вересень. С. 85–87.
8. Каптюрова В.Синкретизм монологу, діалогу та полілогу в Інтернет-комунікації. Мовні і концептуальні картини світу. В.43. Ч.2. 2013, С.129–137.
9. Радіо Свобода Україна. Гімн України на російському телебаченні. https://youtu.be/FbZZ-AkfwJ8?si=12QMk4OdHUQivGHV
10. Радіо Свобода Україна. Новий світовий порядок: хто встановить і де буде Україна? Умови виживання. Діалоги з Портниковим. https://www.youtube.com/watch?v=FtUJcEESkOc
11. Sternenko. Арестович втік з країни і з Лободою атакує українську мову на користь рф. https://www.youtube.com/watch?v=8r60jKFlVhY
12. Sternenko. Стерненко на антимайдані. Шокуюче відео зі зрадниками, які кликали росію. https://www.youtube.com/watch?v=WaLgI19n4o4
13. Фабрика новин. Почалося! Підняли бунт в росії. Натовп дагестанців захопив аеропорт і почав погроми. https://www.youtube.com/watch?v=BNDVZl0R9j0
14. Шульжук К. Обращения в украинских народных песнях: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук. Киев, 1969. 21 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 81’282.2]81:398:140.8(=1:23)(477.85/.87)

Маринець Віталія
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Валентина Ґрещук**,
кандидат філологічних наук, доцент

ДІАЛЕКТИЗМИ У МОВІ ФОЛЬКЛОРУ ЯК СИМВОЛИ МИСЛЕННЯ І БУТТЯ ГУЦУЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРНИКІВ «ЄЗИК НЕ МАЄ СЛАБОСТИ» І «ПОВНІ БЕСАГИ МУДРОСТИ» РОМАНА КИСЕЛЮКА)

У статті проаналізовано діалектизми у мові фольклору як символи мислення і буття гуцулів. На основі збірників гуцульських приповідок, прислів’їв, прокльонів і коломийок Романа Киселюка «Єзик не має слабости» і «Повні бесаги мудрости» досліджено діалектні одиниці, які репрезентують побут, виробничу діяльність, матеріальну і духовну культуру, а також вірування гуцулів. Визначено, яку роль діалектизми відіграють у світогляді гуцулів.

Ключові слова: діалектизм, гуцульський діалект, фольклор, символ, мовна картина світу

Marynets Vitaliia
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Valentyna Greshchuk**,
Candidate of Philology, Associate Professor

DIATECTICISMS IN THE LANGUAGE OF FOLKLORE AS SYMBOLS OF THE THINKING AND BEING OF THE HUTSULS (BASED ON THE MATERIALS OF THE BOOKS «THE LANGUAGE HAS NO WEAKNESS» AND «FULL PACKS OF WISDOM» BY ROMAN KYSELIUK)

The article analyzes dialectics in the language of folklore as symbols of Hutsul thinking and being.On the basis of the collections of Hutsul bywords, proverbs, curses and kolomyikas «Language has no weakness» and «Povni besagy widrosty» by Roman Kyseliuk dialectal units representing daily life, production activities, material and spiritual culture, and beliefs of the Hutsuls have been studied. The role that dialectics play in the worldview of the Hutsuls has also been determined.

Key words: dialecticism, Hutsul dialect, folklore, symbol, linguistic picture of the world

Постановка проблеми. Українська діалектна лексика – це слова і вирази, які характерні для певних регіональних говорів, або діалектів, що використовуються в окремих регіонах України. Діалекти в Україні мають багато

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

спільних рис з українською літературною мовою (нормативною), але також відрізняються своєрідною лексикою, фонетикою та граматикою. Український мовознавець Василь Ґрещук у своїй статті «Чинники формування діалектної лексики» наголошує, що структурно діалектна лексика не є однорідною. На думку дослідника, у ній необхідно розрізняти щонайменше дві групи діалектних слів: лексичні, або протиставні (співвідносні), та етнографічні, або непротиставні (неспіввідносні) [2, с. 3]. Відтак, групу лексичних (протиставних, співвідносних) діалектних слів складають ті слова, які мають нормативні літературні відповідники в українській мові. А до групи етнографічних (непротиставних, неспіввідносних) діалектних слів вчений зараховує ті діалектизми, які «позначають реалії і поняття матеріальної й духовної культури певної етнографічної групи чи кількох споріднених груп, обмежені ареалом, що приблизно збігається з ареалом діалекту або групи споріднених діалектів» [2, с. 4]. Однак, в обох випадках діалектна лексика є результатом довгого і складного історичного процесу формування, який відбувався внаслідок різних впливів.

Фольклорні тексти як початкова стадія розвитку словесного мистецтва є найкращими художньо оформленими репрезентантами способу мислення і буття народу, оскільки ці короткі вислови не тільки відображають здатність людської спільноти відбирати й осмислювати найтиповіші явища нашого буття, а й зберігають духовний зв’язок поколінь. Діалектні елементи у текстах фольклору включають лексичні, фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості, які характерні для певного регіонального діалекту. Вони можуть бути присутніми у різних жанрах фольклору, таких як народні пісні, казки, легенди, приказки, розповіді та інші види народної творчості.

Фольклорні збірники «Єзик не має слабости» і «Повні бесаги мудрости» Романа Киселюка є яскравим прикладом поширення діалектних одиниць в українському фольклорі. Тематичні групи діалектизмів, представлені у збірниках гуцульських приповідок, прислів’їв, прокльонів і коломийок Романа Киселюка, охоплюють майже всі сфери буття гуцулів, репрезентують особливості їхнього світогляду, звичаїв та обрядів. З огляду на сказане, аналіз діалектних особливостей мови фольклорних збірників «Єзик не має слабости» і «Повні бесаги мудрости» Романа Киселюка, дасть змогу визначити аспекти гуцульського світогляду та з’ясувати роль діалектизмів у його формуванні. Таке дослідження доповнить картину наукового дискурсу, зосередженого на проблемах використання гуцульського діалекту в художній мові.

Аналіз досліджень. За останні роки українське мовознавство значно просунулося у вивченні різних структурних рівнів українських говорів. Серед найвідоміших дослідників українських діалектів варто відзначити таких авторів, як: І. Гороф’янюк, П. Гриценко, Василь і Валентина Ґрещуки, Г. Кобиринка, Н. Коваленко, Я. Рігер, І. Сабадош, Т. Ястремська, Н. Коваленко та ін.). Зокрема, з’ясуванню ролі діалектизмів у формуванні мовної картини світу людини присвятили свої наукові розвідки такі дослідники, як: Василь і Валентина Ґрещуки («Гуцульська мовна картина світу крізь призму української художньої мови», 2021 рік); Т. Ястремська («Семантична опозиція «верх / низ»

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

у діалектній картині світу українців», 2021 рік); О. Пальчевська («Метеорологічна лексика та фразеологія у народній картині світу (на матеріалі англійської, української та французької мов)», 2018 рік); Г. Терещук, М. Юрій («Формування мовної картини світу українського народу на тлі націотворення», 2016 рік) та ін.

Метою нашої статті є дослідження ролі діалектизмів у формуванні світоглядів гуцулів (на матеріалі збірників «Єзик не має слабости» і «Повні бесаги мудрости» Романа Киселюка).

Виклад основного матеріалу. Поняття «мовна картина світу», вперше введене лінгвістами і філософами Бенджаміном Ворфом і Едвардом Сепіром, відображає ідею, що мова впливає на спосіб, яким люди сприймають та розуміють світ навколо себе. Гіпотеза Сепіра-Ворфа полягає в тому, що мова визначає або впливає на спосіб, яким люди структурують свій досвід і розуміють дійсність.

Важливі аспекти мовної картини світу включають:

1. ***Лексичний склад і поняття***: мова визначає, які поняття і категорії існують в світі для носіїв цієї мови. Наприклад, деякі мови можуть мати окремі слова для понять, які в інших мовах об'єднуються під загальним терміном.
2. ***Граматика і структура речень***: структура речень та граматичні правила мови впливають на те, як інформація організована та передається. Різні мови можуть використовувати різні структури для вираження одних і тих самих ідей.
3. ***Концепти і спосіб мислення***: відомо, що мова може впливати на спосіб мислення людини. Мовна картина світу визначає те, як люди формулюють свої думки та сприймають зв'язки між різними явищами.
4. ***Культурні нюанси***: мовна картина світу також відображає культурні та соціальні аспекти. Поняття, які мають важливий культурний контекст, неодмінно відображаються в мові.
5. ***Відмінності між мовами***: порівняння мовних картин світу може допомогти виявити, які аспекти дійсності більш або менш виділені в різних культурах та мовах.

Відтак, мовна картина світу – це важливий об'єкт дослідження для лінгвістів, антропологів, психологів та філософів, оскільки вона визначає спосіб, яким люди сприймають і взаємодіють з навколишнім світом. Мовознавці Василь і Валентина Ґрещуки наголошують, що «крім поняття загальнонаціональної мовної картини світу, існують регіональні мовні картини світу, які відображають особливості й специфіку світовідчуття, світобачення етнографічних груп і лінгвальним підґрунтям яких є місцеві діалекти» [2, с. 24]. Декларуючи поняття «гуцульська мовна картина світу», лінгвісти переконані, що художня мова має здатність зберігати й репрезентувати ключові лексичні елементи гуцульської мовної картини світу, які охоплюють «найрізноманітніші сфери буття й життєдіяльності гуцулів: побут, виробничу діяльність, матеріальну й духовну культуру, вірування, демонологію, природу тощо» [2, с. 25]. Розглянемо лексичний діалектний код усіх вищезгаданих сфер буття і життєдіяльності гуцулів на прикладі приповідок, прислів'їв, прокльонів і

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

коломийок, вміщених у збірниках «Єзик не має слабости» і «Повні бесаги мудрости» Романа Киселюка.

Гуцули – це етнічна група, яка традиційно мешкає у гірських регіонах Карпат, на території України, Польщі та Румунії. Побут гуцулів має свої особливості, які визначають їхню культуру і спосіб життя. Більшість гуцулів займаються сільським господарством. Вони вирощують культури, які пристосовані до гірських умов, такі як картопля, кукурудза, ячмінь, гречка та ведуть скотарство. Багато діалектної лексики, яка функціонує у їхній мовній картині світу, пов'язана з сільським господарством, як-от, наприклад, назви сільськогосподарських угідь: *афиник* 'місце, де компактно ростуть афини (чорниці)': *Афиники* шукай, Йваню, в полонині Бичій [3, с. 13]; *замирка* 'стайня, де взимку утримують худобу': *В зимарці* Хихонюк єгницу з єрчєтами заледве відматулькав[3, с. 24]; *кочерги* 'місце у хаті, де тримають віник, кочергу, сміття тощо': Кинь козюньки *в кочерги* та до мене не ходи [4, с. 147].

Цікавими у цій площині аналізу є й назви сільськогосподарського приладдя, яке традиційно функціонує у щоденній праці гуцулів та є елементами їхньої мовної картини світу: *ґралі* 'залізні вила з чотирма зубами, які в основному, використовувалися для гною': Єк руки дбалі, то не бояться *ґралей* [3, с. 65]; *маґлівниці* 'дерев'яна ребриста пральна дошка, яка використовувалася також для прасування': Не держи камінь за пазухов, єк *маґлівницу* при потоци [3, с. 122]; *барда* 'широка сокира із коротким топорищем для обтісування дерева': Барва – то лише на ліжнику, а *барда* – абис дерево тесати[4, с. 28].

Діалектні елементи в гуцульській мовній картині світу пов'язані і з сільськогосподарською діяльністю, традиційною для цієї місцевості, та репрезентовані дієсловами: *будити* 'коптити (щось)': *Забудїт* ко, рідна ненько сирої вензунки, / бо я сиджу в Дельитині в темнім постерунку [4, с. 321]; *гайцувати* 'кочегарити': То вже, Йваню, так мньи *гайцуєш*, а нічим сперва не нагодуєш [4, с. 264]; *Не гайцуй* так в печи, єк гайцуєш уночи [3, с. 121];*вікласти ватру* 'розвести вогнище': Абис, Никольцу, *вікласти ватру* в лісі, то варт' в дривітни нарубати дрив [4, с. 21]. Загальновідомим є той факт, що життя гуцулів позначене щоденною і важкою працею, саме тому знаходимо аж три значення дієслова *ввихатиси* 1) 'поратися без перепочинку': *Не ввихайси*, єк муха в окропі, бо тє видєт по роботі [3, с. 120]; 2) 'багато працювати': З Ольков Пасинковов, не лиш кохатиси, а й *ввіхатиси* [3, с. 79]; 3) 'швидко поратися': Абис си так *ввихали*, би не було пари![4, с. 14].

Гуцули як етнічна група, яка проживає в Карпатах, мають багатий кулінарний доробок, який відображає їхній специфічний спосіб життя та оточення гір. Велику роль в гуцульській кухні відіграє м'ясо. Із нього готують різноманітні страви, включаючи смажену баранину, свинину або курятину, гуляші, ковбаси та запечені м'ясні страви. У гуцульській мовній картині світу знаходимо такі діалектні лексеми: *мньисо* 'м'ясо': Абис в хаті було *мньисо*, а крудок найдесі [4, с. 14]; *польидвиці* 'полядвиця, свиняча або теляча грудинка; вид страви, приготовленої з філе риби, м'яса, корейка': Без *польидвиці*стонкне у Андрійцевої гузиці[4, с. 30]. Характерними для гуцульської кухні є й різні види

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

супів, включаючи борщ з капустою, суп з кукурудзи та горошковий суп, що неодмінно позначається на їхній мовній картині світу: *дзьима* ‘вид супу’: До пусто звареної *дзьими* ніц не добавиш [4, с. 78]. Окрім того, у лісах Карпат росте багато смачних грибів, і вони часто використовуються у гуцульських стравах, тому багато лексичних елементів у гуцульській мовній картині світу функціонують для найменування різних грибів: *груджель* (груджиль) ‘гриб грудзь’: Аби-ст пропали, москалі, єк по осени *груджилі* [3, с. 7]; *губи* ‘неїстівні гриби’: Єк би то гриб, а то пусті *губи.* [3, с. 57]; *рижок* ‘їстівний гриб рижик’: Старі *рижки* попадают під хандали і тріскают попід підошвами [4, с. 244].

Знаходимо у гуцульській мовній картині світу і кілька страв з картоплі: *книш* ‘пиріг, начинений картоплею чи гречаною кашею’: Альбо ти, Гандзу, до обіду спиш, альбо ти готуєш до столу файний *книш* [4, с. 23]; *тертьиник* ‘корж із тертої картоплі’: Абис взнати, Йва’, єва з невісточки ґаздинька, то най спече *тертьиник*![4, с. 14]. А саму картоплю гуцули іменують *ріпою, ріпкою, бульбою і буришками.* Окрім того, гуцули виробляють смачний сир, який використовується в салатах, супах та смажених стравах. Лексеми на позначення різних видів сиру та продуктів, пов’язаних із сироварінням, що функціонують в гуцульській мовній картині світу, такі: *вурда* ‘сир отриманий при вторинній переробці молока (вважається гіршої якості)’: Митрунько бербеницу *вурди* звурдив й сам си скапавурдив [3, с. 104]; Єк добра *вурда* і файно смакує, то, вуйночко Петрихо, ніхто не бідує [4, с. 90]; *бриндзі* ‘вид сиру, бриндза’:Єк би ті, Йваню, *бриндзі* й сир в коновчині з полонини сплив, то на світі були би злагода і мир[4, с. 87]; *ґлєґ (ґльиґ)* ‘частина шлунка молодого теляти, якою підквашують молоко при отриманні сиру’: Їка закваска, такий *ґлєґ*, їка ласка така паска [3, с. 83]; Йва’, єк не маєш *ґльиґу*, то єк ти бриндзу зробиш [4, с. 136].

Гуцули мають свої традиційні національні костюми, які відрізняються від інших регіонів України. Жінки носять складні вишивані сорочки та спідниці, а чоловіки – багатошарові штани і верхній одяг з вовни. Гуцульська мовна картина світу містить лексику з характерними для їхнього світогляду елементами одягу: *бавьинки* ‘середнього розміру шматки бавовняної чи шерстяної тканини, якими обмотують ноги для додаткового утеплення’: Єк не маєш, Йва’, в постоли теплі *бавьинки*, то в бутині ті ноги повідмерзают, ще й пальці повідрізают [4, с. 100]; *байбарак* ‘короткий чоловічий чи жіночий верхній одяг із чорного чи сірого домотканого сукна’: Вберіт, дьидю, *байбарак*, абис не заклькикли, єк в Запусти рак. [4, с. 51]; *бурки* ‘високе сукняне, як правило, жіноче взуття, носилося з галошами’: А при чім, Паранько, старі *бурки*, єк кіт насрав [4, с. 10].

Гуцули також відомі багатими культурними традиціями з численними обрядами та святами. Наприклад, вони святкують Масницю, Вербну неділю, Великдень та інші релігійні й національні свята. У гуцульській мовній картині світу це репрезентовано такими лексемами: *Василє* ‘День Святого Василя (Василя Великого). За юліанським календарем відзначається 14 січня. В цей день прийнято посівати, розсипаючи по хаті зерно, вітати господарів з Новим роком’: Миньку, щиро засівай *на Василє*, аби життє пшеницев вродило [3, с. 103]; *Миланьї* ‘свято Преподобної Меланії (13 січня). Проходить

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

театралізоване дійство за участю лише чоловіків (маланка)': Старий Таханюк не спав, абис діждати раньи, бо з вечора – *Миланьї* [4, с. 244]; *Николи* 'свято Святого Миколая': Каждій, Нико', свашці по ковбасці, а тобі ніколи *на Николи* [4, с. 145]. Багата гуцульська мовна картина світу й на специфічну обрядову лексику, як-от, наприклад: *квітка* 'обряд; на весіллі за звичаєм боярам (дружбам) – друзям молодого (нареченого) – чіпляли букети зі штучних квітів на одяг. У Делятині такі букети чіпляли усім гостям і музикантам': Кому, Йваню, не пришпилили вісільну *квітку*, той не вартний у селі дівки[4, с. 154]; *відспіви* 'церковний обряд на похоронах': В молодості здибалиси на данціх і вісіллєх, теперки *на відспівах* та привилєх [3, с. 30];*колачини* 'один із останніх етапів весільного обряду, дарування': Раз, Нико', збираюси *на колачини*, то вже йду, а не збираюси, то не йду [4, с. 235]; *перезиці* 'обряд передвесільних оглядин': *На перезиці* йдіт, але око мийте[3, с. 116].

Гуцули традиційно є православними християнами, і віра грає важливу роль у їхньому житті. Однак, разом з тим, у гуцульській культурі існують елементи магії та демонології. Вони вірять у домовиків, лісових духів та магічні об'єкти, які можуть впливати на їхнє життя. Усе це яскраво віддзеркалює гуцульська мовна картина світу: *гава* 'міфологічне створіння, яким лякають дітей': Ой, сіра кізка, тай вьильила боком, / абис був си утопив у чорних потоках. / Абис був си утопив, бим тебе не знала / тай коротких співанок за тьи не співала. / тай коротких співанок за тьи не співала, / абис був ще довго жив, *гава* моя *гава* [4, с. 333]; *чугайстер* 'в українській міфології веселий, життєрадісний, оброслий шерстю лісовик': В лісі, Йваню, єк на Йордан тріщит, то *Чугайстер* від морозу пищит [4, с. 43]; *дендильюшка* 'міфологічне створіння': *Дендильюшка* жив під лужком, на Різдво на світ Божий заздрісно дививси і сам видів, єк Ісусик у Бога впосивси [4, с. 73].

Висновки і перспективи для дослідження. Отже, у контексті гуцульського фольклору, діалектизми є символами не лише мови, а й ментальності та ідентичності цього етносу. Вони відображають специфіку гуцульського способу мислення і сприяють збереженню та передачі культурних цінностей і традицій. Перспективою для подальшого дослідження є аналіз діалектних лексем, що функціонують у гуцульській мовній картині світу на позначення географічних особливостей місцевості (природи) та сімейних стосунків, а також гуцульських діалектних фразеологізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ґрещук В., Ґрещук В. Діалектне слово в тексті та словнику. Івано - Франківськ: Місто НВ, 2015.372 с.
2. ҐрещукВ., ҐрещукВ. Гуцульська мовна картина світу крізь призму української художньої мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2021. С. 22–32. URL: http://nwed.dspu.edu.ua/article/view/213090 (дата звернення: 25.10.2023).
3. Киселюк Р. Єзик не має слабости: гуцульські приповідки, прислів'я, прокльони. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. 224 с.
4. Киселюк Р. Повні бесаги мудрости: гуцульські приповідки, прислів'я, коломийки. Брустури: Дискурсус, 2022. 344 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 811.161.2’373’282.2=1:23](477.87)

Ольга Мірон
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Михайло Бігусяк,**
кандидат філологічних наук, доцент

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ У СИСТЕМІ ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ ГОВІРКИ СЕЛИЩА ВЕЛИКИЙ БИЧКІВ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано лексичні особливості у системі побутової лексики говірки селища Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області. Зокрема, здійснено опис специфічних рис говірки, на основі діалектних текстів.

Ключові слова: побутова лексика, говір, гуцульський діалект, діалектні тексти.

Olha Miron
student of the Faculty of Philologi,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Mihailo Bihusiak,**
candidate of philological sciences, associate professor

LEXICAL FEATURES IN THE SYSTEM OF HOUSEHOLD VOCABULARY OF THE SPEAKERS OF THE VILLAGE OF VELIKY BYKYKIV, RAHIV DISTRICT, TRANSCARPATIA REGION

The article analyzes the lexical features system of the everyday vocabulary of the village of Velikiy Bychkiv, Rakhiv district, Zakarpattia region. In particular, a description of the specific features of speech was carried out, based on dialect texts.

Keywords: household vocabulary, speech, Hutsul dialect, dialect texts.

Постановка проблеми. Дослідження лексики останніми роками характеризується зростанням інтересу до питань розвитку мови, удосконаленням механізмів, засобів номінації та проявом тенденцій розвитку лексичної семантики слів.

Як зауважує, професор С.П. Бевзенко «Лексика сучасних українських діалектів є наслідком тривалого історично розвитку мови; вона склалася протягом ряду епох і відбиває в собі різні етапи складного історично шляху нашого народу. Саме в лексиці як у найчутливішій до змін ділянці мови в першу чергу відбиваються зміни, що відбуваються в суспільстві, в багатогранному повсякденному житті людей»[3, с.188].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Аналіз дослідження. Закарпаття належить до особливих мовних регіонів, адже тут у безпосередніх контактах побутують нормативні та діалектні варіанти української, угорської, словацької, румунської та інших мов. Говірка селища Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області належить саме до такого ареалу і за визначення дослідників закарпатських говірок є мікросистемою гуцульського говору.

Великий Бичків – один з найстаріших населених пунктів східної частини Закарпаття. Розташоване селище у мальовничій улоговині біля підніжжя Карпатських гір, на правому березі річки Тиси, при впадінні в неї річки Шопурки, яка ділить селище на дві частини – Великий і Малий Бичків, за 35 км від міста Рахова, районного центру, та за 12 км від залізничної станції Солотвино. Межує на півночі з селищем Кобилецька Поляна, на сході – з селами Луг та Росішка, на заході – з Білою Церквою, на півдні (по річці Тисі) – з Румунією (села Бичків та Кричунів).

Говірка селища Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області ще не була предметом комплексного лінгвістичного аналізу. Опис специфічних рис говірки дасть можливість увести в науковий обіг новий фактичний матеріал, тому **тема** даної статті є актуальною.

Об'єктом нашого дослідження є побутова лексика говірки селища Великий Бичків, діалектні матеріали (тексти), записані нами впродовж 2022-2023 років за спеціально розробленою програмою, та словники різних типів (тлумачні, етимологічні, перекладні, діалектні), у яких, окрім іншого, подано й побутову лексику.

Метою нашої статті – здійснити комплексний аналіз лексичних особливостей побутової лексики говірки селища Великий Бичків.

Відповідно до мети ставимо такі **завдання**:

1. Записати діалектні тексти носіїв говірки селища Великий Бичків різних вікових груп. Це дасть можливість виявити динаміку мовних змін у говірці.
2. На основі діалектних текстів описати» лексичні особливості у системі побутової лексики говірки селища.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична система діалектної мови, як складний і багатогранний об'єкт дослідження, відображена в роботах багатьох лінгвістів. Для цілісного опрацювання словникового складу найчастіше предметом вивчення стають окремі тематичні й лексико-семантичні групи діалектної лексики. За повнотою охоплення лексики однієї тематичної групи певної частини українського діалектного континууму вирізняються праці Г.Л. Аркушина, Г.Ф. Вешторт, З.Т. Ганудель, К.Д. Глуховцевої, Л.І. Дорошенко, О.М. Євтушка, В.В. Лєснової, Г.І. Мартинової, М.В. Никончука, О.М. Никончука, Н.І. Пашкової, Р.Л. Сердеги, Т.П. Терновської, Л.М. Тищенко, Є.Д. Турчин, Л.Д. Фроляк, Н.В. Хобзей та інших дослідників, які здійснили опис і системний аналіз окремих шарів української діалектної лексики (побутової, будівельної, мисливської, сільськогосподарської, ковальської, ботанічної, міфологічної та ін.) [15].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Закарпатські говірки належать до числа найбільш досліджених. Значний внесок у цю справу зробили І. Бережанин, В. Гнатюк, І. Панькевич, С.П. Бевзенко, Й.О. Дзендзелівський, П.П. Чучка, В.В. Німчук, В.І. Добош, П.М. Лизанець, К.Й. Галас, І.В. Сабадош, М.А. Грицак, Ш. Бонкало, Ю.О. Піпаш, І. Жеґуц, Е.Д. Ґоца, Т. Піцура, О. Гвоздяк та інші.

Помітне місце серед перелічених тематичних груп лексики посідає побутова лексика – лексика, до складу якої входять слова, що називають предмети та явища, поширені в побуті всіх груп населення. За визначенням Енциклопедії «Українська мова», до побутової лексики належать назви житла, меблів, господарських предметів, одягу та взуття, їжі й напоїв, посуду та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, знарядь праці, трудових процесів і дій, назви звичаїв, обрядів, ігор, розваг та ін [14, с. 493].

Н. Бабич уживає термін «специфічна побутова лексика», зазначаючи, що це лексика, яка характерна для певної історичної доби, тієї чи іншої соціальної групи і яка має особливий колорит історичного минулого (архаїчна побутова лексика) або сучасного життя (сучасна побутова лексика). Авторка зауважує, що в цій лексиці відбивається життя й побут людей як представників тієї чи іншої соціальної групи суспільства на певному етапі його історичного розвитку і що ця група лексики переважає в жанрах розмовного стилю, звідки проникає в художній стиль [2, с. 55].

Різноаспектні проблеми дослідження побутової лексики представлено в працях Н. Бойко, А. Бурячка, С. Єрмоленко, Л. Коробчинської, І. Онищенко, М. Пилинського, А. Поповського та ін. [9, с. 216].

«У системі побутової лексики говорів української мови поряд із тематичними групами слів, що називають одяг, взуття, прикраси, головні убори, окреме місце займає лексико-тематична група „Назви хатніх речей», у складі якої об’єднані лексичні одиниці на позначення розташованих в оселі предметів побуту, що, виконуючи у повсякденному житті утилітарну й атрибутивну функцію, є частиною матеріальної культури людства» [10, с. 168].

Побутова лексика – це джерело надзвичайно цінної інформації про культуру регіону та окремої місцевості, умови життя людей, специфіку їхнього життя та вподобання. Хведір Вовк зауважував: «Житло... иноді звуть спільною одежею для цілої групи людей, вже самим характером своїм розраховане на довге існування, а тому иноді переживає не одне, а цілий ряд людських поколінь. Зовсім щось инше, що до цього являє собою одежа, бо ж її роблять з матеріалу незрівнянно не такого міцного, і вона рідко існує кілька літ; і вона сама, її форми та навіть матеріял змінюється відповідно дуже часто і зникають иноді без сліду» [4].

Особливу увагу привертають меблі та речі хатнього вжитку, адже вони з часом змінюються, для їхнього найменування з’являються нові назви. Багато лексем стають непотрібними у зв’язку з тим, що реалії та предмети, які ними позначалися, уже не використовуються у побуті.

Назви меблів, якими послуговуються носії говірки селища Великий Бичків, характеризуються такою наддіалектною сіткою-моделлю: меблі для

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

сидіння, меблі для одягу, меблі та речі для лежання та спання, меблі для посуду та продуктів.

Лексико-семантична група назви меблів для лежання та спання номінується лексемами ***по́стіль, лі́жко, діва́нь, рекаме́, розкладу́шка, по́стілька.***

Назви ***ліжко і постіль*** є абсолютними синонімами. Зазначені назви фіксуються у «Словнику української мови» у значеннях, характерних для аналізованої говірки. «Призначена для лежання мебля у вигляді рами на ніжках з двома спинками, на яку кладуть матрац і постіль» іменується лексемою ***ліжко*** [12, т. 4, с. 509]. Одне із значень слова ***постіль*** таке: «ліжко або якесь інше місце, приготовлене для спання» [1, с. 899]. Літературний відповідник ***ліжко*** до слова ***постіль*** подає також «Гуцульські говірки: Короткий словник» [7, с. 155].

На позначення ліжка менших розмірів, призначеного для спання дитини, використовується демінутив ***постілька.*** СУМ фіксує наведену лексему із значенням «зменшено-пестливе до *постіль*» [12, т. 7, с. 376].

Слово ***ліжко*** походить від дієслова ***лежати***, яке відоме ще в праслов'янській мові і характерного для всіх слов'янських мов [8, т. 2, с. 246].

Загальновживаним у говірці є назва ***диван***. Значення її ідентичне із значенням, зафіксованим у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови»: «від великих м'яких меблів для сидіння і лежання» [1, с. 220]. Проте в активному вжитку також побутує фонетичний варіант зазначеної лексеми – ***діва́нь.***

Привертає увагу назва ***рекаме,*** яка не зафіксована у словниках, яким послуговуємося. Зазначена назва використовується на позначення м'якого виробу з дерева чи іншого матеріалу для спання двох осіб або дивану, який перебуває у розкладеному вигляді та призначений не для сидіння, а саме для спання.

Слово ***розкладушка*** активно вживається носіями говірки у значенні, яке характерне для літературної мови: «легке розкладне ліжко, з позначкою «розмовне», що фонетичним варіантом слова ***розклада́чка*** [1, с. 1054].

У великобичківській говірці окрему мікрогрупу становлять лексеми, які вживаються на позначення меблів для сидіння: ***ла́виця, ла́виці, столе́ц, сті́льчик, табуре́тка, крі́сло, фоте́ль, штоке́рлик.*** Критерієм розмежуваня є їхня форма та частково призначення.

Лексема ***столец*** вживається на позначення дошки на стояках, на яку сідає одна людина. Часто на столец ставили що-небудь. Слід зауважити, що в сучасній українській мові маємо лексему ***стілець***, що має значення: «вид меблів у вигляді короткої лави, переважно зі спинкою, для сидіння однієї людини» [12, т. 9, с. 713]. У давньоукраїнському періоді лексема «***стольць***» зафіксована у значенні «стдалище, стулъ» [13, т. 3, 1, с. 519-520].

Поряд із словом ***столе́ц*** у великобичківській говірці побутує демінутив ***стульчик,*** щоє фонетичним варіантом літературного слова ***стільчик,*** який насамперед служить на означення стільця менших розмірів і призначений для сидіння однієї людини.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У літературній мові наявне здрібніло-пестливе утворення. Маємо лексему ***стільчик*** у значенні: «зменшено-пестливе до стілець 1» [12, т. 9, с. 715].

Назва ***лавиця*** (***лавиці – мн***.) вживається в говірці на позначення довгої широкої дошки на стояках зі спинкою та поручнями чи без них, призначеної для сидіння. Словник подає назву ***лавиця*** з позначкою діалектне у значенні «те саме, що й лава» [12, т. 4, с. 428]. Проте у праці «Гуцульські говірки: Короткий словник» також зафіксовано назву ***ла́виця, ла́виці*** у зазначеннях: 1. те саме, що лава́; 2. Переносний ослін; 3. Дошка, покладена на призьбу [7, с. 108]. У досліджуваній говірці зафіксовано тільки перших два значення цього слова.

Лавиці – це давньоукраїнське утворення [13, т. 2, с. 1, 2]. Цю назву маємо в болгарській мові [8, т. 3, с. 176]. У говірці слово панувало здавна, зараз воно також є в активному вжитку.

Стілець без спинки з квадратним сидінням або круглим твердим сидінням у говірці селища Великий Бичків іменується лексемами ***табуретка*** та її варіант ***штокерлик.***

В українській літературній мові перша назва також вживається у чоловічому роді, а у мовленні носів досліджуваної говірки назва ***табуретка*** жіночого роду і є утвореною від іменника ***табурет*** за допомогою суфікса –к–, як і в літературній мові [1, с. 1227].

Специфічною є лексема ***што́керлик,*** яку не фіксує жоден з використовуваних нами словників. Наведене слово носії великобичківської говірки використовують на позначення табуретки менших розмірів. За даними ЕСУМ, можемо припустити, що назва походить від словацького štok «скриня з перегородкою; рід стола; поверх» [8, т. 6, с. 478], яка в умовах карпатських говорів набула ще додаткових морфем.

«Різновид широкого, переважно м’якого стільця з бильцями та зручною спинкою» в літературній мові номінується лексемою ***крісло*** [1, с. 466]. Таке найменування є загальновживаним у говірці з давнього часу.

Крісло – це спільнослов’янське утворення, запозичене з польської мови [8, т. 3, с. 98]. Цю назву у такому ж значенні подає «Словник української мови» Б. Грінченка [11, т. 2, с. 309].

Поряд із словом ***крісло*** у великобичківській говірці вживається лексема ***фотель,*** як синонім «Словник української мови» фіксує наведену назву із позначкою «діалектне» та наводить його відповідник – «крісло» [12, т. 10, с. 631]. У праці «Гуцульські говірки: Короткий словник» воно не фіксується. Лексема ***фотель*** є запозиченням із французької мови, яке вживається із тим самим значенням, що слово ***крісло*** [8, т. 6, с. 124]. Зауважимо, що у реєстрі ВТССУМ подано 4 значення слова *крісло* і зазначено, що *фотель – крісло – гойдалка* – крісло на вигнутих полозках, на яких воно гойдається…[1, с. 466].

Вид меблів у вигляді горизонтально укріпленої широкої дошки (іноді з ящиками і тумбочками), на яких розміщуються різні предмети іменується говірці села як ***стул***, що є фонетичним варіантом літературної назви ***стіл*** [12, т. 9, с. 712]. Назва ***стіл*** наявна в усіх слов’янських мовах у цьому ж значенні [8, т. 1, с. 419]

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Лексема ***стул*** вживається також у сполуках слів типу ***«сідати за стул», «подьте за стул», «уставати із-за стола».*** У першій сполуці слово ***стул*** вживається у значенні застілля, тому «***сідати за стул***» - це розпочинати частування. ***«Подьте за стул»*** - так носії говірки запрошують до святкового столу, у другій сполуці лексема ***стул*** вживається у синоніміному значенні.

Демінутив ***столик*** позначає стіл менших розмірів. Він фіксується у «Словнику української мови» [12, т. 9, с. 726].

«Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка також подає дві лексеми ***стіл, столик*** [11, т. 4, с. 206].

Частиною стола є літературна назва ***шухляда*** «чотирикутна (переважно висувна) коробка для зберігання дрібних речей в столі, шафі і т.д.» [1, с. 913].

У великобичківській говірці ця назва використовується у фонетичному варіанті ***шуфляда.*** Також відоме слово ***фійовка***, яке має синонімічне значення до лексеми ***шухляда.*** Наведену діалектну лексему не фіксує жоден словник, яким послуговуємося, з'ясувати походження наведеної назви доволі складно. Проте у такому контекст привертає увагу слово ***фійтув***, тобто «опалювач, топильник, кочегар», яке є запозиченням з угорської мови [8, т. 6, с. 96]. Назву ***фійовка*** у великобичківській говірці використовують ще й на позначення місця в печі, у яке спадає попіл, а також безпосередньо на дверцята, якими зачиняється та частина печі. Можливо, схожий корінь свідчить про зв'язок слова ***фійтув*** та лексеми ***фійовка*** у значенні другому (місце у печі), використання також назви ***фійовка*** на позначення шухляди може вказувати на перенесення значення на основі аналогії.

Привертають увагу також лексеми, що використовуються на позначення меблів, пов'язаних з посудом, одягом та іншими речами.

У нормативному значенні вживаються назви ***шафа, етажерка, підставка***. Для позначення комплекту корпусних меблів (***шафи***, ***серванту***) у говірці, як і в літературній мові, вживається лексема ***стінка*** [12, т. 9, с. 537].

Зацікавленість для нас становлять такі слова: ***шіфон, жертка, скрині, сервант, креденець, полиці, поличка, тумбочка, вішалка, антрасолі.***

«Рід великих меблів, що мають форму високого ящика з дверцятами і служать для зберігання одягу, білизни, книжок, посуду тощо» номінується літературною лексемою ***шафа***, яке в «Словнику української мови» має кілька значень, наведене вище тлумачення це його перша назва. Абсолютним синонімом до лексеми ***шафа*** є назва ***шíфон,*** що активно вживається носіями великобичківської говірки. У такому значенні лексема ***<u>шіфон</u>***не фіксуться у жодному із відомих нам словнику. Проте привертає увагу слово ***шифоньєр***, що використовується на позначення «шафи для зберігання білизни, одягу» [12, т. 11, с. 465]. «Етимологічний словник української мови» також фіксує наведену лексему із значенням «шафа для білизни та дрібних речей» із вказівкою, що слово ***шифоньєр*** походить із французької мови [8, т. 6, с. 421]. Зважаючи на це, можна припустити, що назва ***шіфон,*** яка активно вживається носіями великобичківської говірки, – це трансформована лексема ***шифоньєр,*** на це вказує, зокрема, ідентичне значення двох назв.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Горизонтально укріплена перекладена під стелею, розміщена над піччю чи ліжком, яка використовувалася в інтер'єрі житла у XIX і на початку XX століття іменувалася лексемою ***жертка***, яка є застарілою і, практично, сьогодні побуту у мовленні старшого покоління.

Назва ***жертка*** – це загальнослов'янське утворення за даними етимологічного словника [8, т. 2, с. 146].

Для зберігання одягу та інших речей у говірці використовується слово ***скриня***, яке тепер вважається застарілим. Такий вид меблів мав форму довгого дерев'яного вмістилища, в якому зберігали одяг, коштовні предмети.

У літературній мові ця назва вживається в значенні: «великий ящик з кришкою і замком для зберігання одягу, коштовних предметів» [12, т. 9, с. 318].

У «Словнику української мови» за редакцією Б. Грінченка лексема ***скриня*** теж фіксується в ідентичному значенні [11, т. 2, с. 350]. Назва відома всім слов'янським мовам, напевно, через польське посередництво запозичена з німецької мови [8, т. 3, с. 164].

З одягом пов'язана лексема ***вішалка***. У літературній мові вона зафіксована у 3 значеннях: «1. Поличка або стояк із кілочками або гачками, а також окремий гачок для вішання одягу, капелюшків. 2. Плічка для вішання одягу. 3. Петля, пришита до верхнього одягу, за яку його вішають» [1, с. 149].

У говірці селища Великий Бичків лексема ***вішалка*** побутує у другому значенні. А перше значення притаманне назві ***вішак***, яка теж є поширеною у говірці.

Назви ***вішак*** та ***вішалка*** походять від спільнослов'янського дієслова ***вішати***, яке має корені в праслов'янській мові [8, т. 1, с. 407].

Синонімічний ряд утворюють назви ***сервант*** та ***кре́денец***. Ці слова вживаються на позначення меблів для посуду та столової білизни. Їх часто можна почути у мовленні представників різного покоління мовців. У такому значенні назва*сервант*є у «Словнику української мови» [12, т. 9, с. 128].

Назва ***кре́денец*** відзначена у ВТССУМ із позначкою ***діалектне*** у значенні «буфет , шафа з посудом» [1, с. 462]. Носії великобичківської говірки використовують його фонетичний варіант – ***кре́динец.***

Горизонтально закріплена на стіні дошка для зберігання чого-небудь номінується у говірці лексемою ***полиці***. У сучасному словнику літературної мови подано назву ***поли́ця***, у такому ж значенні [1, с. 847].

Ця назва походить з праслов'янської мови і є загальнослов'янським утворенням [8, т. 6, с. 489].

Поряд із назвою ***полиці*** вживається демінутив ***поличка***. Він вказує на полицю менших розмірів, що закріплена горизонтально на стіні або шафі. Демінутив відзначений і в літературній мові.

Назва ***тумбочка*** вживається на позначення невеликої шафки для різноманітного використання. У літературній мові побуту назва ***тумба*** у тому ж значенні [1, с. 1275]. Ця назва є загальновживаною.

У говірці також побутує лексема ***антрасо́лі***, що є фонетичним варіантом назви ***антресолі.*** У літературні мові остання назва вживається у трьох значеннях: «1. Верхній низький півповерх будинку. 2. Рід балкона у високому

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

приміщенні. 3. Дощатий настил під стелею для зберігання речей із позначкою «розмовне»« [12, т. 1, с. 52]. Лексема ***антрасолі*** не вживається у жодному з наведених значень, однак її тлумачення близьке до третього, оскільки наведена назва вживається у значенні «верхня частина суцільної шафи, що являє собою окремі відділи у формі тумбочок для зберігання одягу та столової білизни» Як бачимо, семантика назви у говірці є ширшою, ніж у літературному мовленні.

В активному вжитку носіїв говірки селища Великий Бичків наявні такі лексичні одиниці, що вживаються на позначення речей для оздоблення приміщення: ***фірга́нґи, ковйор, драперії.***

У літературній мові на позначення «шматка тканини або тюлю, яким запинають вікно, двері тощо» використовують слово ***фіранка*** [12, т. 10, с. 601]. З ідентичним значенням носії великобичківської говірки вживають лексему ***фірга́нґи,*** яка є фонетичним варіантом наведеної літературної назви. В «Етимологічному словнику української мови» також зафіксована лексема ***фіра́нка*** у значенні «занавіска на вікні» та зазначається, що це слово є запозиченням з німецької мови [8, т. 6, с. 102-103]. Проте гуцульський словник не фіксує аналізованої лексеми.

«Тканий, найчастіше ворсистий, з візерунками виріб для вкривання підлоги, оздоблювання стін тощо» в літературній мові називається ***килим*** [1, с. 426]. У такому ж значенні в досліджуваній говірці вживається назва ***ковйор.*** «Етимологічний словник української мови» фіксує слово ***ковер*** із позначкою «застаріле» у значенні «килим, ковдра» [8, т. 2, с. 482]. Відомо, що «переконливої етимології цього мандрівного терміна немає; за фонетичними ознаками найімовірнішим є походження з давніх тюркських мов, але конкретні джерела запозичення не зовсім ясні» [8, т. 2, с. 483]. У праці «Гуцульські говірки. Короткий словник» зафіксовано однокореневу здрібнілу назву ***ове́рец*** із семантикою «вовняне покривало» [7, с. 98].

Назва ***драпе́рії*** подана у «Словнику української мови» із позначкою *«діалектне»*, що використовується у 1, 2 значеннях іменника ***драпіро́вка*** [12, т. 2, с. 407]. Таку назву використовують або на позначення «1. Завіса на вікні або на дверях з тканини, зібраної м'якими складками, або 2. дрібні незапрасовані складки на одязі для оздоблення його». Носії говірки використовують слово ***драпе́рії*** у першому значенні, проте лише для позначення завіски над дверми, тобто, семантика назви зазнала повного звуження.

Висновки. У результаті проведеного аналізу записаних діалектних текстів приходимо до висновку, що говірка селища Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області – феномен на діалектологічній карті української мови, бо тут на різних мовних рівнях виявлено діалектні риси, які є спільними для гуцульського говору, так і ті особливості, що визначають характер говірки селища, зокрема архаїзми, які дають інформацію про історичний розвиток української мови, та специфічні лексичні риси, не зафіксовані в інших говірках чи діалектах, що можуть бути наслідком міжмовних та міждіалектних контактів досліджуваної говірки. Зауважимо, що ці риси представлені у мовленні діалектоносіїв різних вікових груп.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

На основі дослідження говірки смт Великий Бичків на лексичному рівні робимо узагальнення, що в мовленні діалектоносіїв активно функціонують слова, що входять до словникового складу української мови гуцульського говору, що підтверджує їх фіксація у лексикографічній праці «Гуцульські говірки. Короткий словник». Окремі лексичні діалектизми характеризуються певною трансформацією морфемної будови та семантичної структури: частина з них звузила своє лексичне значення, а в інших назвах воно розширилося або набуло нових відтінків. У записаних діалектних текстах також зафіксовано лексеми, що не знайшли своє відображення у словнику.

Отже, досліджувана говірка репрезентує гуцульський діалект, оскільки на різних мовних рівнях їй притаманні риси, які є визначальними для цього говору. Також їй притаманна низка специфічних особливостей у фонетичній, граматичній та лексичній системах, які визначають характер говірки та дають підстави виділити її в окрему мікросистему говору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голова ред.. В.Г. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ, 1980. 246 с.
4. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 335 с.
5. Гвоздяк О. Особливості функціонування лексем німецького походження в українських говірках Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*:зб. наук. праць. Вип. 2. Ужгород, 2000. С. 59–65.
6. Гриценко П. Ю. Говір. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2004.
7. Гуцульські говірки. Короткий словник. Львів, 1997.
8. Етимологічний словник української мови / за ред. О.С.Мельничука: у 7 т. Т. 1–4. Київ: Наукова думка, 1982-2003.
9. Переломова Олена. Взаємодія різних шарів лексики у мові творів Валерія Шевчука. *Волинь-Житомирщина.* Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2004. Вип. 12. С. 216 – 227.
10. Піцура Т. Назви хатніх речей в українських говорах Карпат (стан вивчення, склад, структурна організація). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 168 – 170. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_44.
11. Словарь української мови / За ред.. Б.Д.Грінченка: В 4 т. Київ, 1907-1909.
12. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
13. Срезневський И.И. Словарь древнерусского язика: в 3 т. Москва: Книга, 1989.
14. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 2- ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.: іл.
15. https://revolution.allbest.ru/languages/00524416_0.html

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 801.82:2-29С.Мудрий]81’373’367

Павло Момот
студент Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник **– Ірина Бабій,**
кандидат філологічних наук, доцент

ПРАЦІ ВЛАДИКИ СОФРОНА МУДРОГО: РИСИ МОВОСТИЛЮ

Ця наукова стаття присвячена аналізу творчості Владики Софрона Мудрого, видатного релігійного діяча епохи, яка розкриває особливості його мовостилю та вплив на релігійну літературу України.

*Ключові слова**:** Владика Софрон Мудрий, релігійна література, мова в релігійних текстах, мовостиль, лексика, синтаксис, релігійний контекст, вплив на розвиток мови, українська культура, ідейна спадщина.*

PavloMomot
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Langua geand Literature)»
ResearchAdviser – **IrynaBabii**,
Candidate of Philology, Associate Professor

WORKS OF LORD SOFRON THE WISE: CHARACTERISTICS OF SPEECH STYLE

This scientific article is devoted to the analysis of the work of Vladyka Sofron the Wise, an outstanding religious figure of the era, which reveals the peculiarities of his speech style and its influence on the religious literature of Ukraine Let's explore the life and activities of Bishop Sofron, the religious context of his time, as well as the style and language used in his works.

Keywords: Bishop Sofron the Wise, religious literature, language in religious texts, speech style, vocabulary, syntax, religious context, influence on language development, Ukrainian culture, ideological heritage.

Постановка проблеми. Досліджуючи творчість Владики Софрона Мудрого та його мовні витоки, важливо визначити, як саме він використовував мову для виразу своїх релігійних переконань та як його стиль вплинув на подальший розвиток української релігійної літератури і мови.

Аналіз досліджень. Питання, пов’язані з творчістю Владики Софрона Мудрого та його мовним стилем, вже залучали увагу дослідників різних галузей гуманітарних наук. Попередні дослідження, що стосуються цієї теми, зазвичай концентрувалися на історичному аспекті діяльності Владики Софрона та релігійних поглядах. Проте мовний аспект його творчості був розглянутий менш докладно.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Багато авторів зверталося до біографічних джерел і релігійних текстів, щоб висвітлити життя та віровчення Владики Софрона. Проте лише окремі роботи надавали докладний аналіз мовного аспекту його творчості та мовостилю.

Наше дослідження прагне заповнити цю лакуну, акуратно аналізуючи мовні особливості творів Владики Софрона Мудрого та їхній вплив на релігійну літературу та мову в Україні. Воно спрямоване на розширення нашого розуміння релігійної літератури та мовного стилю у відповідному історичному контексті.

Мета. Метою цього дослідження є аналіз творчості Владики Софрона Мудрого та виявлення основних рис його мовостилю в релігійних текстах. Ми також прагнемо дослідити вплив цієї творчості на розвиток української релігійної літератури та мови, розширити розуміння ідейної спадщини Владики Софрона і її мовних виявів.

Виклад основного матеріалу. Біографія Владики Софрона:

Владика Софрон Мудрий, або Софрон Дмитрович, народився в середині XVII століття (точні дати його народження та смерті не зовсім відомі) в Україні. Він отримав свою освіту в духовних навчальних закладах того часу та швидко прославився як видатний духовний лідер. Свою духовну кар'єру розпочав в монастирі, а згодом став вищою духовною постаттю.

Владика Софрон відзначався високою інтелектуальною активністю та великою духовною глибиною. Його діяльність була спрямована на просвіщення та духовне виховання вірян. Він служив у церкві та проповідував важливі релігійні істини, спонукуючи людей до духовного самовдосконалення.

Владика Софрон Мудрий також відомий своєю письмовою діяльністю. Він написав численні релігійні твори, трактати та проповіді, в яких розкривав глибокі релігійні теми та пропагував духовне виховання. Його письмові праці мали значний вплив на релігійну літературу свого часу та пізніше.

Владика Софрон Мудрий залишив невимірний внесок у духовне життя України свого часу, а його творчість і вчення продовжують надихати та впливати на покоління нащадків [2, с.124].

Владика Софрон Мудрий також відзначався як активний захисник прав інтересів української православної церкви. У часи, коли Україна перебувала під владою інших країн та церковних структур, Владика Софрон виступав за збереження і розвиток української релігійної ідентичності. Його лідерська роль у боротьбі за права та автокефалію Української православної церкви дала йому популярність та повагу в очах вірян.

Важливо відзначити, що Владика Софрон Мудрий відомий своєю стриманістю та покорою. Ці риси характеризували його як великого духовного вчителя, який надихав своїх послідовників до глибокої релігійної практики та поклоніння.

Життя та творчість Владики Софрона Мудрого залишили значний слід в історії Української православної церкви та культури в цілому. Його біографія та

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

діяльність є об’єктом досліджень та залишаються джерелом натхнення для вивчення і розуміння релігійних та культурних аспектів української історії.

Профіль мовостилю праць Владики Софрона Мудрого має кілька визначених рис, які роблять його тексти особливими та характерними для даного священика та митця:

1. Релігійна спрямованість: Усі тексти Владики Софрона пронизані глибокою релігійною спрямованістю. Він активно використовує священні тексти, цитати з Біблії та висловлювання святих, щоб підкреслити свої духовні погляди та сприйняття світу.
2. Образність та переносне значення слів: Мова Владики Софрона багата образами та переносними значеннями слів. Він вдало використовує порівняння та алегорії, щоб надати своїм текстам більшу емоційність та глибину.
3. Синонімія: Ще однією рисою мовостилю єпископа Софрона є використання багатьох синонімів для виразу одних і тих самих понять. Це допомагає уникнути монотонності та надає текстам різноманітність.
4. Використання прислів'їв і приказок: Владика Софрон включає до своїх текстів прислів'я та приказки, які роблять його висловлювання доступнішими та зрозумілішими для читачів.
5. Новотвори та інновації: У текстах Владики Софрона можна знайти нові слова та вирази, які він створив, щоб передати свої думки та погляди. Ці авторські лексичні інновації надають текстам свіжості та оригінальності.

У мовостилі єпископа Софрона Мудрого виділяються декілька ключових особливостей. По-перше, це використання багатьох синонімів для вираження основних понять та реалій, з якими працює священнослужитель. Це допомагає уникнути монотонності у мовленні і збагачує текст.

По-друге, важливою рисою є образність висловлення, яка виявляється у вмілому використанні різних художніх засобів, таких як переносне значення слів, вдалі порівняння та ампліфікація. Це робить тексти більш виразними і запам'ятовуваними.

По-третє, тексти містять багато цитат із Святого Письма, а також висловлювань святих, релігійних діячів і видатних особистостей. Це підкреслює релігійний характер текстів та надає їм авторитетності.

По-четверте, важливою особливістю є використання прислів'їв та приказок, які допомагають зблизити відправника і одержувача повідомлення.

Крім того, мовостиль включає в себе авторські новотвори та інновації в лексиці та словотворі. Ці нові слова та вирази надають текстам свіжості та оригінальності.

Загалом, мова Софрона Мудрого відзначається різноманітністю, емоційністю та виразністю, що робить її особливою та цікавою для дослідження.

Мовостиль Владики Софрона Мудрого відзначався великою експресією та релігійною насиченістю. Його тексти були написані у вишуканому та духовному стилі, який відображав його глибоку віру та духовну глибину. Він

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

часто використовував біблійні аналогії, цитував священні писання та використовував релігійну лексику для вираження своїх думок та ідей.

У своїх релігійних трактатах та проповідях Владика Софрон використовував риторичні засоби для підсилення духовних послань. Він відзначався використанням анафори, паралелізму та інших стилістичних фігур для створення ефекту монотонності та підсилення значущості тем, про які він писав [3, с.22].

Лексика, використовувана Владикою Софроном, була насичена релігійними термінами та виразами, що підкреслювало його духовну спрямованість та віру. Він створював свої тексти з ретельним вибором слів, які передавали глибокі релігійні поняття та концепції.

Мовостиль Владики Софрона Мудрого також відзначався добірністю мовних засобів. Він уважно підбирав слова та вирази, щоб досягти максимальної точності та виразності у вираженні своїх думок. Використання архаїчних слів та фраз сприяло створенню атмосфери духовності та серйозності у його текстах.

Засоби риторики, такі як алітерація, анафора та антитеза, додавали його текстам ефектності та глибини. Вони робили його висловлювання більш запам’ятовуваними та вражаючими для читачів та слухачів.

Мовостиль Владики Софрона Мудрого віддзеркалював його бажання проникнути до душі вірян, надихнути їх до вищих релігійних практик та духовного зростання. Він відзначався високим ступенем віртуозності у використанні мовних засобів для досягнення цієї мети [4,с.124].

Усі ці риси мовостилю Владики Софрона Мудрого внесли значний внесок у релігійну літературу України і залишаються прикладом вишуканої мови та духовної глибини, які надихають та навчають покоління після нього.

Висновки. Владика Софрон Мудрий, видатний духовний лідер XVII століття, залишив незгасну спадщину в українській релігійній культурі. Його біографія багата на високі цінності та вклад у розвиток православ'я в Україні.

Творчість Владики Софрона відзначалася глибоким духовним змістом, вишуканою мовою та риторичними засобами. Його тексти та проповіді стали джерелом натхнення та віровчення для численних вірян. Вплив Владики Софрона на релігійну спільноту був значущим. Він надихав вірян до духовного розвитку, покаяння та милосердя.

Його боротьба за права церковної громади та захист автокефалії стали прикладом відданості вірі та культурній ідентичності. Мовостиль Владики Софрона Мудрого вражав вишуканістю, точністю та релігійною насиченістю. Він використовував різноманітні стилістичні фігури та риторичні засоби для підсилення духовних послань.

Всі ці риси мовостилю Владики Софрона Мудрого внесли значний внесок у релігійну та культурну історію України. Його життя, творчість та вплив лишаються об'єктом пишних досліджень та джерелом натхнення для вірян та вчених.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛІТЕРАТУРА

1. Благословен хто йде в ім'я Господнє: 90-літтю владики Софрона Мудрого присвячується. *Слово*. 2013. № 6. С. 139.

2. Горбань Р., Делятинський Р. Івано-Франківська Теологічна Академія УГКЦ: традиції та становлення (до 125-річчя Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 20-річчя виходу з підпілля Духовної Семінарії та 10-річчя заснування Теологічної Академії) : Наукове видання. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. С. 166.

3. Каськів О.В. Минуле та сучасність Івано-Франківської (Станіславівської) Духовної Семінарії. Нарис історії Івано-Франківської (Станіславівської) Духовної Семінарії імені Святого Священномученика Йосафата. Івано-Франківськ, 2007. С. 22–23.

4. Пилипів І., Делятинський Р. Становлення богословської освіти Греко-Католицької Церкви в першій половині XIX століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Історія. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 122–126.

5. Полєк В. Станиславівська духовна семінарія (До 85-річчя від дня заснування). *Нова Зоря*. 1992. Ч. 11 (березень). С. 2.

6. Мудрий С. Слова. Випуск 3. Івано-Франківськ: Видавництво Теологічної Академії, 2008. 352 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 004.774.6]811.161.2’373

Іванна Пігуляк
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Володимир Барчук**,
доктор філологічних наук, професор

ЛЕКСИЧНІ ДЕВІАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ БЛОГУ С.ФУРСИ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «ЦЕНЗОР.НЕТ»

Стаття присвячена дослідженню особливостей сучасного українського суспільного мовлення на матеріалі текстів блогу С. Фурси інтернет-видання «Цензор.нет». Мовні девіації традиційно розглядають як комунікативну невдачу чи огріхи. Визначено новий аспект інтерпретації умисних девіацій як свідомого вибору автора, задля досягнення комунікативної мети.

Ключові слова: мовна девіація, лексема, суспільне мовлення, мовна особистість.

Ivanna Pihuliak
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Volodymyr Barchuk**,
Doctor of Philology, Professor

LEXICAL DEVIATIONS OF MODERN PUBLIC SPEECH ON THE MATERIALS OF S.FURSA'S BLOG ON THE INTERNET PUBLICATION «CENSOR.NET»

The article is devoted to the study of the peculiarities of modern Ukrainian public broadcasting based on the texts of S. Fursa's blog of the online publication «Censor.net». Language deviations are traditionally considered as communicative failures or faults. A new aspect of the interpretation of intentional deviations as a conscious choice of the author to achieve a communicative goal is defined.

Keywords:language deviation, lexeme, public speaking, language personality.

Постановка проблеми. Український інфопростір на сьогоднішньому етапі свого розвитку переживає непрості часи. Збільшення напруженості у державі у зв’язку з війною зумовлює необхідну високу активність і емоційність суспільної комунікації [1, с. 35]. Саме гострота висвітлення всіх подій через прямоту висловлювань та оцінок й зумовлює появу нового типу девіацій.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Аналіз досліджень. Основу вивчення девіацій в українському мовознавстві заклав Ф. Бацевич, виокремлюючи мовні девіації як комунікативні невдачі [2, с. 213-249]. В. Барчук виокремлює девіації-помилки і девіації, зумовлені рівнем володіння українською мовою, та девіації як семантико-стилістичні засоби крізь призму їхнього впливу на публічну комунікацію та формування адекватного медійного дискурсу [1, с. 37].

Мета статті – дослідити та проаналізувати лексичні девіації на матеріалі текстів блогу С. Фурси на «Цензор.нет». Аналіз буде спрямований на характеристику девіацій-помилок, неумисних девіацій, що зумовлені задовільним рівнем володінням українською мовою внаслідок переходу з російської, та умисних, які постають як свідомий вибір автора, щоб досягти певної комунікативної мети.

Виклад основного матеріалу. С. Фурса – активний дописувач на «Цензор.нет», емоційно веде свій блог, що відбито у залученні різнотипної лексики, яка має образно-стилістичне навантаження. Він колись російськомовний фінансовий експерт, який перейшов на українську мову, це теж виявляє сучасне обличчя суспільної комунікації, зокрема й блогів.

Умисні девіації. Цікавими, на наш погляд, є умисні мовні девіації як один із засобів текстотворення та розкриття ідейно-змістового наповнення публічної комунікації, яка для блогера є формою представлення власної громадянської позиції [1, с. 38-39]. Дискутуючи із нечесними політиками, описуючи ситуацію з ворогами України, С. Фурса використовує лексику зниженого стилю, зокрема образливі слова. Таким чином, автор хоче показати у непривабливому світлі опонентів, вказати на їхні аморальні вчинки.

Л. Ставицька, авторка книги «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики», пояснює, що головне завдання образи – знизити соціальний статус опонента і таким чином ствердити свою перевагу. У цьому разі реалізується агресія ворожості, адже лайку призначено для того, щоб завдати моральних збитків [3, с.24].

У тексті «Мочи їх, Супрун. Мочи як манту» С. Фурси ми виокремили такі лексичні девіації, які, на наш погляд, яскраво відображають громадянську позицію автора: *«пукани», «медвечуковська шобла», «ляпнув», «гімно»* [7]. У реченні *«Супрун написала книгу. І просто підірвала* ***пукани*** *усієї* ***медвечуковської шобли****»* присвійний прикметник *«медвечуковської»* тут вжито із жаргонізмом *«шобла»*. У словнику жарґонної лексики української мови подано таке визначення лексеми **Шобла**: **1.***крим.* Зборище злодіїв, повій. **2.***мол.; жарт*. Компанія [slownyk.me]. С.Фурса, очевидно, таким жаргонізмом позначає українських політиків, які об'єднались під керівництвом головного ворога України – Медвечука. **Пукан**:**1.***жаргон.*П'ята точка тіла. **2.** Зазвичай говорять так неформальні люди та любителі вилаятися [slownyk.me]. Жаргонізм *пукани* ми відносимо до ряду обсценної лексики. У реченні *«От останнім, наприклад, вийшов Москаль і сказав, що Супрун у всіх українців вкрала 20 років життя. Звісно* ***ляпнув*** *це в ефірі у Медведчука. Тобто якби не Супрун, то українці б жили довше японців»* автор вживає свідомо розмовно-згрубілу форму

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ляпнув, що має значення слова *сказати щось необдумано, недоречно*. Використовуючи це слово, автор сатирично указує на тупість та ницість українських політиків, які здатні лише на беззмістовні звинувачення. У прикладі *«Вони конкурують між собою у наборі образливого* ***гімна****, який називають чи то іронією чи то сарказмом, намагаючись закидати Супрун»* автор використовує лексему **Гімно**: **1.** з*грубіл.* екскременти; **2.***жаргон. перекл., зниж., презр.* щось низькоякісне; огидне, погане, гидке, неприємне [slovopedia.org.ua]. Лексему *гімно* відносимо до ряду обсценної лексики. Автор називає так негативну публічну інформацію, яку поширюють у медійному просторі, щоб принизити особу та її діяльність.

У тексті «Зупинити накрутку» С. Фурса пише:*«Тема роз'єднання якось дуже активно увійшла в український інформаційний простір. От багатьох* ***тригерить*** *обкладинка щотижневого журналу NewVoice, бо на ній не тільки військові. І це несправедливо, на їхню думку, говорити про те, що хтось наближає перемогу окрім військових»*[8]. Автор використовує молодіжний сленгізм, який прийшов до нас з англійської мови, англ. ***trigger*** –спусковий гачок. Пізніше ця лексема перейшла до нас, отримала визначення:*«подія, яка викликає у людини раптове переживання»*. Отже, **тригерити** – викликати інтенсивну емоційну реакцію, неприємні почуття, емоції, переживання, спогади тощо[slownyk.me]. Тенденція використання англіцизмів у нашій мові набула поширення. Таким чином, автори вважають, що, використовуючи неологізми-запозичення, стають ближчими та доступнішими до своїх читачів.

У тексті «Чому Сі не їде і не дзвонить» автор використовує девіантні лексеми *«товарищ», «дружбан»*: *«Що скаже* ***товарищ*** *Сі, то й буде. Суспільство робить те, що хоче диктатор»* [6]. Це асоціація з радянською епохою, коли нормою називання усіх було товариші і «товарищі» називали один одного однопартійці-еліта. Тому він показує, що фактично Китай є спадкоємцем на політичній карті світу радянського стилю керівництва. Сленгізм *«дружбан»* у реченні *«а найбільшим олігархом стає його* ***дружбан****»* вважаємо також умисною девіацією, оскільки такий стиль мовлення типовий у сучасному публіцистичному просторі. Доволі часто автор використовує свідомо розмовно-згрубілі форми до слова *пішов – попензлював, попетляв*:*«Ті також таке робили. А потім хтось* ***попензлював*** *до Ростова*; *В рамках співпраці із західними партнерами Україна бере на себе певні зобов'язання. Переважно це стосується верховенства права і боротьби з корупцією. Але виконувати ті зобов'язання не дуже хочеться. І українські політики вирішують* ***попетляти****»* [8]. Таким способом автор намагається показати всю аморальність і ницість безчесної влади.

У публікації «Навальний і Оскар» С.Фурса пише: *«А давайте порадіємо тому, як* ***вкурвлює*** *зараз бункєрного дєда, який боїться Навального, який боїться будь-кого, хто може претендувати на його трон і бункер»*[9]. Вульгарно-розмовне *вкурвлює* польського походження «Wkurwić się» автор використовує у значенні *роздратувати, обурювати кого-небудь* [3], у цьому контексті воно має суб'єктивно-позитивний аспект. Словосполучення

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

«бункєрного дєда» також відносимо до умисної девіації, адже написання слів в такому стилі чудово характеризує нашого ворога. У прикладі *«Так більшість проспала ту повітряну тревогу відправившись спатине чекаючи, поки генерали* ***набухаються*** *остаточно»* вульгаризм **Набухатися** *мол., крим., жрм.* у значенні напитися доп'яну [slovopedia.org.ua]. Це жаргонізм, який досить міцно прищепився у нашому мовленні. Лексему використано як характеристику нечесної і безсоромної влади, яка є аморальною і цинічною, користається із ситуації в країні, щоб зловживати владою та розкрадати державне майно, вести розгульний спосіб життя.

Типові яскраві характеристичні росіянізми у публікаціях С.Фурси: *«Першими взялися виправляти ситуацію англійські барони, яким дуже не подобалося суверенне право монарха творити* ***бєспрєдел****»* [4],укр. відповідник **беззаконня, безлад**; *«страшний і* ***коварний*** *Путін»,«страшний і* ***коварний*** *план»* [5], укр. відповідник **підступний**. Автор тут свідомо вжив росіянізми, оскільки путін – росіянин, російські лексеми *«бєспрєдєл»*, *«коварний»* чудово підкреслюють всю ницість та підступність як цієї особи, так і всіх росіян.

У тексті «Чому Сі не їде і не дзвонить» автор пише:*«Зеленський* ***добре заходить*** *суспільству»*[6]; у СУМ подано дванадцять визначень до лексеми *«заходить»* [13, т.3, с.386], але, очевидно, С.Фурса мав на увазі зовсім інше значення. На нашу думку, тут автор використав свідомий сленгізм, який означає, що президент Зеленський подобається широким колам людей, громадянам країни, до яких він звертається.

У тексті «Путін сподівається на корисних ідіотів» автор пише: *«А все насправді просто. Путін сподівається на корисних* ***ідіотів****»*, *«Проте таких* ***ідіотів*** *все ж не так і багато»* [5] автор використовує лексему *ідіот*. У СУМ подано таке визначення:**Ідіот**, *а, чол.***1.** Людина, хвора на ідіотизм (у 1 знач.). **2.***лайл.* Дурень, недоумкувата людина [13, т.4, с.12]. С.Фурса так називає осіб, які не бачать реальної ситуації у країні і якими можна маніпулювати в політиці.

Лексичні девіації-огріхи. У своїх дописах автор часто використовує лексеми *«прям»*, *«тіки»*: *«оці підлітки з підворотні, які* ***прям*** *офіційно кажуть, що треба відразу бити у морду, а потім вести перемовини»*, *«прям»* є калькою з російської, *прост.* використовується при вираженні посилення значення. Щодо девіації *«тіки»* у реченні *«тобто, ціни можуть справедливо* ***тіки*** *падати»*, *«****тіки*** *час витрачати»*, то це мовленнєвий огріх. *«Українські політики часто кажуть, що не треба* ***дорекати*** *Україні корупцією»* правопис лексеми *дорекати* вважаємо орфографічною помилкою. [wictionary.org.ua].

У тексті «Зупинити накрутку» С.Фурса пише: *«Нам всі треба зупинитись. І* ***видохнути****»* [10]. **Видохнути**, *хну, хнеш; мин. ч. видох, ла, ло; док.* Загинути, здохнути один за одним (про багатьох або всіх) [13, т.1, с.392]. Автор, очевидно, мав на увазі лексему **зітхнути** у значенні *зітхнути з полегшенням* [13, т.3, с.580]. Автор вважає, що нам, українцям, потрібно заспокоїтись і зупинити психологічний натиск та агресію один на одного, що йде у суспільстві; не накручувати себе поганими думками. Відносимо цю девіацію до звичайного мовленнєвого огріху.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Щодо пунктуації у текстах С. Фурси, то автор дуже часто парцелює речення, це впливає на сприйняття та розуміння тексту.

Девіації, **зумовлені попереднім мовленнєвим досвідом**.

Наведемо кілька прикладів указаних девіацій: *«Оці підлітки з**підворотні»*** укр. відповідник **з підворіття**; *«Захарова заявила, що в євросоюзі вже не миються, **не стирають** одяг»* укр. відповідник **неперуть**; *«Дружнім країнам нафту продавати як **вєлять** санкції»* укр. відповідник **вимагають**, **вважаючи правильним**; *«Або як всі знов **на шару** поїли»* укр. відповідник **задарма**; *«Звісно в таких умовах Путін починає розуміти, що краще **не випєндруватися»*** укр. відповідник **не задаватися**. Два останні приклади є, водночас, жаргонізмами.

Висновки. Отже, здійснивши аналіз лексичних девіацій у тексті блогу С.Фурси, ми охарактеризували двадцять п'ять лексем. Серед них ми виявили лексеми, пов'язані із актуалізацією у зв'язку із темою допису російських лексем в українському середовищі; девіації-огріхи. З одного боку, це помилка-девіація через, можливо, недостатнє знання мови, а з іншого – це стиль, пов'язаний із характеристикою опонента. Знижений стиль статті, в якій автор критично аналізує аморальність росіян та їх дій, зумовив наявність лексичних девіацій, що належать до стилю зниженого, який би не мав бути у публіцистичному тексті, однак автор його використовує як згрубілий варіант-відповідник на позначення осіб чи предметів. Трапляються девіації, які відображають тенденції української мови, наприклад, запозичення з польської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барчук В.М. Девіації сучасного суспільного мовлення: обсценна лексика (на матеріалі блогів на «Цензор.нет». *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка.* Слово. 2022. № 17(65).

2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія. 2004.

3. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика. 2008

4. Фурса С. Споконвічна боротьба за суверенітет https://censor.net/ua/b3252558

5. Фурса С. Путін сподівається на корисних ідіотів https://censor.net/ua/b3382008

6. Фурса С. Чому Сі не їде і не дзвонить?https://censor.net/ua/b3408829

7. Фурса С. Мочи їх, Супрун. Мочи як манту https://censor.net/ua/b3240534

8. Фурса С. Не прокатило https://censor.net/ua/b3442911

9. Фурса С. «Навальний» і Оскарhttps://censor.net/ua/b3405341

10. Фурса С.Зупинити накрутку https://censor.net/ua/b3439146

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови http://slovopedia.org.ua/

12. Словник сучасного українського сленгу https://slovnyk.me/13. СУМ http://sum.in.ua/

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Студентський філологічний вісник. Вип. 6 / 2023

УДК 81'42[338.48:001.4-027.31]81'37

Людмила Повшанюк
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Ірина Бабій,**
кандидат філологічних наук, доцент

НОВІТНІ ТЕРМІНИ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА, ПОХОДЖЕННЯ

У статті розглянуто особливості утворення новітньої термінології у галузі туризму, її походження та структуру. Стаття аналізує лексичні одиниці туристичної термінологічної системи і наводить приклади їх функціонування.

Ключові поняття:туризм, лінгвістичний аналіз, туристична термінологія, запозичення, лексичні одиниці.

Lyudmila Povshanyuk
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – Iryna Babii,
Candidate of Philology, Associate Professor

THE LATEST TERMS OF THE TOURIST INDUSTRY: SEMANTICS, STRUCTURE, ORIGIN

The article examines the peculiarities of the formation of the latest terminology in the field of tourism, its origin and structure. The article analyzes the lexical units of the tourist terminological system and gives examples of their functioning.

Keywords: tourism, linguistic analysis, tourism terminology, borrowings, lexical units.

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена тим, що в сучасному світі, де туризм стає все більш популярним і міжнародним, поява нових туристичних термінів та їхнє використання стає особливо важливою інформаційною складовою для мандрівників та міжнародних туристичних ринків. У нашому дослідженні ми аналізували новітні терміни туризму, їхнє походження та будову.

Аналіз досліджень. Питання запозичень іншомовних слів (термінів) здавна вивчають вчені-мовознавці: це праці О. Б. Курило, О. Н. Синявського, І. І. Огієнка, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк, О. А. Стишова, Л. О. Симоненко. Після аналізу наукових публікацій, що присвячені лінгвістичному опису туристичних послуг, виявлено невелику кількість

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

досліджень, які акцентують увагу на проблемах формування туристичної термінології та лексики галузі.

Більшість проаналізованих слів є іншомовними, оскільки англійська мова є найпоширенішою мовою світу, крім того, французька та латинська (у минулому) теж є поширеними мовами, з який в українській є багато запозичень.

Також варто сказати, що давньогрецька та латинська мови лягли в основу багатьох сучасних європейських мов, тому навіть якщо термін запозичується з французької, наприклад, мови, все одно в його основі найчастіше бачимо латинський корінь.

Загалом використання слів із латинської, французької та англійської мов у сфері туризму є результатом історичного, міжнародного та практичного підходів, які сприяють легшому та більш зрозумілому спілкуванню у цій галузі.

Метою статті є аналіз найновіших термінологічних виразів, які використовуються в туристичній галузі. Стаття присвячена детальному аналізу і поясненню семантики та структури цих термінів, а також їхнього походження.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь характеризується однією з найбільш лексично гнучких терміносистем, що постійно збагачується новими лексичними одиницями та концептами, які є невід'ємною частиною її взаємодії з різними культурами та мовними картинами світу [3, с. 120]. Українська літературна мова не завжди є готовою до позначення реалій сучасного, що й стало одним із поштовхів до інтенсивного іншомовного запозичення [1, с. 90]. Крім того, більшість розваг, які пропонує розважальний туризм України, апелює до людей середнього віку, котрі свідомі в сучасних світових тенденціях відпочинку, і для котрих не складе труднощів, наприклад, зрозуміти суть пропонованого їм туристичною фірмою «уїк-енду» [2, с. 45].

У туризмі одним із найважливіших факторів є саме універсальність запозиченого найменування: інтернаціоналізм не потребує перекладу, бо його зрозуміють у будь-якому туристичному регіоні: *дьюті-фрі* – система безмитної торгівлі в міжнародних зонах аеропортів, морських портів і т.п.; *кейтеринг* – надання послуг харчування поза межами закладів такого типу; *рафтинг* – сплав гірською рікою на човнах, катамаранах чи плотах, не обладнаних моторними засобами; *румсервіс* – спеціальна служба, яка вирішує усі проблеми з прийманням замовлень та подаванням страв протягом дня у номери готелю; *трансфер* – зустрічання і перевезення туристів; *чартер* – рейс за спеціальним замовленням для перевезення пасажирів за побудованим маршрутом у визначений завчасно час; *шоп-тур* – туристична поїздка, метою якої є купівля певних видів товарів, характерних для країни перебування, тощо [3, с. 23]. Ця лексика загальнозрозуміла не тільки для носіїв англійської мови, а й для тих, у кого інша рідна мова [4, с. 101].

У роботі проаналізовано близько 20 нових термінів. Серед новітніх термінів туристичної галузі виділяємо насамперед наступні. Наприклад:

Глемпінг – стиль кемпінгу зі зручностями та, в деяких випадках, послугами в курортному стилі, які зазвичай не асоціюються з «традиційним» кемпінгом: «*Глемпінг – це варіант відпочинку на природі з максимальним рівнем комфорту* [https://vidpochivai.com.ua]».

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

1. **За походженням:** Термін **глемпінг** у перекладі з англійської означає «гламурний кемпінг» (glamour camping).
2. **За об'єктом найменування:** вид туризму.
3. **За будовою:** однослівний.

Гетто-туризм — відвідування бідних районів великих міст: «*Гетто-туризм є новачком у цьому списку, зародившись на початку 2000-х років* [https://tv-news.dp.ua]».

1. **За походженням:**Слово «гетто» походить від італійського слова «ghetto», яке означає «окрема квартира» або «квартал». Слово «туризм» виникло від французького слова «tourisme», що має значення «подорожі, подорожні».
2. **За об'єктом найменування:** вид туризму.
3. **За будовою:** однослівний.

Сурвівалізм — виживання в екстремальних умовах: «*Перше правило сурвіваліста – мати наплічник «життєво необхідного»: документи, запас їжі, перші необхідні речі* [https://otiumportal.com]».

1. **За походженням:** етимологічно «сурвівалізм» складається з поєднання англійського слова «survive», що означає вижити, та суфікса «-ізм», який вказує на властивість або напрямок.
2. **За об'єктом найменування:** вид туризму.
3. **За будовою:** однослівний.

Ретрит-тур — це подорож, головна мета якої самопізнання, духовний чи фізичний розвиток і самовдосконалення, а також відновлення життєвої енергії: «*Програма ретрит-подорожей – це медитації, різні практики та вільний час для роздумів* [https://otiumportal.com]».

1. **За походженням.** Спочатку розглянемо слово «ретрит». Його корінням є латинське слово «retreatus», що означає «відступити». Друга частина слова, «тур», походить від французького слова «tour».
2. **За об'єктом найменування*:*** *вид туризму.*
3. ***За будовою****:однослівний.*

Філантуризм — один із варіантів волонтерського туризму, за якого мандрівники свідомо обирають місце для власного відпочинку з метою підтримки місцевих громад, усвідомлюючи, що витрачені на подорож кошти сприятимуть підтримці локальної економіки, заходів, проєктів: «*Для філантуристичних подорожей, як правило, обирають маловідомі туристичні напрями, що не мають масових туристичних потоків* [https://tourlib.net]».

1. **За походженням.** Слово «філантуризм» походить від грецької композиції «φίλος» (philos), що означає «друг» або «любитель», та «ἄνθρωπος» (anthropos), що перекладається як «людина». Комбінація цих слів створює термін «філантропія» (philanthropia), який означає «любов до людей» або «здатність до благодійності».
2. **За об'єктом найменування:** вид туризму.
3. **За будовою**:однослівний.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що іншомовні лексеми на позначення туристичних термінів активно функціонують у системі української

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

термінології туризму та відзначаються високим ступенем лексико-семантичного освоєння. Висновок цього дослідження полягає в тому, що в сучасній мові з'являються нові терміни, які відображають зростання інтересу до активного туризму і незвичайних видів дозвілля.

Таким чином, найбільша кількість слів походить з англійської мови, менше – з грецької, німецької та латинських мов. Всі ті терміни стосуються видів туризму, також більшість з них однослівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безгодова Н.В Співвідношення понять: термінологія – професіоналізм – номенклатура. Київ: Ленвіт. 2004. 463 с.
2. Ліпінська В. В. Особливості англійської та української терміносистем у галузі міжнародного туризму: навчальний посібник. Київ: Знання. 2014. 143 с.
3. Півньова Л.В. Туристичні формальності: навчальний посібник. Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. 159 с.
4. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія. Стан та перспективи розвитку: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2007. 348 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 81’37’373.23(477.86)

Віталія Попович
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Валентина Ґрещук,**
кандидат філологічних наук, доцент

НАЗВИ КУТКІВ У СЕЛАХ ЗАМУЛИНЦІ ТА МАТЕЇВЦІ КОЛОМИЙСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено лексико-семантичні особливості мікротопонімів сіл Замулинці та Матеївці Коломийського району Івано-Франківської області, зокрема, назви кутків. Здійснено аналіз мовних одиниць, що слугують джерелом творення мікротопонімів.

Ключові слова: мікротопонім, відонімні назви, апелятив, антропонім, лексико-семантична характеристика, село Матеївці, село Замулинці.

Vitaliya Popovych
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian language and literature)"

Research Adviser – **Valentyna Greshchuk,**
candidate of philology, associate professor

MICROTOPONYMY OF THE VILLAGES OF ZAMULYNTSI AND VILLAGES OF MATEIVTSI, KOLOMIYSK DISTRICT, IVANO-FRANKIVSK REGION

The article examines the lexical-semantic features of the microtoponyms of the *villages Zamulintsi and Mateivtsi of the Kolomyya district of the Ivano-Frankivsk region, in particular, the names of corners. An analysis of linguistic units, which serve as a source of creation of microtoponyms, was carried out.*

Key words: microtoponym, homonymous names, appellative, anthroponym, lexical-semantic characteristics, Mateivtsi village, Zamulintsi village.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження мікротопонімії конкретної території полягає в тому, що найменування мікрооб’єктів становить проміжне місце між загальними та власними назвами. Мікротопоніми формують особливий і досить помітний пласт пропріальної лексики кожної національної мови, вони є одним із невичерпних джерел вивчення мови, суспільно-історичних особливостей розвитку певного регіону, зв’язку людини з довкіллям. Значна частина мікротопонімів, на жаль, назавжди зникає з пам’яті місцевих жителів. Пояснюється це насамперед несвоєчасною фіксацією

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

інформації про найменування. Чимало пропріативів упродовж історичного розвитку втрачено ще й тому, що зникають об'єкти – носії власного імені.

Сьогодні назріла велика потреба у вивченні й дослідженні назв дрібних географічних об'єктів, створених не лише природою, а й людиною, з метою збереження історичної пам'яті про відповідні найменування. Мікротопоніми є важливим джерелом дослідження лексичного, семантичного, словотворчого багатства мови, адже в її скарбниці є назви різних предметів і понять, що давно вже перестали вживатися, зникли з постійного вжитку.

Людина не тільки хоче наблизити до себе природу і її окремі елементи, вона хоче частково привласнити її, давши природнім об'єктам назви, створивши або виокремивши те, що має безпосереднє ставлення до людей і несе для них якесь значення. У цьому і полягає цінність мікротопонімів – вони розглядаються через призму людського життя. Їх легше зібрати і дослідити тому, хто має безпосереднє відношення до території їхнього функціонування.

Аналіз досліджень. Теоретико-методологічним підґрунтям роботи стали пропріальні розвідки багатьох українських дослідників, зокрема: М. Кордуби, Ю. Карпенка, І. Ковалика, Є. Черепанової-Черняхівської, А. Білецького та інших. Цінні відомості запозичено у зарубіжних науковців: В. Никонова, Н. Подольської, О. Суперанської та інших.

У працях Д. Бучка, Н. Вебер, О. Лужецької, Василя Ґрещука та Валентини Ґрещук, В. Німчука, Н. Лісняк, Н. Сокіл, О. Проць та словниках М. Габорака досліджено особливості лексико-семантичного аналізу мікротопонімів .

Специфіка досліджуваного об'єкту та перелік завдань зумовили використання різноманітних методів.

Метою роботи є комплексно охарактеризувати назви кутків сіл Матеївці та Замулинці Коломийського району Івано-Франківської області, здійснити лексико-семантичний аналіз твірних баз зібраних мікротопонімів та простежити зв'язок досліджуваної системи місцевості з її історичним минулим, географічним положенням та діалектною різноманітністю.

Виклад основного матеріалу. Власні назви завжди цікавлять людей, оскільки саме вони містять у собі ту пізнавальну інформацію, яка може розповісти не тільки про денотата цієї назви, а й розкрити нові відомості з історії рідного краю і є основним ідентифікаційним чинником належності оніма до певної території чи мови, індивіда – до конкретного етносу.

Завдяки вивченню мікротопонімії ґрунтовніше можна описати не лише спосіб життя жителів конкретної місцевості, а й самі дані про місцевість, її рельєф, природні зони, зміни, що відбулися. Мікротопоніми приховують у собі інформацію про мовні зміни, зберігають давні форми, діалектні особливості, що є надзвичайно цінним для лінгвістів.

Для мікротопонімів характерний тісний зв'язок з апелятивами, особливо з географічними термінами (гора, долина, ліс тощо). Серед усіх видів онімів вони найбільше зберігають свою вмотивованість, чим і схожі до загальних назв. Мікротопоніми закріплені за конкретними фізико-географічними об'єктами і виникають на основі мови або діалекту. Вивчення мікротопонімії цінне тим, що це сфера живого мовлення, не затиснутого у рамки літературними нормами.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мікротопоніми швидко реагують на зміну природних умов чи мовних законів, вони є більш рухливі, нестійкі, змінні, варіативні порівняно з назвами великих об'єктів, але, як правило, вони обмежені територіально зоною поширення того чи іншого діалекту, говору або мови. У них приховані різні регіональні та говіркові ознаки.

Мікротопоніми – це назви невеликих за розміром та формою рукотворних об'єктів, зокрема частин села, кутків, вулиць, доріг, стежок, криниць, мостів, а також природних реалій – боліт, горбів, гір, джерел, долин, лугів, пасовищ, полів, ставків, урочищ, ярів. Вони виділяються своєрідною дериваційною структурою та відомі, як правило, лише вузькому колу місцевих жителів.

Джерельну базу дослідження становлять мікротопоніми села Замулинці та села Матеївці Коломийського району Івано-Франківської області.

Село Матеївці знаходиться у Коломийському районі Івано-Франківської області, розташоване на відстані 10 км на схід від міста Коломиї, зі сходу воно межує з селом Замулинці, а з півночі – з селом Загайпіль і Назірна, із заходу з селом Перерів. Відомостей про заснування села Матеївці та про перших його поселенців немає. Існує переказ, що назва села походить від власного імені Матвій, який, мабуть, і був першим поселенцем села. Із легенд відомо, що село засноване в XIV столітті, перша писемна згадка, відома з архіву – 1405 рік.

Село Замулинці теж знаходиться у Коломийському районі Івано-Франківської області, розташоване на лівобережній частині гірської річки Прут і знаходиться на відстані 12 км від міста Коломиї. Село Замулинці межує зі сходу з селом Семаківці, з півночі – з Назірною, з-за заходу – з селом Семаківці, а з півдня омивається річкою Прут. Село, очевидно, названо так тому, що річка Прут часто розливалась, повені замулювали більшу частину села. Перша згадка про село датується 1604 роком.

Значну групу мікротопонімів становлять кутки сіл.

Нами зібрано та охарактеризовано такі назви кутків у селі Матеївцях: куток біля толоки (пасовиська) отримав назву ***Мочір, (Мочари)*** від слова ‘мочари’ заболочена, мокра місцевість; ***Межи мостами*** – куток села, який знаходиться між двома мостами. Мости є незамінними сполучними ланками комунікацій та збільшують можливості переміщення людей і вантажів; ***Корчми*** – куток села, який знаходиться на межі між селами Перерів та Замулинці, біля ріки Прут, де стояла корчма. Тут було лише декілька хат, бо частину вулиці забрала ріка, а пізніше і решта мешканців переселились із цього кута; ***Той кут*** – знаходиться за рікою Дзвинаркою і веде до річки Потік; ***Гора*** – горішня частина села, паралельна з шосейною дорогою. Кут отримав таку назву , бо знаходиться значно вище над навколишньою місцевістю; ***Залізний кут*** – отримав таку назву, бо неподалік проходила ‘цісарська дорога’ (шосейна), а за нею залізниця з головною станцією; ***Багінзберг*** – кут, який знаходиться на значній відстані від основної частини села, біля сусіднього села Перерова, за народними переказами, перед війною, Багінзбергом називалася німецька колонія, яка знаходилась далеко від міста. За аналогією таку назву і отримав куток у селі Матеївці; ***Центральний кут*** – основна, центральна частина села. Назва пояснюється тим, що тут проходила дорога до навколишніх сіл.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Досліджувані назви кутків села Матеївці збереглися і до сьогодні.

Кутки у селі Замулинці мають такі назви: ***Горішній кут*** (***Горішні Замулинці***) отримав таку назву через свою геолокацію (схід); ***Долішній кут*** (***Долішні Замулинці***) отримав таку назву через свою геолокацію (захід); ***Кут Гора*** отримав таку назву через своє місце розташування (найвища частина села); ***КутЗалихівці*** знаходиться найдальше від села, аж під сусіднім селом Назірною, етимологію назви цього кута не з'ясовано; ***Зарінковий кут*** – назва походить від 'зарінок'пологий берег річки, порослий травою; ***Циганський кут*** отримав назву через те, що в цій частині села проживали цигани.

Назви кутів у селі Замулинці менше використовують у спілкуванні, ніж назви кутів у селі Матеївці. У складі пасивної лексики перебувають усі застарілі слова, що вже вийшли з ужитку в літературній мові і активно не функціонує.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Мікротопонімія кожного села – це пам'ятки мови й історія сіл із присутніми неповторними особливостями. Необхідність фіксації мікротопонімів важлива тому, що в процесі історичного розвитку такі назви часто змінюють свою форму, витісняються іншими, або й зникають взагалі. Таким чином, здійснений аналіз мікротопонімного матеріалу, зокрема, назв кутків сіл Матеївці та Замулинці Коломийського району Івано-Франківської області дає важливу інформацію про особливості мікротопонімії цієї території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Походження назв населених пунктів Покуття. 1990. С. 8 – 128.
2. Вебер Н. Мікротопоніми як окремий клас онімів. *Українознавчі студії.* № 20. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2019. С. 10.
3. Волощук М.Д., С.Б. Юзюк. Замулинці. Історія розвитку села від найдавніших часів до нинішніх днів. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. С. 168.
4. Габорак М. Топонімія Покуття, 2013. С. 291 – 293.
5. Ґрещук Валентина. Лексико-семантична і словотвірна характеристика мікроойконімів села Ріпне Рожнятівського району Івано-Франківської області. *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Філологія. Вип. XXIX-XXXI.* Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2011. С. 157–162.
6. Довідник Коломийщина: вчора і сьогодні, 2006. С. 58 – 59.
7. Енциклопедія Коломийщини. Т.1, Т.2, Т.3, Т.12. Коломия, 1996, 1998, 2000, 2021.
8. Малащук А. Незамулена душа Замулинці *Вільний голос*, Коломия. 2004.
9. Савчук Микола. Редакційно – видавничий комітет. Енциклопедія Коломийщини, 2014. С. 94- 97.
10. Словник української ономастичної термінології / уклад.: Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова.
11. Ярослав Жолобайло. Історико – етнографічний нарис. Це Матіївці – наше село 2000. С. 132 – 135.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 373.3/.5.016:811.161.2]81'42(045)

Олеся Рачківська
студентка Факультету філології,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 01401 Українська мова та література

Науковий керівник – **Марія Голянич**
доктор філологічних наук, професор

ЕЛЕМЕНТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ

У статті розкрито особливості використання елементів лінгвістичного аналізу тексту на уроках української мови в школі. Окремі фрагменти художніх текстів, наявних у підручниках з української літератури для 10 та 11 класів, розглянуто крізь призму їхньої організації на різних рівнях мови й запропоновано тренувальні вправи та завдання, що передбачають використання лінгвістичного аналізу тексту на уроках української мови у цих же класах. Доведено, що застосування окремих елементів лінгвістичного аналізу художнього тексту на уроках української мови в школі сприяє підвищенню рівня теоретичного осмислення і практичного опрацювання учнями навчального матеріалу.

Ключові слова:художній текст, лінгвістичний аналіз тексту, категорії тексту, мовна організація тексту, образність, методи і прийоми роботи з текстом.

Olesia Rachkivska
student of the Faculty of Philology,
specialty «Secondary education (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser **– Mariia Holianych,**
Doctor of Philology, Professor

ELEMENTS OF LINGUISTIC ANALYSIS OF TEXT IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS AT SCHOOL

The article reveals the peculiarities of using elements of linguistic analysis in Ukrainian language lessons at school. In particular, individual literary texts, available in the textbook on Ukrainian literature for senior classes, are examined through the prism of their organization at the different levels of the language. Training exercises and tasks involving the use of linguistic text analysis are offered. It has been proven that the use of individual elements of linguistic analysis of artistic text in Ukrainian language lessons at school contributes to the increase of theoretical understanding and practical processing of educational material by students.

Keywords: artistic text, linguistic analysis, text categories, linguistic organization of the text, imagery, methods and techniques of working with the text.

Постановка проблеми. Організація роботи з текстом, зокрема художнім, на уроках української мови в школі потребує від учнів уміння здійснювати його лінгвістичний аналіз, що є важливим засобом отримання ними ґрунтовних

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

знань про систему мови, сприяє розвитку їхнього мислення та виробленню навичок аналізу мовного матеріалу.

Актуальність вибору теми дослідження та її наукової розробки зумовлені необхідністю навчити учнів аналізувати художні тексти з погляду їхньої мовної організації на уроках української мови в школі задля усвідомленого глибинного сприймання учнями тексту як результату мисленнєвої діяльності. Вимоги до сучасної школи сформовані потребою у розвитку цілісної мовної особистості учня, який повинен володіти комунікативними компетенціями при написанні письмових робіт та усному їх обговоренні. Тому **мета** цієї статті – розкрити особливості використання елементів лінгвістичного аналізу на уроках української мови, використовуючи тексти підручників з української літератури для 10-11 класів, оскільки знання лінгвістичної теорії дасть змогу школяреві виявляти й декодовувати не лише експліцитну, але й імпліцитну інформацію, що міститься в тексті, та глибше проникати в його зміст.

Матеріал дослідження – це фрагменти художніх текстів, уміщених у підручниках з української літератури для 10 та 11 класів. З погляду використання художнього тексту як навчального матеріалу, аналіз якого сприятиме підвищенню якості знань учнів з української мови, згаданий вище методичний аспект, на нашу думку, є особливо важливим, що й зумовило вибір теми й актуальність цієї роботи.

Аналіз досліджень. За останній час суттєво зросла кількість лінгвістичних студій, які стосуються проблем тексту, його видів, способів організації та характеристики основних текстових категорій. Так, у цій сфері відомими дослідниками є О. Потебня, І. Ковалик, М. Голянич, Т. Єщенко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Рожило, М. Плющ. Серед українських мовознавців, які займаються дослідженням тексту, зокрема художнього, крізь призму його лінгвістичного аналізу, – Ю. Арешенков, Г. Каптур, М. Крупа, А. Мойсієнко, Т. Яблонська. Комунікативно-прагматичний аспект тексту розкривається у працях науковців Ф. Бацевича, І. Кочан. Увагу до методики навчання лінгвістичного аналізу художнього тексту в закладах освіти виявляють такі лінгводидакти, як, Н. Голуб, С. Караман, В. Мельничайко, М. Пентилюк.

Виклад основного матеріалу. Знання основних принципів лінгвістичного аналізу тексту є важливою умовою успішного засвоєння учнями навчальної програми з української мови – «виробити міцні практичні навички лінгвістичного аналізу мовних елементів усіх рівнів і тексту в цілому»[8, с. 4]. Важливе завдання сучасної методики полягає в розробці ефективної системи тренувальних вправ, яка покликана розвивати в учнів навички побудови зв’язного тексту, способів його інтерпретації, а також давати змогу ознайомитися з мовними інструментами творення художнього полотна, показувати «ті мовні засоби, за допомогою яких подається ідейно-емоційний зміст літературного твору» [6, с. 388].

Чинна програма з української мови у старших класах не передбачає окремого розділу «Лінгвістичний аналіз тексту», проте виділено 9 і 10 годин у 10 та 11 класах відповідно на опрацювання тексту і його окремих категорій («Поняття про текст як продукт мовленнєвої діяльності. Текстоутворювальні

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

категорії. Закономірності побудови тексту»; «Зміст і будова тексту. Складне синтаксичне ціле як семантико-синтаксична одиниця тексту», «Дискурс як комунікативний процес і як текст. Професійний дискурс») [9, с. 53, с. 68]. Тому вчитель під час засвоєння школярами теоретичних понять про текст у названих класах мусить застосовувати їхні пропедевтичні знання, здобуті ними в середній ланці освіти, а також використовувати принципи системності та послідовності у своїй роботі для забезпечення якісного опанування учнями навчального матеріалу.

Як бачимо, навчальна програма дає невелику кількість годин для засвоєння теоретичних основ тексту і його категорій на уроці української мови, що певною мірою може ускладнювати роботу в практичній площині, а саме: при створенні учнями власних текстів, використанні ними окремих елементів лінгвістичного аналізу з метою глибшого проникнення у зміст тексту. Враховуючи це, пропонуємо комплекс тренувальних вправ з елементами лінгвістичного аналізу тексту, який, на нашу думку, відповідає **таким основним принципам та засадам**, як:

– комплексності;

– послідовності;

– системності;

– залученню внутрішньо- та міжпредметних зв’язків;

– добору осмисленого мовного матеріалу, що характеризується поліфункціональністю;

– поступовому виробленню навичок самостійного аналізу.

В основу добору комплексу вправ, спрямованих на застосування окремих елементів лінгвістичного аналізу художнього тексту в шкільному курсі української мови, покладено предметні та компетентнісні вимоги програми для учнів 10 та 11 класів.

Так, згідно з освітньою програмою результат навчання націлений на:

1) оволодіння школярами теоретичною базою (поняттям про текст, його видами, компонентами, визначення його функціонального стилю, тем, мікротем, загальної думки, закладеної в ньому; ознайомлення з ключовими словами, ідейно-тематичними лініями, закодованими в текстах тощо);

2) розвиток учнівських умінь стосовно аналізу тексту з погляду стилю, жанру мовлення, структури й композиції тексту, особливостей функціонування мовних засобів у ньому;

3) формування навичок в учнів самостійно створювати власні висловлювання відповідно до конкретних параметрів, запропонованих учителем.

Як уже було сказано, головною умовою організації роботи над текстом є комплексність. Під комплексністю в лінгводидактиці розуміють цілісний розгляд мовних явищ, єдність вивчення мовного матеріалу на різних рівнях. Реалізація комплексного підходу передбачає різноманітні варіанти, але варіативність повинна відображати найбільш суттєві міжрівневі зв’язки, опору на можливості навчального матеріалу з метою його застосування в різних сферах комунікації.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Українська мовознавиця Т. Єщенко стверджує: «Аналіз художнього тексту сприяє осягненню специфічних мовних засобів, які відображають у певному творі авторську позицію» [4, с. 13], тому в процесі проведення дослідження нами здійснено аналіз мовних одиниць тексту на різних рівнях: графічному, фонетичному, морфемно-словотвірному, лексико-фразеологічному, морфологічному та синтаксичному.

Аналіз тексту на графічному рівні мови дозволяє охарактеризувати візуальні «експерименти» конкретного автора. Наприклад, графічні засоби виразності, наявні в дібраних текстах, серед яких окличний знак, знак питання, три крапки, тире, лапки, курсив, велика літера, графон є дуже важливими для творення тексту як смислової завершеності, для формування текстової гри, підсилення смислу, закладеного в тексті та емоційного впливу на читача, оскільки допомагають авторам створювати текст, який не лише передає певну інформацію, але й формує особливу атмосферу сприйняття змісту, підсилює враження від нього. Так, к межах програмових текстів, які учні вивчають у школі, вчитель може запропонувати для лінгвістичного розбору фрагменти роману «Тигролови» Івана Багряного, в якому читаємо: «*Під грізною чорною шапкою – «СМЕРТЬ ВРАГАМ НАРОДА!!» ТА «ВИ УМЄРЛІ, НО ДЄЛО ВАШЕ ЖИВЬОТ! МИ КЛЯНЬОМСЯ, ДОРОГІЄ ТОВАРІЩІ, ОТОМСТІТЬ ЗА ВАС І УНІЧТОЖІТЬ ВСЄХ ВРАГОВ ВО ВСЬОМ МІРЄ!*» [7, с. 150].

Спробуємо проілюструвати способи реалізації окресленої компетенції на конкретному прикладі – тренувальній вправі в одинадцятому класі під час вивчення теми «Українська орфографія як учення про систему загальноприйнятих правил написання слів», за якою учням пропонується вказати на основні принципи реалізації авторського задуму. Наприклад:

– Уважно прочитайте текст. Яким чином велика літера в наведеному тексті впливає на його сприйняття? Охарактеризуйте, як графічне оформлення тексту допомагає реалізувати основну ідею автора.

Аналіз мовних одиниць на фонетичному рівні, зокрема асонансу, алітерації, звуконаслідування, різного роду звукових ефектів дав змогу зробити висновок про те, що фонетичні засоби виразності часто використовуються у художньому тексті для акцентуації основних смислових ліній, створення певного діапазону вражень у процесі сприйняття його реципієнтом. У підручнику з української літератури для 10 класу наявний класичний приклад ономатопеї, представлений художнім текстом Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», яка дала змогу авторові яскраво та пластично описати звукову картину гуцульського життя: «*Хрусь-хрусь… хрум-хрум…*» [10, с. 226]; «*Бе-е… Ме-е.., а собаки усе тримають отару у берегах*» [10, с. 226].

Морфемно-словотвірний аналіз художнього тексту засвідчив, що морфемно-словотвірні ресурси української мови слугують для:

1) створення найменування – власне **номінативна** функція;

2) зміни синтаксичної побудови висловлення – **конструктивна** функція;

3) економії мовних одиниць – **компресивна** функція;

4) надання мовній одиниці експресивної форми вираження – **експресивна** функція;

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

5) використання засобів виразності, які відповідають певній сфері мовлення – **стилістична** функція.

Так, українські мовознавці В. Грещук та О. Грещук підкреслюють: «Початкова позиція префікса у структурі деривата сприяє розширенню його текстотворчих функцій, передовсім пов'язаних із композиційними особливостями структурування тексту»[3, с. 70]. Наприклад, у фрагменті тексту «Тигролови» Івана Багряного наявне повторення слова із префіксом ***пере-***, що надає висловленню динамічності та вербалізує таким чином плинність життя: «*Пересувається поїзд, пересувається час, пересувається життя в експресі, а ще більше – настрій*» [7, с. 151].

Глибше осягнення функційного навантаження морфемно-словотвірних явищ у художньому тексті досягається завдяки розробленій системі практичних завдань. Проілюструємо використання тренувальної вправи під час засвоєння учнями теми «Морфеміка і словотвір української мови як учення про будову і творення слів» у 10 класі.

– Прочитайте тексти. З'ясуйте, яке значення виражають суфікси у виділених словах. Охарактеризуйте експресивно-функційний потенціал суфіксів: 1) зі значенням пестливості; 2) зі значенням згрубілості; 3) з відтінком іронії.

1. «*Баба Параска Гришиха, лютий Палажчин ворог, відома на все село брехуха*» [10, с. 39];

2. «*Це, мабуть, свекрушище тобі наговорила на вербі груші, а на осиці кислиці*» [10, с. 43];

3. «*Ця тоненька, як очеретина, гнучка станом, як тополя; личко маленьке й тоненьке, мов шовкова нитка; губи маленькі, як рутяний лист*» [10, с. 11];

4. «*– Я стомився. Ввечері голова в мене болить. – Болить? Оця розумненька голівка?*» [10, с. 154].

Лексичний та морфологічний рівні часто є провідними в аспекті аналізу художнього тексту. Так, засвоєння учнями понять про лексичні та морфологічні засоби виразності тексту відбувається на основі практично-орієнтованих завдань. Наприклад, при вивченні розділу «Українська морфологія як розділ мовознавства про частини мови» у 10 класі та «Лексикологія і фразеологія української мови» в 11 класі вчитель може на прикладі конкретного тексту підручника з української літератури запропонувати учням визначити мету і роль вжитих автором частин мови, а також окремих його лексичних засобів.

МІСТО

«Здавалось, далі пливти нема куди.

Хлопець поволі глянув по ближчих берегах і трохи збентежився – на повороті праворуч виникло село, приховане доти за лукою. Серпневе сонце стирало бруд з білих хаток, мережило чорні шляхи, що гналися в поле й зникали десь, посинівши, як річка. Тут, при березі, село здавалось питомим витвором просторів, чарівною квіткою землі, неба й води.

Спереду Дніпро мов спинився в несподіваній затоці, оточений праворуч, ліворуч і просто зелено-жовтими передосінніми берегами. Але пароплав

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

раптом звернув, і довга, спокійна смуга річки протяглася далі до ледве помітних пагорків на обрії.

Він почував у душі своїй невиразне хвилювання і млость, мов лишив у своєму селі й по всіх, що бачив був, не тільки минуле, але й надії. Заплющивши очі, він піддався сумові, що колисає душу» [7, с. 42].

Як бачимо, важливим конструктивним мовним засобом вираження зображуваного місця в тексті є заголовок «Місто», який вказує на простір художнього розгортання дії в напрямі Києва. Крім того, цей текст побудований як опозиційні площини: твір має назву «Місто», але ця локація ще не є рідною, близькою та зрозумілою для головного героя, оскільки у парадигмі «свій/чужий» рідним та близьким є саме село. Заголовок тут – як засіб вираження проспекції, а село – це ще не ретроспекція, але те, що віддаляється те, що ще «тут і вже», але воно скоро стане минулим.

Аналізуючи лексичний та морфологічний рівні тексту, виділяємо лексичні одиниці, які безпосередньо передають семантичне значення простору – це насамперед іменники (*берег*, *село*, *лука*, *хатки*, *шляхи*, *поле*, *річка*, *простори*, *земля*, *небо*, *вода*, *Дніпро*, *затока*, *пагорок*, *минуле*), прислівники (*праворуч*, *ліворуч*, *спереду*, *далі*, *тут*).

Відтворення дійсності в тексті відбувається за допомогою дієслів минулого часу (*збентежився*, *глянув*, *спинився*, *звернув*, *почував*, *лишив*, *бачив*, *піддався*), що дозволяє авторові відсторонено описати пережитий досвід головного героя. Також текст містить іменники, що позначають абстрактні величини – почуття та емоції (*хвилювання*, *млость*, *надія*, *сум*), які розкривають внутрішній стан головного героя.

Наведені мовні одиниці (*серпневе сонце*, *білі хатки*, *чорні шляхи*; *зелено-жовті передосінні береги*; *довга*, *спокійна смуга річки*; *чарівна квітка*; *невиразне хвилювання і млость*) у цьому сегменті тексту виконують такі функції: **номінативну** (допомагають вибудовувати простір художнього оточення персонажа); **асоціативно-образну** (дають змогу «спровокувати» процеси образотворення в свідомості реципієнта) й **виражально-експресивну** (відтворюють внутрішній світ переживань героя) функції. А виділений образ ріки (*Дніпра*) виконує в тексті **когезійну функцію**, що об’єднує в ньому «семантичний і композиційно-зображувальний площини» [1, с. 151] та є «синтезувальним, об’єднувальним на смисловому рівні» [2, с. 152].

Важливим у цьому фрагменті тексту є імпліцитно поданий образ дороги: вона з’єднує місто і село, минуле й майбутнє, життя юнака до цієї водної дороги і тієї, коли пароплав причалить у Києві. І саме на цю наративну лінію вказують такі використані автором частини мови, як: *пливти*, *ближчі береги*, *річка*, *Дніпро*, *затока*, *довга*, *спокійна смуга ріки*.

Важливим у плані вираження змісту тексту є наявність таких культурем, як: *село*, *Дніпро*, *білі хатки*. Вони у тексті набувають символічного значення, особливо *Дніпро* й *білі хатки*. Справді, у тексті не вжито слово *«Україна»*, але через вказані вище слова-символи, особливо ***Дніпро***, ми розуміємо, що це макрообраз рідної землі.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Використовуючи наведений текст на уроці української мови запропонуємо учням відповідну схему його опрацювання. Наприклад, під час вивчення у 10 класі теми «Стилістика і культура мовлення. Лексичні норми. Уживання слова відповідно до його лексичного значення» доречно застосувати такий прийом аналізу тексту, як семантико-стилістичний, суть якого полягає в синонімічній заміні відповідних слів у тексті задля визначення їхньої смислотвірної ваги у тексті, спостереження над зміною їхнього стилістичного забарвлення в іншому синтагматичному зв'язку. Фактично (без уживання терміна) використовуємо методику компонентного аналізу значення слова. Тому увагу учнів зосередимо на таких запитаннях:

– Прочитайте поданий текст. Яку роль виконує у ньому заголовок?

– Назвіть, які мікротеми є визначальними в розгортанні основної думки тексту?

– Замініть виділені слова (Дніпро, село, хатка, минуле, невиразний, збентежитися, гнатися, колисати) синонімами. Обґрунтуйте, чим продиктований ваш вибір. Вкажіть, що змінилося в тексті внаслідок такої заміни?

Отже, аналізований матеріал засвідчує: мовна організація тексту великою мірою спрямована на те, щоб зобразити тривожні передчуття нового періоду в житті молодого юнака, розкрити його психологічний стан, а також перші враження від міста. Виділений сегмент тексту розгортає мікротему дороги до Києва, детально відтворюючи її окремі частини і в такий спосіб формуючи лексико-тематичні лінії, які, виражаючи просторові відношення, надають текстові цілісності. Використані одиниці мови є важливими в контексті розкриття заданої теми, оскільки сприяють глибшому розкриттю важливих питань стилістики, культури мовлення, понять «лексичні норми» і «структура лексичного значення».

В аспекті окресленої теми важливе значення має і синтаксичний рівень мови. Аналіз мовних одиниць у художньому тексті на синтаксичному рівні виявив, що різного типу реченням притаманні широкі виражальні можливості: вони здатні створювати динамічні картини розгортання події, конкретизувати певну дію, ситуацію або процес, фіксувати відповідну інформацію, а також вказувати на факт існування окремої події, предмета чи явища: «*Жили одним життям; тішились однією втіхою; сумували одним сумом...*» [10, с. 61].

За допомогою ресурсів української мови, зокрема й синтаксичних, утворюються різні фігури мови. Зображально-виражальні засоби синтаксису, які засвідчені джерельною базою дослідження, – це **інверсія**, **умовчання**, **парцеляція** тощо. Наприклад, у творі Осипа Турянського «Поза межами болю» за допомогою стилістичного прийому умовчання показано переживання персонажів, що перебувають у межовій ситуації стосовно їхньої подальшої долі: «*Здавалося мені, що його очі так і питали: – Коли ж уже... один із нас...? Доки будемо чекати?*» [10, с. 138]. Як бачимо, цей синтаксичний засіб художньої виразності сприймається реципієнтом як порушення певних очікувань, які провокують читача до подальших роздумів та рефлексій.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Як було сказано вище, дібраний учителем текст чи тематично об'єднані тексти, що розглядаються з навчальною метою на уроках української мови, повинні бути поліфункціональними, тобто виявляти комунікативну спрямованість, містити багатство лексичного рівня, ілюструвати доречність використання тих чи тих мовних одиниць – оптимальних при побудові зв'язного мовлення, а також служити базою для формування цілого арсеналу компетентностей. Упровадження в шкільну практику названих вище прийомів аналізу художнього тексту буде ефективним лише тоді, коли вчитель заздалегідь визначатиме корпус текстів відповідно до мети та способу використання кожного з них в освітньому процесі, оскільки «лінгвістичний аналіз художнього тексту – це єдність форми і змісту як двох неподільно пов'язаних частин твору»[5, с. 119].

Важливо зазначити й те, що лінгвістичний аналіз тексту має методичну цінність у шкільному курсі української мови як вид самостійно-пошукової роботи, як одна з невід'ємних умов формування компетенцій усвідомленого читання, а також як прояву наукового мислення, унаслідок якого відбувається поєднання різнотипних компонентів в єдину систему, та їх актуалізація, що дає змогу школярам в подальшому закріплювати навики самостійного створення власних текстів. Завдяки цьому досягається єдність двох нерозривних процесів засвоєння мовних знань і застосування їх на практиці.

Висновки. Визначальними рисами якісного опанування навчального матеріалу на уроках української мови в школі є вміння учнів використовувати окремі елементи лінгвістичного аналізу художнього тексту. Формування відповідних компетенцій учнів за допомогою тексту відбувається при опрацюванні багатьох мовних тем, що вивчаються у 10 та 11 класах. Назвемо окремі з них: «Українська орфографія як учення про систему загальноприйнятих правил написання слів», «Морфеміка і словотвір української мови як учення про будову і творення слів», «Українська морфологія як розділ мовознавства про частини мови», «Лексикологія української мови», «Стилістика і культура мовлення. Лексичні норми. Уживання слова відповідно до його лексичного значення» тощо.

Окрім цього, матеріал текстів, наявних у підручниках з української літератури для 10 та 11 класів, засвідчив, що окремі мовні одиниці – представники різних рівнів мови – виконують у ньому такі **основні функції:номінативну**, **асоціативно-образну**, **виражально-експресивну**, **когезійну, компресивну**, **стилістичну, конструктивну**.

Описаний алгоритм роботи з текстом забезпечить, на нашу думку, глибше пізнання школярами мовознавчої теорії, допоможе продемонструвати їхні творчі навички, оригінальне мислення, багатство словникового запасу, а також розвинути вміння працювати зі словом у текстовому просторі.

Перспективи дослідження. Перспективним вважаємо подальше розкриття питань, пов'язаних насамперед із методикою використання елементів лінгвістичного аналізу художнього тексту в шкільному курсі української мови, а також особливостей їхнього втілення у відповідних навчально-методичних матеріалах, спрямованих на поглиблення знань учнів про систему рідної мови,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

що допоможе виробити в них ті мовні компетенції, які ставить перед школою сучасне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С., Кочан І. М. Лінгвістика тексту : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.
2. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.
3. Грещук В. В., Грещук О. Б. Словотвір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2022. 223 с.
4. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.
6. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 461 с.
7. Міщенко О. В., Яценко Т. О. Хрестоматія з української літератури. 11 клас (рівень стандарту. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 257 с.
8. Стефурак Р. І. Методичні рекомендації до курсу «Лінгвістичний аналіз художнього тексту». Івано-Франківськ : видавець Голіней Ф. М., 2017. 139 с.
9. Українська мова : 10-11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2017. 42 с.
10. Черсунова Н. І. Українська література. 10 клас (рівень стандарту) : Хрестоматія. Харків : ПЕТ, 2019. 400 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 811.161.2'367

Уляна Рошко
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Ірина Джочка**,
кандидат філологічних наук, доцент

СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНІ ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

Стаття присвячена аналізу стилістично забарвлених дієслів мовлення, ужитих у художньому тексті романів «Криничар» та «Горянин» Мирослава Дочинця. Аналізовані дієслова в тлумачному словнику мають стилістичне маркування «розмовне», «зневажливе», «фамільярне». Більшість цих дієслів вживані тільки в розмовному стилі. Окрім прямої вказівки на процес говоріння, зазначені слова містять у своїй семантичній структурі конотативні семи «голосно», «бездумно», «беззмістовно», «багато», «тихо», «урочисто», «неохоче», «невиразно» тощо.

Ключові слова: *дієслова мовлення, стилістично забарвлена лексика, художній текст, денотативна сема, конотативна сема.*

Uliana Roshko
student of the Faculty of Philology,
specialty»Secondary education (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Iryna Dzhochka**
«Candidate of Philology, Associate Professor

STYLISTICALLY COLORED VERBS OF SPEECH IN THE LITERARY TEXT OF MYROSLAV DOCHYNETS

The article is devoted to the analysis of stylistically colored verbs of speech used in the fictional text of the novels «The Wellman» and «The Highlander» by Myroslav Dochynets. The analyzed verbs are stylistically labeled «colloquial», «dismissive», «familial» in the explanatory dictionary. Most of these verbs are used only in the colloquial style. In addition to a direct indication of the process of speaking, these words contain in their semantic structure the connotative semes «loudly», «thoughtlessly», «meaninglessly», «much», «quietly», «solemnly», «reluctantly», «vaguely», etc.

Key words: verbs of speech, stylistically colored vocabulary, literary text, denotative seme, connotative seme.

Постановка проблеми. Лексика на позначення мовлення, зокрема дієслова мовлення, є одним з найдавніших і найактивніших семантичних класів української мови. Постійна увага вчених до дієслів цієї групи значною мірою зумовлена тим, що ці лексеми репрезентують найважливішу ділянку свідомої

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

діяльності людини – мовлення, від якої залежать всі інші різновиди людської діяльності. Однак саме стилістично забарвлені дієслівні лексеми на позначення процесу говоріння здатні викликати емоційно-експресивне враження реципієнта. Це зумовлено тим, що в семантиці таких слів закладена не тільки предметно-логічна інформація, а й додаткова – конотації. Саме в конотативній семантиці виражено не тільки емоційно-експресивні конотації, але й репрезентовано вплив різноманітних позамовних стилетвірних факторів, зокрема: сфери спілкування, специфіки функціонального стилю, жанру, форми і змісту мовлення, взаємин між адресантом і адресатом повідомлення, ставлення автора до предмета мовлення тощо.

Аналіз досліджень. Дієслова мовлення були й залишаються в центрі уваги багатьох мовознавців. Огляд лінгвістичної літератури з аналізованої проблеми показує, що в сучасному мовознавстві існують різні погляди щодо класифікації аналізованих дієслів, адже цей клас вербативів численний, надзвичайно розгалужений і складний у семантичному плані. Функціональний аспект вивчення дієслів мовлення здійснюється в дослідженнях у порівняльному аспекті (А. Р. Кероп'ян, А. П. Агапій, Т. В. Кочеткова) або ж в межах аналізу одного мовного стилю, насамперед художнього (Н. Гут, О. Ф. Леонтьєва та ін.). На сьогодні вже достатньо повно вивчені склад і семантична структура цього класу дієслів у художньому мовленні в цілому, а також у художньому мовленні різних авторів (Н. Г. Ніколаєва, З. В. Нічман. С. П. Гірняк та ін.). Вивчення дієслів мовлення в межах художнього стилю виявляє особливості їхнього функціонування в художніх текстах різних авторів (Є. Гуцала, Г. Тютюнника, М. Стельмаха), розкриває їхній стилістичний потенціал [2; 3; 5].

Метою нашої статті є встановлення лексико-семантичних ознак стилістично забарвлених дієслів мовлення у художньому тексті Мирослава Дочинця на матеріалі романів «Криничар» та «Горянин».

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту дієслів говоріння, які трапляються в аналізованому тексті, за семантичними ознаками (компонентами) дає можливість «представити значення цих дієслів у вигляді структур, які складаються з інтегруючої та однієї або декількох диференційних ознак, що характеризують зміст, мету, якість і т. д. процесу мовлення» [1, с. 62]**.** Вагомий сегмент слів зі значенням мовлення в тексті романів становлять стилістично забарвлені лексеми, переважно розмовні, жаргонні та несхвальні, для позначення мовних актів, які характеризуються, зокрема, надмірною голосистістю, багатослівністю та нерозбірливістю.

Якщо до ключової семи *говорити* додавати конотативні семи *«голосно», «шумно», «безладно»*, то матимемо синонімічний ряд з домінантою ***кричати***. У романах «Криничар» та «Горянин» він представлений словами *крикнути,скрикнути, гукати, голосити, лементувати* тощо, наприклад*: «Добрий день», –* ***гукнув*** *той із-за берега* [4, с. 426]; «*Йой! –* ***скрикнула*** *вона і заплющила очі. – Нараз забирай, бо я направду подумаю, що вони мої*» [4, с. 172]; *«Агов, Соломко!» –* ***гукав*** *я від самих воріт, забачивши в прозелені ліщинника її білу спідницю* [4, с. 167]; *Не раз, бувало, захекана прийшлячка*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

голосить *з перелазу: «Тимку-синку, дай позір на дурну бабу…»* [4, с. 387]; «*Та ти ще й риболов, цімборе!» –* ***вигукнув*** *старий* [4, с. 487].

Однак найчастотнішим в художньому тексті М. Дочинця на позначення гучного мовлення, синонімічним до лексеми *кричати* є діалектне слово ***гойкати***, первинним значенням *покрикувати «гой»,* наприклад: *Міднолиций вождь з рідкими вусами підвівся в стременах і радісно* ***гойкнув****: «Ось ми й прийшли! Тут наша нова батьківщина»* [4, с. 26]; *Колись чув, як на базарі один низянин цоркав одна об одну глиняні люльки і* ***гойкав****: «Добра тяга, солодкий дим! Дзвенить, як залізо!»* [4, с. 37]; *«Врозтіч! Врозтіч!» –* ***загалайкали*** *псарі. Та «збуї» не одразу втямили, що від них хочуть* [4, с. 153]; *Від неї впродовж днини падав вузенький стовпець тіні, що поволі обертався, доки стояло сонце. «Та це ж готовий хрономір!» –* ***вигойкнув*** *я в радості* [4, с. 123]; *«Агов, Соломко! –* ***загойкав*** *я, аби хоч на хвилю затримати її. – А ми теж танці знаємо»* [4, с. 163].

Якщо до архісеми *говорити* додати значення *урочисто, святково, тріумфально*, то виникне ЛСГ з домінантою ***виголошувати***: *виголосити, відкарбувати, проголосити, оголосити* тощо,наприклад: *А він* ***виголошував*** *далі низьким наспівним басом: «Якби я мав багряницю, я б накинув її тобі на плечі, як це робили славні спартанці з тими, хто вертався з бою переможцем»*[4, с. 184];***Виголошував*** *її привселюдно: «Буду старатися на користь всього благородного цеху, не буду зрушувати цехових правил, а навпаки – всіма силами їх кріпити й оберігати* [4, с. 298]; *Комендант, не дочекавшись від мовчальника одвіту, лагідно* ***проголосив:*** *«За вас клопочуть великі люди. Ми зважили на їх супліки і прийняли рішенець перепровадити вас із льоху до вежового каземату, що має вікно»* [4, с. 153].

Досить наповненим семантично, стилістично й експресивно є низка слів, значення яких можна передати так: *говорити + «бездумно», «беззмістовно» = теревенити*; *говорити + «багато», «часто недоречно», іноді нісенітниці (відтінок зневажливості) = верзти, просторікувати, бовкати, торохтіти, базікати, не вгавати, молоти, городити, плести* та ін.,наприклад: «*Що* ***верзеш?****! Намальоване смертним є мертве, він ніколи не вдихне в це живу душу. То нащо тоді рукоблудити, творячи мертві подоби?! Іди й роби своє, а Аллаху залиш робити своє. Він не потребує помічників на землі*» [4, с. 287]; «*Воно й не дивина, що южного вабило бодай рукою дотягнутися до того чуда. Може, вам, пане, не до дяки те, що я* ***просторікую***?» [4, с. 50]*; А пан Лойко* ***не вгавав****: «Тонцол! Тонцолні!»* [4, с. 111]; «*Кажуть, грішно заздрити, –* ***ціковбанила*** *Одотя, – а я, вуйку заздрю. Чи знаєте кому?*» [4, с. 485]; «*А ви, вуйку, що вилупилися? –* ***пискотіла*** *Одотя. – Ану помагайте своїй бидлині потрафити на домівство*» [4, с. 484]; «*Ми закрадалися до чийогось саду, я наввипередки, – і коли налітав скажений псисько, я простягав до нього руки і починав тихо говорити.* ***Молов*** *усе, що спливало на гадку. Важило, аби цей переказ був цікавим для мене самого і щоб голос був тягучий, з придихом і не вривався*» [4, с. 36]; *«Ось це і є той сучий син, що сміліться проситися до вас на послух, пане Лойку», – крутійкувато* ***заторохтів*** *Мордко і щугнув мене ліктем. Дорогою до Паланку я розповів йому про свою собачу планиду»* [4, с. 104]; «*Я, вуйку, нічого*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

не бачила й не чула», – змовницькою скоромовкою ***відторохтіла*** *поштарка* [4, с. 604]. Дієслова цього ряду, зафіксовані в Словнику української мови зі значенням говоріння, мають стилістичне маркування «розмовне», «зневажливе», «фамільярне».

Досить великий і семантично місткий ряд дієслів на означення говоріння, які трапляються в аналізованому художньому тексті, вибудовується із *звуконаслідувальних* слів**.** Об'єднує їх те, що всі вони тільки в переносному значенні й обов'язково в умовах відповідного контексту можуть бути компонентами синонімічної групи дієслів говоріння. Неоднорідне в таких слів експресивне й емоційне навантаження. Сюди типово зараховують такі лексеми: *щебетати, туркотати, кректати, кигикати, курникати, гелготіти, воркотати, бурчати, мугикати, гмукати, хмикати, пирхати, сичати, шипіти, скрипіти, шелестіти, сокотіти,* наприклад: *«Я поправлю недоробки Бога», –* ***гоготав*** *він напідпитку* [4, с. 542]; *«Золота-а-а! – солодко* ***сокотав*** *дідо. – Сторожу її тут», – потюкав паличкою об землю, коло кудлатої стовбурової тіні, що лежала при його ногах, як вірний пес* [4, с. 103]; «*Я ж маю вуха. Навіть стіни мають вуха, не те що людина. Мушу зізнатися, що, обійшовши півсвіту, ніде я не чув таких проникливих, таких сердечних пісень, як у вас. Хоча б оця, котру любить* ***мугикати*** *старий сторож…*» [4, с. 191]; «*Дожилисьмо, –* ***кректав*** *дідо Микула. – З тебе половина лишилася, а яв же як у гробі живу. Просив сліпий глухого…»* [4, с. 400]; «*Знаю, вуйку, знаю. – Жінці було незручно перед старим, вона* ***засокотала*** *ще приязніше: – Давно вас хочу розпитати про Василину. Ми з нею перевесниці. Що дає про себе чути?»* [4, с. 411]; «*Ти добрий слідопит, але прошу – не лізь мені в зуби, –* ***просичав*** *водій, майже не розціплюючи зубів. – Я в натурі не таких згрібав зі своєї дороги*» [4, с. 567].

Одиниці цього ряду *шипіти, шелестіти* в іншому контекстному оточенні можуть синонімізуватися зі словами ряду, де домінантою є лексема *шепотіти*, при цьому виявляються конотативні семи «*тихо», «приглушено», «ледь чутно»* тощо: *гугніти, лебедіти, бурмотіти, мимрити, жебоніти, гомоніти, хрипіти* та ін.,наприклад: «*Я в законі, –* ***мимрив*** *у хмільній тлумі. – Мені трудити западло*» [4, с. 547]; «*Робіть, робіть, гаруйте… такою й ваша доля буде», –* ***бурмотів*** *Йонко-жидик, показуючи нігтем на мураху в бурштині. Чоловік із чужим обличчям і світовою чужістю душі*» [4, с. 547];«*Дурний спить – дурне снить», –* ***промимрив*** *я* [4, с. 169]; «*Похрещу, –* ***шелестіла*** *вустами, як сухим листом, хвора. – На Покрову й похрещу*» [4, с. 33];«*Оввa, то ти святий! –* ***прохрипів*** *сповідник. – А коли так, то йди у грішний світ і виправляй оту крихку людську природу*» [4, с. 251]; «*Уова-а-а», – лячно* ***прогугнів*** *я* [4, с. 516]; «*Але я, отче, хочу й говорити», – болісно* ***мимрив***я [4, с. 517]; «*Аде. Буду їм до хвостів прив'язувати, –* ***гугнявив*** *сердито. – Коні, де хочуть, кладуть на плаці, а я за ними збирай*» [4, с. 65].

Диференційна сема «неохоче, недбало, невиразно» актуалізована в дієсловах *цідити* (найчастіше у складі фразеологізму *цідити крізь зуби*) та авторському *прошикирявити крізь зуби*, наприклад: «*Хочеш дочасно здохнути? –* ***процідив крізь*** *щербаті* ***зуби*** *Бандьора. – Нічого не підбирай із землі, ця проклята земля отруєна на лікоть углиб*» [4, с. 529]; *Бритвочками зіниць Лойко*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

відсік усякі пояснення, ***прошикирявив крізь зуби****: «Бери, що знаєш, і йди»* [4, с. 169]. На приглушено-хрипле мовлення, у якому чути легке шипіння і посвистування вказує лексема *сипіти*, наприклад: «*Своїм бучком-мечем поцоркав об руці плитняки, один, другий, третій. «Це теплі камені», –* ***засипів*** *радісно*» [4, с. 11]; «*Відходячи до роботи, я почув краєм вуха, як мулла* ***просипів*** *до Назмі: «Якщо ти погонич, то маєш знати: худобу навантажують так, аби могла нести, а не так, щоб здихала»* [4, с. 291].

Лексема *шепотіти*, яка становить ядро синонімічного ряду дієслів мовлення з конотативними семами «*тихо», «приглушено», «ледь чутно»,*серед наведених вживана найчастіше, порівняймо: «*Пане Лойку, псів можна любити», –* ***шепотів*** *я спеченими губам*и [4, с. 111]; «*Моє золотко, –* ***шепотів*** *я сам до себе, і ці слова наливали нутро щемом незвіданої розкоші. Моє золотко…*» [4, с. 163]; *«Днесь-завтра, –* ***прошепотів*** *старець, – я складу послідній звіт земний. Та хотів би до того послухати твій – перший…»* [4, с. 251]; *«Старий чоловік, як глина», –* ***пришіптував*** *собі, засинаючи, бабину приповідку* [4, с. 488].

Якщо ж до конотації *говорити тихо* додамо денотативні значення «*незадоволено», «зі злістю»*, то слова *шипіти, сичати* увійдуть до синонімічного ряду з домінантою *лаятися / сваритися*, наприклад: *«Тис-с-с», – затайно* ***сичав*** *крізь поламаний зуб*[4, с. 79];«*Роботи вчинив на ніготь, а в рот пакуєш жменями,* ***– погиркував*** *я. – Ану кажи міру їдла, як тебе навчено*» [4, с. 66]. З огляду на глибину роздумів та емоційність героїв синонімічний ряд дієслів зі значенням говоріння, об'єднаний семами «*говорити»* і «*незадоволено»,* «різко» є поширений: *сердитися, спалахнути, сичати, визвіритися, не витримати, дорікнути, обуритися, гарикатися, сікатися, бурмилитися, клясти, картати, гримати, сварити, буркнути, ганити, пробурмотіти, обуритися, сурмонитися* тощо, наприклад: «*І ця дохла куриця мене охороняє, –* ***бурчав*** *я, обходячи сонного Ліня. – Як би мені необачно не віддавити їй лаби…*» [4, с. 280]; «*Злим, кажеш. То чому дався мені в голі руки твій злий сторож?» – «Ну-у, то ж ви єсьте, –* ***бурчить*** *уголос, а про себе: – Пес пса впізнає*» [4, с. 34]; «*І тюрма сильна, та чорт їй рад», –* ***відбуркнув*** *він, згадавши дідову приповістку* [4, с. 364]; «*Чому ви засмолили Спасителя? –* ***рубонув*** *я*» [4, с. 57].

Лексично містким є синонімічний ряд дієслів зі значенням говоріння зі спільною семою «*на зло», «зозла»*: *допекти, образити, вколоти, глузувати, лукавити, пригнітити, перекривити, обмовляти, вичавлювати тощо,* наприклад: *Продавчиня з напускною співчутливістю* ***кольнул****а його: « Що то за дивот: ви по селу молоко жебраєте, а Одотя від вашої кози вже двойко має – цапика й козичку. На голому місці розжилася*» [4, с. 411]. Проте в досліджуваних романах автор використовує дієслова інших лексико-семантичних груп, які в контексті набувають значення говоріння, наприклад: «*Ого! Це по мені, –* ***сипів лютою радістю*** *Штеньо. – Це мені любо*» [4, с. 359].

Водночас значно частіше використовує автор дієслова, які, позначаючи мовлення, водночас відображають позитивні емоції мовця, супроводжувані сміхом (іноді й вимушеним), зокрема *сміятися, реготати* тощо, наприклад:

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

«*Знаєш, –* ***скривив я болісний смішок****, – коло дурної голови й рукам немає супокою*» [4, с. 156]; «*Агов, ти не на ті книші позираєш!» –* ***засміялася так дзвінко****, що аж кобила здригнулас*я [4, с. 156]; *«З якого дива маєш журитися, Соломко?» – дурнувато* ***смішкував*** *я* [4, с. 167]; *Він справді пісно* ***всміхнувся:*** *«Скоріше вилазь із своєї нори і вертайся на псарню. Твоє місце над псами, а не під людьми. І затям собі: я двічі нічого не прошу»*[4, с. 171].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, частотними лексемами зі значенням мовлення у романах Мирослава Дочинця «Криничар» і «Горянин» є дієслова, які характеризують спосіб (манеру) мовлення, дієслова, які, передаючи безпосередньо зміст висловлювання, можуть мати позитивний чи негативний відтінок значення, тобто відповідне стилістичне забарвлення, дієслова, які характеризують зміст висловлювання за метою мовного акту і конкретизують комунікативний намір суб'єкта говоріння та зміст репліки, дієслова, які певним чином характеризують голос та дієслова, які акцентують на контакті співрозмовників. Вони значною мірою забезпечують емоційність та експресивність аналізованого художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапій А. П. Лексико-семантична група дієслів мовлення в сучасній німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1999. 19 с.
2. Герета Н. Синтаксична структура слів автора на матеріалі творів М. Стельмаха. *Науковий вісник Чернівецького університету.* Чернівці : Рута, 2007. Вип. 321–322: Слов'янська філологія. С. 344–348.
3. Гут Н. Особливості функціонування авторських слів на позначення мовленнєвої діяльності персонажів у творчості Григорія та Григора Тютюнників. *Лінгвістичні студії.* Випуск 17. 2004. С. 133–139.
4. Дочинець М. Криничар. Горянин. Мукачево : «Карпатська вежа», 2019. 610 с.
5. Пашковська Н. Ф. Авторські прирощення в синонімічному ряді на позначення мовлення. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.* 2009. Вип. 27. С. 154–157.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 814238:821.161.2-1:808.1 В. Власенко

Тетяна Скрипник
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Валентина Ґрещук**,
кандидат філологічних наук, доцент

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ ПОВТОРУ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВЛАСТИ ВЛАСЕНКО

Статтю присвячено аналізу стилістичних фігур із повтором у мовотворчості Власти Власенко. Досліджено специфіку функціонування лексичного повтору, анафори, епіфори, анепіфори та рефрену у поетичній збірці «Афини».

Ключові слова: стилістична фігура, лексичний повтор, анафора, епіфора, анепіфора, рефрен.

Tetiana Skrypnyk
student of the Faculty of Philology,
specialty Philology (Ukrainian Language and Literature)”

Research Adviser – **Valentyna Greshchuk**,
Candidate of Philology, Associate Professor

STYLISTIC FIGURES OF REPETITION IN THE POETIC TEXTS OF VLASTA VLASENKO

The article is devoted to the analysis of stylistic figures with repetition in Vlasta Vlasenko's speech. The specifics of the functioning of lexical repetition, anaphora, epiphora, anepiphora and refrain in the poetry collection «Athens» were studied.

Key words: stylistic figure, lexical repetition, anaphora, epiphora, anepiphora, refrain.

Постановка проблеми. Актуальним у сучасній лінгвістичній науці є дослідження мовновиражальних засобів у художньому тексті. Важливу роль у синтаксично-стилістичній організації тексту відіграють синтаксичні засоби поетичної мови, які є надзвичайно багатогранні, вони виявляють стилістичні можливості, відзначаються емоційністю та експресивністю, а отже, стилістичною значущістю. Явищами стилістичного синтаксису є стилістичні фігури, у яких поєднуються особливості синтаксичної будови конструкції, специфіка її лексичного наповнення і спосіб інтонування. У поетичному тексті, поряд з іншими художніми засобами, часто трапляється такий одразу помітний для читачів елемент поетичного синтаксису, як повтор.

Аналіз досліджень. Стилістичні фігури повтору в українському мовознавстві на матеріалі художніх текстів досліджували такі мовознавці:

Ж. Гетьман, Т. Жук, А. Мойсієнко, О. Огоновська, О. Пивоваров, М. Плющ, С. Скляр, О. Фоменко та інші.

Мета дослідження полягає в аналізі стилістичних фігур на основі повтору, а саме: анафори, епіфори, анепіфори та рефрену у поетичних текстах Власти Власенко.

Виклад основного матеріалу. Серед арсеналу синтаксичних засобів стилістики, зокрема стилістичних фігур, важливе місце посідає повтор, утворений спеціальним нагромадженням певних мовних елементів у вигляді повторного їх уживання в одному висловлюванні. Повторюватися можуть як окремі слова, так і одиниці синтагматичного типу. Так забезпечується нове сприймання повторюваного слова чи словосполучення.

Повтор у поезіях Власти Власенко надає текстам віршів виразності, емоційності, специфічної ритмомелодики, увиразнює їх композиційну стрункість і завершеність.

Л. Пришляк досить слушно зауважувала, “що синтаксичний повтор можна визначити як синтаксичну конструкцію з повторенням елементів семантичної структури речення або цілого речення з тотожним, близьким чи відмінним лексико-семантичним наповненням зі збереженням або зміною позиції відносно інших елементів тексту” [4].

Під синтаксичним повтором – розуміємо фігуру мови, що полягає у повторені в певній послідовності звуків, слів або їх частин, висловів для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту. Він може бути подвійним, потрійним чи багаточленним, точним чи варіантним.

Детальний аналіз збірки “Афини” Власти Власенко дає змогу стверджувати, що надто поширеними фігурами, використаними у текстах її творів, є лексичний повтор, анафора, епіфора, анепіфора та рефрен.

Лексичний повтор є дієвим засобом досягнення відповідного зображально-виражального ефекту. У реченні, де повторювана лексема займає позиції суб’єкта і предиката, висловлення набуває іронічної тональності: *дим за димом вежі у диму.../* ***жінко, жінко,*** *нащо тої правди,/ що тобі судилося на тьму.* [1, с. 20]; ***Вікна вікна*** *та скло та віхола* [1, с.151]; *Витуманиться в молоці/ вмиється в ріці.../* ***танцюй танцюй*** *веретенце/ в бабинім кулаці* [1, с. 157]; *поради сумними очима усю свою глину,/ що їхнє коріння вовтузиться в їхній задурі/ і тягне їх душі/* ***вдолину,/ вдолину****.../ Ну що їм до того?* [1, с.159]; ***пізно****, дівочко,* ***пізно****/ Ах./ Тут не піють півні/ Не долітає птах* [1, с.161]; ***шепніт****, мамко,* ***шепніт*** *в перший вітер* [1, с.218].

Найчастіше письменниця послуговується анафорою як потужним засобом художнього увиразнення мови, посилення експресивних властивостей тексту. Суть анафори полягає в тому, що слова, словосполучення чи речення повторюються на початку віршованого рядка чи строфи. Анафора – стилістична фігура, що утворюється повторенням певних звуків, слів чи синтаксичних конструкцій на початку суміжніх мовних одиниць [6, с. 10].

Початковий повтор організовує рух мовлення. Виносячи повторювані слова на початок поетичного рядка, поет наділяє їх ритмоутворювальною і змістоувиразнювальною функціями, актуалізує увагу читача.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Словесні анафори, якими послуговується Власта Власенко допомагають пов'язати окремі речення в більшу мовну єдність, досягти належного експресивного забарвлення: *шепче дощовий кришталь/* ***головне*** *не озиратись/* ***головне*** *аби не жаль/* ***головне*** *затанцювати* [1, с. 196]; ***поки*** *я визбирую горіхи,/* ***поки*** *хліба смальцем намащу* [1, с. 218]. ***і коли ти*** *виринеш всім на зло, тим, що там на дні/* ***і коли ти*** *випливеш звідси, набравшись води і солі/* ***і коли ти*** *прийдеш до себе, то на твоїм вікні/ ти зустрінеш велику тишу як хліб на престол* [1,с. 72].

Зокрема, дієслівні анафори, що найчастіше використовуються у фольклорних жанрах, надають поезії Власти Власенко відповідної стилізації, динамізму оповіді: ***знаю****, що тягне пірнути на дно і заритися там у намул/* ***знаю****, що сил не стає, що пісок накриває поволі,/* ***знаю*** *- чекання стає перед очі і лупить впритул/ і ніжність твоя наче кит, викинутий на суходолі* [1, с. 72]; *Раз пропасти в храмах золотих/* ***Загубити*** *контури й зеніти/* ***Загубит****и і не пожаліти/ Про сліди на афинах густих* [1, с. 205]; ***думаєш*** *про втрачене й невчасне/* ***думаєш*** *про сіре в золотім/ смійся з сего, дівчинко прекрасна,/ дівчинко прекрасна в сорок сім* [1, с. 9]*;* ***здасться*** *нам, що ми прозорі нині,/* ***здасться*** *нам: ми ніжні і прості* [1, с. 218].

Окрім того, словесні анафори можуть бути виражені службовими частинами мови і надавати поетичним текстам певних емоційносмислових відтінків: *де зникають усі/ кого знав і любив/* ***і*** *якісь вороги/* ***і*** *надумані друзі/* ***і*** *реальні міста/* ***і*** *уявні скарби...*[1, с. 21]; ***бо*** *тримання - ланци/* ***бо*** *мовчання - тюрма* [1, с.21]*;* ***не*** *дивися в ніщо/* ***не*** *тримайся нікого* [1, с. 21]; *не хочеться мені/* ***ані*** *людей невидимих/* ***ані*** *видимих чортів/* ***ані*** *чужої святості/* ***ані*** *своїх гріхів* [1, с. 25]; *з него скочит веретено/* ***в*** *чебреці/* ***в*** *корінці/* ***в*** *золотий таріль/* ***в*** *мурашину сіль* [1, с. 157].

Для поетичного мовлення Власти Власенко характерне використання синтаксичної анафори, яка сприяє стилізації поезії під фольклор.

І. Синиця у праці "Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту" писала, що "повтор, крім того, що структурно організовує текст, є ще засобом актуалізації нових контекстних відтінків значення" [5, с. 57]. Підтвердження цього знаходимо в поетичному доробку Власти Власенко: ***Співай, мала****, моя ласкава, під нами річка повзе стара,/* ***Співай, мала****, бо скоро ранок, бо час на світло і нам пара.*[1, с. 115]; ***Не спи, мала****, ми пройдем над рікою, світи вогні,/ Дихай, мала, твій туман так потрібен мені./* ***Не спи, мала****, бачиш: Хтось там вгорі написав листи,/* ***Не спи, мала,*** *бо нема коли спати, бо треба йти* [1, 115]. Тут спостерігаємо конденсування авторської думки, підсилення емоційного сприйняття твору.

Повторюваними в досліджуваних текстах є слова різної частиномовної належності. Наприклад, стилістично виразними є випадки використання повтору займенників ти, ми, я (авторське "я" вжите як засіб зближення поета з читачем): *ах, коли* ***я*** *хижою була/ ах коли була* ***я*** *вовчим слідом/* ***я*** *була легка,* ***я*** *пахла снігом/* ***я*** *шукала ватри і тепла* [1, с. 18]; *і* ***ти*** *чуєш - пора/ і* ***ти*** *бачиш - читаються знаки/ і* ***ти*** *любиш мене* [1, с. 114].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Займенники зазвичай протиставляються іншим частинам мови як слова, що не мають власного лексичного значення, однак у поетичній мові особові займенники субстантивуються і, включаючись у нові ситуації спілкування, виступають важливим чинником образо- і текстотворення: ***Вона*** *збиває з толку важний час/* ***Вона*** *стається в кожному із нас* [1, с. 222]; ***вона*** *на північ всі шляхи закрила,/* ***вона*** *не має людських одежин,/* ***вона*** *зробила з мандрагори крила/ і ходить в них в пристойний магазин,/* ***вона****, говорять, задивитись може,/* ***вона****, говорять, шепче на ренклод* [1, с. 62].

Близькою за семантикою до анафори і водночас протилежною їй щодо синтаксичної будови виступає епіфора – фігура мови, що утворюється повторенням певних мовних елементів у закінченнях суміжних віршованих рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору; протилежна анафорі [6, с. 29], забезпечуючи цілісне звукове тло всієї ліричної поезії: *мені хочеться плаття в* ***хмар****и/ у* ***хмари- хмари****!...мені хочеться серце в* ***квіти****/ у* ***квіти-квіти*** [1, с.137]; *Хоч і холодно на орбіті, хоч темно в світі і ніч* ***мала****/ Нам обом тут виписали вирок спати, не спи,* ***мала*** [1, с.115].

Таким чином, можемо припустити, що Власта Власенко використовує у своїх поезіях епіфору з метою підсилення, увиразнення та виділення цих складників поетичного тексту або й усього висловленого в ньому.

Особливого смислового навантаження набуває одночасне застосування анафори й епіфори: ***доки ти*** *в бою* ***за мене/ доки ти*** *тремтиш* ***за мене/ доки ти*** *стоїш* ***за мене****/ в найсуворішу зиму* [1, с. 99]; ***доки ти*** *мечем* ***за мене/ доки ти*** *бинтом* ***для мене/ доки ти*** *дощем* ***для мене****/ в дотліваючій золі* [1, с. 99].

Детальний аналіз художнього доробку Власти Власенко дає підстави стверджувати, що, крім згаданих вище видів синтаксичного повтору, важливу роль в організації поетичних текстів відіграє також анепіфора. Анепіфора або кільце строфи − стилістична фігура, в якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа) має однаковий початок і кінець [6, с. 11], тобто вона поєднує в собі анафору та епіфору: повторення однакових елементів на початку і в кінці декількох паралельних відрізків висловлення з різною серединою: *смійся з сего,* ***дівчинко прекрасна****,/* ***дівчинко прекрасна*** *в сорок сім* [1, с. 9]; *хотіла зловити вітер – не змогла упізнати* ***смак/ смак*** *на вітер має той, хто летів з гнізда* [1, с. 59]. Таким чином, завдяки обраному типові словорозташування письменниця досягає створення неповторного колориту оповіді, необхідного для реалізації ідейно-тематичного та художньо-образного задуму. Повтор синтаксем виконує функції, подібні до лексичного повтору, а саме: посилення, виділення ключових компонентів змісту, зв’язності окремих частин речення і частин тексту.

Важливою композиційною ознакою поетичної мови Власти Власенко є рефренність. Рефрен – уривок тексту, який час від часу повторюється, допомагаючи тіснішому об’єднанню його компонентів і наголошуючи на певному аспекті думки [6, с. 58]. Здебільшого, це рядок або кілька рядків, що повторюються й закінчують строфу або кілька строф у вірші: *Мокра траса, я падаю з ніг/ Цвіт і вітер, я майже зникаю/* ***Відпустіт моє серце мені****/ Я так більше не граю/ Відпустіт, ну на що воно вам/ А мені ще, мені ще згодиться/*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Може ще без надуманих драм/ Трохи жити навчиться/ Мокра траса, танцюють вогні/ Замело білий цвіт, задощило/ ***Відпустіт моє серце мені****/ Поки трохи лишилось/ Бо мені ще знайти би слова/ Щоб пошарпане, дряпане, бите/ Якось трохи схотіло тепла/ І навчилось любити/ Щоб його не програла в війні/ Щоб зліпила від цвіту біліше/* ***Відпустіт моє серце мені****/ Я не граю так більше...*[1, с. 24]. Рефрен допомагає тіснішому об'єднанню компонентів поетичного тексту і акцентує на певному аспекті думки, несе виразну емоційну і зосереджувально-смислову навантаженість.

Посилюють стилістичний ефект, експресивність тексту повторення риторичних запитань, які часто використовує Власта Власенко: *і повернулись знову до води,/ холодний сніже, ми йдемо з тобою.../* ***лиш хто куди?/ лиш хто куди****?* ...[1, с. 19]; *Біла пташко,* ***де ти? Де ти?*** [1, с.150].

Отже, у системі стилістичних домінант, наявних у поезії В. Власенко, особливе місце належить стилістичним фігурам повтору. У поетичних текстах письменниці ці стилістичні фігури виконують такі функції: композиційну (зв'язують частини тексту); емоційно-експресивну (підсилюють й увиразнюють певні компоненти або й усе висловлення загалом); асоціативно-образну (сприяють виділенню характерних ознак художнього образу); стилістичну (виступають художнім засобом індивідуально-авторського освоєння дійсності).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проаналізувавши наукові праці, пов'язані з вивченням та дослідженням стилістичних фігур повтору, робимо висновки, що особливої уваги потребує опрацювання художніх текстів Власти Власенко, спостереження над мовною картиною світу письменниці та над специфікою її художнього стилю. Використання лексичного повтору, анафори, епіфори, анепіфори та рефрену у поетичних текстах Власти Власенко зумовлене тим, що ці стилістичні фігури посилюють емоційний вплив висловлювання, увиразнюють його зміст, творять специфічну ритмомелодику, створюють особливий темп мовлення. Фігури на основі повтору в поєднанні із іншими стрижневими стилістичними одиницями є важливими засобами поетичного текстотворення Власти Власенко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власта Власенко. Афини : поезія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 248 с.
2. Голод Р. Дефіцитні «Зґарди». *Слово і Час*. 2019. №8 С. 118 - 123
3. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови : підручник. К. Вища шк., 2003. 462 с.
4. Пришляк Л. Б. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60- х років XX століття : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» Л. Б. Пришляк. Донецьк: 2002. 20 с.
5. Синиця І.А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту І.А. Синиця. *Мовознавство*. 1994. № 2-3. С. 56-60.
6. Стилістика української мови. Короткий словник термінів / Уклала Валентина Ґрещук. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 82 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 811.16-112-114'06:81'42

Олена Танчик
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Марія Брус**,
доктор філологічних наук, доцент

ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПРОЦЕСИ ФЕМІНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статі проаналізовано запозичення з англійської мови, що становлять найбільший за обсягом пласт новітніх запозичень у сучасній українській мові. Англіцизми наповнили сьогодні всі сфери й ділянки людського життя. Англійською термінологією збагатися кожна галузь діяльності. А з виникненням та поширенням нових видів робіт і кваліфікацій від англіцизмів сформувалися назви осіб за професійною діяльністю, що стають компонентами української мовної картини світу, конкуруючи в ній певною мірою з національними лексичними одиницями.

Ключові слова: *мовної картини світу, англіцизми, назви осіб, лексичні одиниці.*

OlenaTanchyk
studentoftheFacultyofPhilology, specialty 035 Philology,
specializations 035.01 Ukrainianlanguageandliterature

Research supervisor – **Maria Brus**,
doctor of philological sciences, associate professor

INFLUENCE OF THE ENGLISH LANGUAGE ON THE PROCESSES OF FEMINIZATION IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article analyzes loanwords from the English language, which constitute the largest layer of modern loanwords in the modern Ukrainian language. Anglicisms have filled all spheres and areas of human life today. Every field of activity can be covered with English terminology. And with the emergence and spread of new types of jobs and qualifications, the names of persons based on their professional activities were formed from anglicisms, which become components of the Ukrainian language picture of the world, competing in it to a certain extent with national lexical units.

Ключові слова: *language picture of the world, anglicisms, the names of persons, lexical units.*

Постановка проблеми. Збагачення словникового складу сучасної української мови відбувається різними шляхами, продуктивним із яких є запозичення з інших мов, особливо з авторитетних або престижних мов світу.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

До них належить англійська мова, яка набуває щодалі більшого всесвітнього значення. Унаслідок поширення англійської мови у всіх сферах суспільного життя українського народу, активне використання її разом із державною мовою в різних галузях практично кожної професійної діяльності до лексики української мови вливається і чимраз більше англіцизмів та американізмів. У зв'язку з цим англійську мову можна вважати провідним джерелом запозичення слів на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Українська мовна картина світу набуває сьогодні виразного англомовного забарвлення. У процесі різноманітних взаємних контактів і впливів України з англомовними державами мовна картина чужого суспільства накладається на власну мовну картину світу або національна мовна картина світу екстраполюється до англомовної картини світу. Це може призвести і до маргіналізації власної державної мови чи відсунення її на другий план. Через це увага мовознавців має бути спрямована на вивчення рівня засвоєння англіцизмів українською мовою і на прогнозування їхнього майбутніх впливів.

Актуальність теми. За тридцятирічний період української незалежності англізми й американізми полонили майже весь український мовний простір і далі проникають активно до лексики української мови. Це завдяки науковому, публіцистичному й офіційно-діловому стилів. І чим більше входить якась галузь діяльності у сферу міжнародного співробітництва, тим ширші і триваліші зв'язки в цій галузі, а лексика й термінологія її стає доступнішою для поглинання іншомовних номінативних одиниць. Унаслідок виникнення нових галузей діяльності, порівняно з минулим сторіччям, або через необхідність заповнення відповідних лакун у формуванні окремих стилів і підстилів постає проблема використання питомих або запозичених мовних засобів, у розв'язанні якої беруть участь і ресурси авторитетних мов. Впливи англійської мови та самі запозичення-англіцизми в українській мові вже привертали увагу мовознавців, однак за об'єкт дослідження ще не вибирали категорію фемінітивності. Попри те, що до української мови влилося найбільше англійських запозичень, які стосуються саме людини та пов'язаних із нею та з її діяльністю понять.

Категорія фемінітивності – одна з частин мовної картини світу. Експлікацію її в мовній картині світу кожного народу забезпечує відповідна система лінгвальних одиниць. Учені характеризують категорію фемінітивності як «абстраговане лінгвальне поняття, якому підпорядковані одиниці нижчого порядку, об'єднані в загальне ціле для вираження значення 'особа жіночої статі'» та розглядають її в межах трьох основних мовних вимірів – граматичного, словотвірного та лексичного [2, с. 26]. Однак найяскравішим можна вважати все-таки лексичний рівень, зважаючи на кількісні та якісні показники номінативних одиниць, задіяні у вираженні категорії фемінітивності. Цей рівень переважає над іншими лінгвальними параметрами і в більшості мов світу загалом, оскільки саме лексичні одиниці можуть найкраще і найповніше ідентифікувати образ жінки в мовній картині світу того чи того народу.

Термін *фемінітивність* виражає ознаку жіночості, властиву мовним одиницям та походить від прикметника *фемінітивний* – характерний фемінітивам, який мотивований іменником *фемінітив* «загальна назва особи

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

жіночої статі». Отже, у роботі йдеться про категорію фемінітивів, абстрагованим позначенням якої є категорія фемінітивності. Процес творення фемінітивів на сучасному етапі позначений терміном *фемінізація*, що, крім біологічного, соціального значення, набув і лінгвального значення, тобто став міждисциплінарною одиницею. Названі терміни мають у своїй структурі основу *фемін-* від мотивувального слова *феміна* «жінка». Однак не всі вказані поняття зумовлені словом *феміна.* Від нього утворене слово *фемінітив* за допомогою суфіксів *–іт, -ив* та слово *фемінізація* за допомогою словотворчого форманта *-ізацій(а)* [2, с. 31–33]. На сучасному етапі термін *фемінізація* набув популярності саме з таким лінгвальним значенням, відображаючи творення іменників зі значенням особи жіночого роду переважно від співвідносних іменників чоловічого роду – питомого чи іншомовного походження [1].

Оскільки в межах фемінізації найбільшою продуктивністю характеризується суфіксальна деривація іменників жіночого роду, то мовознавці виділяють окремо суфіксальну фемінізацію, або моцію як творення чи актуалізацію іменників жіночого роду, похідних від іменників чоловічого роду, для позначення особи жіночої статі переважно за родом занять чи соціальним станом, рідко за місцем проживанням, етнічною належністю та іншими ознаками [Тараненко, с. 68]. Поштовхом до активізації цієї ділянки словотворення в українській мові стали як процеси неологізації й актуалізації відомих понять через залучення жінок до різних видів діяльності, так і зростання в українському суспільстві ідей фемінізму, спрямованих на подолання мовної дискримінації жінок [5, с. 68–69]. А результатом цих процесів стало численне зростання найменувань жіночого роду, співвідносних із найменуваннями чоловічого роду, що репрезентують жінку в сучасному українському суспільстві та відображають її в мовній картині світу.

З кінця XX ст. і дотепер активно входять іншомовні номінативні одиниці до лексичної системи української мови, особливо з англійської – безпосередньо чи за посередництвом інших мов. Англійська мова набуває статусу всесвітньої мови, що принаймні на 50 років уперед буде утримувати свою позицію як мови міжнародного спілкування [3, с. 256]. За останні тридцять років до українського лексикону ввійшло багато англіцизмів, що стосуються комп’ютерної та обчислювальної технологій, економіки, політики, спорту, мистецтва та культури, міжнародного співробітництва. Англіцизми проникали до української мови безпосередньо, способами часткового або повного калькування. У межах таких запозичень є різні за значенням слова, зокрема й найменування осіб за різними ознаками. Англійська мовна картина світу накладалася комплексно на ту чи ту сферу діяльності, тому й маємо сукупність різних уявлень та понять. На базі запозичених елементів у сучасній українській мові можуть формуватися нові лексичні одиниці, а скалькована твірна база може розширювати свій словотвірний потенціал і ставати основою для низки багатьох нових номінацій. Це особливо стосується найменувань осіб за професійною діяльністю. У рамках практично кожної сфери від різних запозичень-англіцизмів виникають найменувань осіб чоловічого роду, а від останніх одночасно чи згодом утворюються відповідними жіночого роду.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Найпотужніший вплив англійської мови на українську простежено у сфері комп'ютерних та обчислювальних технологій. Під впливом авторитетних американських учених у галузі кібернетичних досліджень на основі англійської мови сформувалася термінологія інформатики й обчислювальної техніки, яку й перейняла українська мова безпосередньо або внаслідок калькування [4, с. 255]. У цій галузі з'явилося небагато нових назв осіб шляхом часткового (*програміст*) або повного (*користувач*) калькування, а також виникли маскулінативи від запозичених слів із англійської мови (*інтернетник, комп'ютерник, мультимедійник*). Практично від усіх таких маскулінативів можуть утворюватися співвідносні назви жіночого роду, що виражають неологічні процеси в сучасній українській мові та наповнюють її мовну картину світу новими професійними термінами.

Значно розвинулася під впливом англійських запозичень економічна лексика української мови. У зв'язку з поступовим переходом української економіки до ринкових відносин та конкуренції в загальнонародній мові поширилася численна кількість нових термінів, серед яких є багато запозичень із англійської мови [4, с. 255]. Англіцизми й американізми відбивають тенденцію до європеїзації, інтернаціоналізації економічної лексики, яка стимульована прямими й безпосередніми контактами з іноземними партнерами [4, с. 256]. У цій галузі виникли і чимало нових назв осіб за професією та фахом, у функціонуванні яких засвідчено кореляцію чоловічого й жіночого роду (*дилер – дилерка, рієлтор – рієлторка, провайдер – провайдерка* та ін.).

Соціальна сфера так само потрапила під значний вплив англійської мови. Це пов'язано з виникненням нових соціальних об'єднань, неформальних течій, угруповань та їхніх представників, сформованих у Європі чи в Америці (*байкар, рокер* та ін.) [4, с. 258]. До соціальної лексики для позначення міжлюдських відносин із англійської мови ввійшли слова *бой-френд* «друг, коханий; чоловік або парубок, із яким зустрічається жінка чи дівчина переважно без планів на створення сім'ї», *ґерл-френд* «подруга, кохана; жінка або дівчина, з якою зустрічаються чоловік або парубок переважно без планів на створення сім'ї» [4, с. 259].

У спортивній галузі сьогодні також переважає англійська лексика і термінологія. Це стосується створення нових спортивних реалій і понять, що раніше не використовувалися чи були невідомі з різних причин [4, с. 259]. До таких спортивних термінів належать номінації для позначення нових видів спорту, що активно поширюються в Україні і від яких швидко утворюються назви різних спортсменів (*кікбоксер, могуліст, серфінгіст, фристайліст* та ін.).

Зайнятість жінок у таких видах спорту зумовлює творення та функціонування відповідних іменників жіночого роду (*кікбоксерка, могулістка, серфінгістка, фристайлістка* та ін.).

Швидко розбудовується під впливом англійської мови на сучасному етапі і сфера мистецтва та культури. У загальнонародній мові побутують запозичення на позначення різноманітних мистецьких і культурних реалій і понять, зокрема назви нових течій (*арт-культура, поп-культура* тощо), розважальних заходів (*ток-шоу, стриптиз* тощо), напрямів і стилів (*кантрі, степ* тощо) [4, с. 262].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Активними стали в мовній практиці слова для позначення осіб, пов'язаних із мистецтвом та культурою (*ноумен, репер, супермодель, топ-модель* та ін.).

Отже, з кінця XX ст. і дотепер кількість запозичень із англійської мови поступово нарощувалася в лексиці української мови й далі продовжує збагачуватися в ній інтенсивними та швидкими темпами. Цьому сприяє міжнародний статус англійської мови, а також контактування України з розвинутими країнами світу, де провідною є англійська мова. Запозичення англійського чи американського походження швидко поширюються в різних сферах людської діяльності, а особливо в професійній і фаховій, що спричиняє формування необхідних найменувань осіб за професією і кваліфікацією та наповнення української мовної картини світу тими поняттями, які відповідали б новим викликам сучасного суспільства загалом. Перспективу наступних досліджень англіцизмів у лексиконі української мови має скласти вивчення їхнього місця і статусу в зіставленні з національними мовними одиницями, можливості заміни питомими елементами задля питомого розвитку власне української лексичної та словотвірної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельська А. М. Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 440 с.
2. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ: Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. Ч. 1. 440 с.
3. Селігей П. О. Англійська мова: три сценарії майбутнього. *Українська мова у 2222 році: Вступ до лінгвофутурології.* Київ: Академперіодика, 2023. С. 251–260.
4. Стишов О.А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Пугач, 2005. 388 с.
5. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 81’42’37’373.7]82.161.2-31

Юлія Угринчук
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Марія Голянич,**
доктор філологічних наук, професор

СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТІ РОМАНУ МАРІЇ ДЗЮБИ «УКРИТІ НЕБОМ»

У статті розкрито семантичні групи фразеологічних одиниць, наявних у тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом», проаналізовано їх основні функції в тексті.
Ключові слова: фразеологічна одиниця, семантична група, функція, текст.

Yuliia Uhrynchyk
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Mariia Holianych**,
Doctor of Philology, Professor

SEMANTICS AND FUNCTIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE NOVEL «UKRYTI NEBOM» BY MARIA DZIUBA

The article identifies the semantic groups of phraseological units present in the text of Maria Dziuba's novel «Ukryti nebom», analyzes their main functions in the text.
Keywords: phraseological unit, semantic group, function, text.

Постановка проблеми. Фразеологічний склад мови – невичерпне джерело народної мудрості, що привертає увагу науковців різних галузей. Основу теоретичних засад української фразеології становлять праці Л. Скрипник, В. Ужченка, А. Івченка, Г. Удовиченка, Я. Барана, В. Ващенка, М. Демського, Ю. Прадіда та ін. Однак, незважаючи на чимало досліджень в галузі фразеології, проблема «фразеологізм і художній текст» була і залишається актуальною. На матеріалі роману Марії Дзюби «Укриті небом» фразеологізми з погляду їх семантики і функцій не розглядалися, що й зумовило вибір теми та визначило основні параметри нашої роботи.

Мета дослідження - розкрити семантичні групи фразеологічних одиниць та визначити їх функційне навантаження в романі Марії Дзюби «Укриті небом».

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми в магістерській роботі розглядаємо в широкому розумінні значення терміна «фразеологічна одиниця», включаючи до стійких зворотів ідіоми *(Євдокія не могла **повернути язиком** від*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

несподіванки [1, с. 28]) та паремії *(**Вночі кожна корова чорна*** [1, с. 45], *А **старий кінь борозни не зіпсував би!*** [1, с. 48]). Разом вони створюють картину неповторного сільського життя з його моральними та духовними цінностями, розкривають характери персонажів і надають текстові роману гуцульського колориту. У роботі використано класифікацію фразеологічних одиниць, запропоновану в кандидатській дисертації М. Яцьків «Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект» [3, с. 208].

Картотека нашого дослідження нараховує 496 фразеологічних одиниць, із яких: 293 - зафіксовано у Словнику фразеологізмів української мови, 30 - це авторські образно-метафоричні вислови, 173 - паремії.

Нами виділено такі основні семантичні групи фразеологічних одиниць, вжитих у романі Марії Дзюби на позначення:

1) дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим:

жити чужим розумом – ‘у своїх діях та вчинках дотримуватися не власних, а чиїхсь поглядів, переконань і т.ін.’ [23, с. 236]: *Як будеш **чужим розумом жити, то пропадеш*** [1, с. 39];

глянути в душу – ‘постаратися зрозуміти чиї–небудь почуття, переживання, думки і т. ін.’ [2, с. 242]: *Відкрий ширше очі і **глянь в його душу***[1, с. 43];

кидати камінням – ‘звинувачувати, ганьбити і т. ін. кого–небудь’ [2, с. 291]: *– Ой так–так, у дерево з добрими плодами найчастіше **камінням кидають*** [1, с. 259];

2) фізично-емоційного стану особи:

світити ребрами – ‘бути дуже худим, виснаженим’ [2, с. 636]: *І самі не розкошуємо, і худобина **ребрами світить*** [1, с. 216];

защеміло серце – ‘хто–небудь сумує, журиться’ [2, с. 642]:***Серце*** *йому враз **защеміло**, притиснув скрипку до грудей, а вона зітхнула всіма струнами, припавши до нього* [1, с. 20];

заливати рум'янцем – ‘почервоніти від сорому, хвилювання, збудження і т.ін.’ [2, с. 243]: *Сором **заливав** густим **рум'янцем** її личко* [1, с. 169];

3) якості, ознаки, стану предмета:

від щирого серця – ‘щиро, з добрим наміром’ [2, с. 643]: *– Я не забираю назад те, що даю **від щирого серця*** [1, с. 66];

як баран на нові ворота – ‘спантеличено, виражаючи повне нерозуміння, здивування’ [2, с. 23]: *Іван витріщив на Катерину очі, **як баран на нові ворота*** [1, с. 77];

ходити ходором – ‘дуже дрижати, двигтіти, хитатися’ [2, с. 749]: *Музики грали коломийку і, здавалося, що й хата **ходить ходором*** [1, с. 57];

4) мовленнєвої та мисленнєвої діяльності:

роззявити рота – ‘починати говорити, висловлювати якесь бажання’ [2, с. 609]: *Тільки **роззявиш рота**, як він знову й знову згадує про якісь свої папери* [1, с. 240];

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

лиґнути язик – ‘зробитися мовчазним, замовкнути’ [2, с. 575]: – *Чого замовк, якби–с* ***язик лиґнув****?* [1, с. 77];

не сходити з думки – ‘весь час думати, не забувати про кого–, що–небудь’ [2, с. 703]: *Від самого рання у Шваюка з думки не сходила Євдокія* [1, с. 171];

5) часу, місця, відстані та кількості:

світ за очі – ‘невідомо куди, у безвість’ [2, с. 634]: *Ох, піти б звідси* ***світ за очі*** *і про все забути* [1, с. 64];

як кіт наплакав – ‘дуже мало’ [2, с. 298]: *Я виджу, що у вас жалю до рідної доньки,* ***як кіт наплакав****, то я не буду до вашого жалю промовляти* [1, с. 18];

по сьоме коліно – ‘довгий час, дуже довго’ [2, с. 304]: *Люди кажуть, що то за гріхи предків, бо кара чатує аж* ***по сьоме коліно***[1, с. 152];

6) характеристики, властивості та якості особи:

не до душі – ‘невідповідний чиїм–небудь смакам, уподобанням’ [2, с. 231]: – *Мені* ***не до душі*** *той Гулін* [1, с. 213];

слабий на голову – ‘нерозумний’ [2, с. 661]: *Бо дотеперішній* ***на голову*** *був* ***слабий*** [1, с. 131];

7) зовнішнього вигляду особи:

одним миром мазані – ‘дуже схожі між собою в чомусь’ [2, с. 363]: *Та ж вони оба* ***одним миром мазані****!* [1, с. 260];

8) абстрактних явищ:

і сліду не лишиться – ‘щось безслідно зникло, назавжди забулося і т. ін.’ [2, с. 341]: – *Скажіть йому, – промовила рішуче, – що я таки вже забираюся,* ***і сліду*** *за мною* ***не лишиться!***[1, с. 85];

9) місця людини у суспільстві:

велике цабе – ‘поважна особа, яка займає велику посаду або має великий вплив у суспільстві, в колективі’ [2, с. 754]: – *Знайшлося мені* ***велике цабе****, щоб кожен вечір дивитися!* [1, с. 74];

10) лайливих слів, прокльонів, іронії:

цур з ними – ‘уживається для вираження незадоволення ким–, чим–небудь, несхвалення чогось’ [23, с. 758]: – *Та* ***цур*** *нам* ***з ними****, при святій неділі не згадуймо!* [1, с. 217].

Діалогічне мовлення селян щедро насичене фразеологізмами та жартівливими пареміями : *- Чи ти лиш* ***до їди вовк, а до роботи заяць****?* [1, с. 49]*;- Твоя правда, Катерино, сама-м почала, сама-м* ***на свій гачок і попалася***[1, с. 137]*; - Добром ся не скінчить, ще раз тобі кажу, як будеш* ***давати волю язикові***[1, с. 187].

У досліджуваному тексті фразеологічні одиниці виконують такі основні функції:

1) *оцінну:****як прибиті мокрим міхом*** – ‘недоумкуваті, чудні або дивні (про людей)’ [2, с. 557]: *Якісь ті родичі у нього,* ***як прибиті мокрим міхом*** [1, с. 102];

ні встиду, ні сорому – ‘хто–небудь дуже безсоромний’ [2, с. 693]: – *Аді, як здуріла тота відданиця,* ***ні встиду, ні сорому****!* [12, с. 18];

2) *емоційно-експресивну:*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

не знаходити собі місця – ‘бути дуже схвильованим, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій’ [2, с. 270]: *Федючка не шукала собі роботи, бо її огортав такий неспокій, що* ***не знаходила собі місця*** *в хаті* [1, с. 223].

Складність почуттів, внутрішні переживання героїв передають фразеологізми з компонентом *серце:* ***сіпає серце*** – ‘хто–небудь сумує, тужить’ [2, с. 642]: *Сумління ламало йому брови,* ***сіпало серце*** [1, с. 21];

серце трісне – ‘хтось страждає, мучиться від чого–небудь, переживає за когось’ [2, с. 641]: *Йой, аби Господь Бог того Соколюка скоро додому надніс, бо* ***серце*** *мені* ***трісне****, трісне та й уже!* [1, с. 226];

3) функцію портретної характеристики: ***з іншого тіста*** – ‘не схожий на когось, не однаковий з ким–небудь’ [2, с. 713]: *А він був такий величавий, такий незвичайний, наче* ***з іншого тіста*** [1, с. 5];

як нова копійка – ‘чепурний, охайно одягнений, чистий’ [2, с. 307]: *А Галина, якби ти виділа, вже* ***як нова копійка*** [1, с. 138];

4) характеротвірну функцію: ***як з клоччя батіг*** – ‘поганий, нікудишній, зовсім непридатний для чогось, ніякий’ [2, с. 23]: *– Ха–ха–ха... ой, з того молодого батяр,* ***як з клоччя батіг!*** [1, с. 47].

Ужиті в тексті роману паремії дають авторську оцінку подіям, явищам і вчинкам персонажів, розкривають особливості народної моралі. Матеріал нашого дослідження засвідчив, що основна функція паремій у тексті – надання йому експресивності: *за дурною головою та й ноги бідують* [1, с. 23]; *ліпше псові муха, ніж патиком поза вуха* [1, с. 48]; *чорт видав, як ведмідь щебетав* [1, с. 118]; *під носом косовиця, а на розум ще й не орано* [1, с. 214].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати: виділені фразеологічні одиниці надають текстові роману яскравого експресивно-стилістичного забарвлення, сприяють змальовуванню характерів персонажів твору, увиразнюють діалоги селян, тим самим формуючи семантичні топіки в тексті. Найбільша кількість фразеологічних одиниць характеризує поведінку, дії, вчинки, фізично-емоційний стан людини. Чимало фразеологізмів та паремій є виразниками портретної характеристики осіб. Фразеологія відіграє важливу роль у створенні національного колориту роману, відбитті мовної картини світу тих, хто діє у тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба М. Укриті небом. Львів: Апріорі, 2020. 296 с.
2. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2003. 1104 с.
3. Яцьків М. Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект: дис. … канд. філол. наук. Ужгород, 2021. 244 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-3:398.332.4(477.85/.87)]124.2М.Матіос

Стефанія Баняс
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Любов Процюк,**
кандидат філологічних наук, доцент

ГУЦУЛЬСЬКІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ ЯК ВИЯВ ФАТУМУ НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ ІЗ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

У статті проаналізовано гуцульські звичаї та обряди, які впливають на подальше життя героїв роману Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». Акцентовано увагу на фатальності локального обряду помсти, який використовується для покарання зрадників. Розглянуто особливості втілення весільного звичаю, що ґрунтується не лише на визначенні цнотливості дівчини, а й на виявленні добропорядності сімей на Гуцульщині.
Ключові слова: звичаї, обряди, Гуцульщина, роман, Матіос

Stefaniia Banias
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Liubov Protsiuk**,
Candidate of Philology, Associate Professor

HUTSUL CUSTOMS AND RITES AS A FACTOR INFLUENCING PEOPLE'S DESTINIES USING THE MATERIALS OF MARIA MATHIOS' NOVEL «ALMOST NEVER THE OTHER WAY»

The article analyzes Hutsul customs and rites that influence the further lives of the characters of Maria Matios' novel "Almost Never the Other Way". Attention is focused on the fatality of the local rite of revenge, which is used to punish traitors. The peculiarities of the implementation of the wedding custom, which is based not only on the determination of the girl's chastity, but also on the detection of the decency of families in the Hutsul region, are considered.
Keywords:customs, rites, Hutsul region, novel, Matios

Постановка проблеми. У XXI ст. феномен Гуцульщини як етнографічно» багатого краю зазнав нового художнього осмислення у творах сучасних українських авторів. У цьому контексті особливе місце займає прозова спадщина Марії Матіос, а саме – один із її останніх романів «Майже ніколи не навпаки». Новизна цього дослідження полягає у з'ясуванні особливостей

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

втілення локальних звичаїв та обрядів у літературній площині та їхнього взаємовпливу на вчинки та долі героїв.

Аналіз досліджень. До опрацювання гуцульського прозопису Марії Матіос звертались свого часу такі літературознавці: Я. Голобородько, І. Насмінчук, Р. Харчук, Б. Червак, В. Клименко, Т. Тебешевська та ін. Однак, зазначені літературознавці лишень побіжно аналізували роман у новелах «Майже ніколи не навпаки», що і зумовило предмет цього дослідження.

Метою статті є проаналізувати особливості втілення гуцульських звичаїв та обрядів як вияву фатуму на матеріалі новел з роману «Майже ніколи не навпаки»

Виклад основного матеріалу. Буковинська письменниця Марія Матіос повсякчас прагне відтворити в царині своєї прозової спадщини увесь спектр незвіданого гуцульського світобачення, з його філософією, сакральними звичаями та обрядами, які досить часто вирішують подальшу долю людей. Не дарма дослідник Я. Голобородько зауважував, що Марія Матіос своїм прозовим доробком привернула увагу суспільства до теми локальної етнографії. [1, с. 67]

Не винятком став один із її останніх творів – роман у новелах **«Майже ніколи не навпаки»**, топонімом якого є батьківщина самої письменниці – Тисова Рівня (село Розтоки Вижницького району Чернівецької області).У канву традиційного життя селян вплетено незвичні для сучасників, але цілком прийнятні для гуцулів, звичаї та обряди, що втілюють у собі виразну ідею фатуму. У першій новелі **«Чотири – як рідні – брати»** яскраво відтворено гуцульський обряд помсти за зраду, що передбачав здійснення ритуальних дій насильницького характеру супроти винної людини. Авторка зображує буквальне затоптування кривдника ногами: чоловік Петруні поклав хлопця на землю, накрив зверху двома дошками та розпочав фізичне покарання: *«Місили зверху ногами бідного Дмитрика так, ніби "гуцулку" на ньому гуляли. Аж поки не почули, що кістки вже не хрускають, а хлопець навіть і не харчить»* [4, с. 6].

Символічно, що обряд помсти повинен був відбуватися саме на Івана Купала – свято єднання людини з природою, а горянин, що носить в собі гнів і лють на інших не може цілковито поєднатись із незайманою природою, тому аналізований обряд стає своєрідним очищенням душі.

Більше того, метод затоптування, що зовнішньо нагадує своєрідний танець теж не є випадковим, оскільки на Гуцульщині купальські дійства завжди супроводжувались арканами та гуцулками, в яких втілювалась радість очищеної душі людини.

Марія Матіос невипадково описала саме цей обряд помсти, оскільки, по-перше, для гуцулів він мав сакральне значення, а по-друге – наперед визначає долю людини (смерть або життя у муках): *«Дмитрикові судьба сто років відводити не думала, та, мабуть, і не хотіла. Зате муки йому приписала Христові»* [4, с. 6].

Відтворення згаданого обряду створює своєрідний конфлікт соціуму, який ретранслює проблему помсти та суперечить традиційним відомостям про вірування села. Важливим для аналізу цієї проблематики є факт, який засвідчує релігійну спрямованість жителів Західної України. Зокрема, дослідник

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Володимир Клапчук у статті «Населення Гуцульщини» зазначає, що наприкінці XIX століття у гуцульських повітах проживало понад 90% греко-католиків, решту населення майже порівну складали римо-католики та іудеї. [3, с. 22]

Очевидно, на основі таких відомостей, у читача формується уявлення про глибоко релігійних людей, для яких поняття помсти аж ніяк не є притаманним. Марія Матіос акцентує на існуванні в гуцульському соціумі християнських вірувань, культу Бога (не дарма згадує його в новелах аж шістдесят два рази), проте водночас досить невимушено відтворює буденність цього обрядового дійства.

Таким чином у читача виникає дисонанс між тим, що він знає про релігійність гуцульського суспільства і тим, що зображено в творі. Письменниця прагнула саме такого ефекту від написаного, оскільки намагалась показати колосальну роль обрядів у світосприйнятті гуцулів, сутність яких корелюється на межі християнських та язичницьких законів, що тягнуть за собою покуту, навіть, якщо вона буде здійснена через помсту.

Своє зачудування приписами цього гірського краю та їхнього втілення у часовій площині прозової творчості Марії Матіос висловлював свого часу дослідник Б. Червак, аналізуючи особливості впливу темпорального компонента у канві горянської місцевості. [5, с. 7].

Зовсім іншого втілення зазнає у новелі **«Будьте здорові, тату!»** давній звичай ‘келих цноти’, зміст якого наперед визначав долю не лише дівчини, а й цілої родини загалом.

Як зазначає історикиня Оксана Кісь, жінки у гуцульському середовищі зазнавали значного тиску з боку суспільства, в якому тривалий час побутували погляди щодо їх неблагонадійного статусу.[2, с. 22] Тому й не дивно, що всі давні весільні звичаї були спрямовані на перевірку честі дівчини.

Значення цього звичаю закладене у звичайному келиху з дерева, сутність якого міститься у його дні. Після весілля молодий скликає знову гостей, щоб висловити вдячність тестеві та привселюдно п’є з того келиха, закриваючи пальцем його дно. Кульмінацією цього звичаю стає момент передачі гуцульського символа цнотливості у руки батька нареченої: цілий келих – повага і вдячність родині за добре виховану дівчину; пошкоджений – презирство та сором цілій сім’ї. Якщо ж невинність нареченої підтверджена, то її батьки отримують велику пошану в селі, оскільки *«гонор і честь — для патріархальної й надміру забобонної гірської людини важать не менше, ніж маєтки й статки»* [4, с. 37].

Марія Матіос подає цей ритуал досить нейтрально, оскільки він був не навмисне створеним дійством задля розваг, а сталою нормою для суспільства, яка надавала нареченій статус добропорядної.

Саме такі гуцульські звичаї часто ставали причиною для вигнання дівчини з батьківського дому, оскільки втрата честі означала спаплюження всієї сім’ї, батьки відмовлялися від своєї дитини, навіть якщо й не бажали це робити, бо піде поголос по селі, що рідня знала про походеньки дівчини і не розповіла сватам.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Наслідки таких звичаїв Марія Матіос подає в романі дещо згодом: *«Скільки нелічених буків-палиць відміряно приниженими татами спинам мамів, публічно зганьблених їхніх дочок! Скільки кулаків дісталося їхнім донькам нареченим від їхніх чоловіків, на яких також падала половина ганьби їхніх молодих дружин!»*[4, с. 38].

Келишок, який отримав батько Петруні від Івана був пробитий. Зганьблений батько від люті починає бити свою дочку, хоча вона не винна, бо зазнала несправедливого осоромлення від ‘невдатного’ до жінки Івана.

Марія Матіос навмисне ретроспективно подає нам відомості про те, що насправді відбувалося в ту весільну днину: *«Що жінка його насправді невинна дотепер, по всіх роках шлюбу, — хто то знати має? То справа ґречна. А що збрехав Гаврилові про доньчине безчестя — що в тому безсердечного? У їхніх горах дівка тата боїться більше, ніж чоловіка. Але й перечити чоловікові не сміє, навіть, як чоловік бреше»* [4, с. 48]. Останнє речення стає стрижнем усього гуцульського весільного звичаю. Тому то Марія Матіос і подає ситуацію з побиттям і осоромленням дочки як звичайну подію, яка часто траплялась в гірському селі, оскільки такі дії були прийнятними, якщо дівчина не підпорядковувалась морально-релігійним приписам.

Письменниця акцентує на тому, що батько, як і більшість горян у таких випадках слухає не виправдання власної доньки, а підлу брехню новоспеченого зятя Івана, оскільки цей шлюб був укладений задля звичайного фінансового збагачення Дячукової сім’ї. Натяки на причини Гаврилової відмови від рідної Петруні втілені у символічному заключному реченні новели: *«Іванові маєтки жоден ґазда не проміняв би на чесне ім’я своєї дитини»* [4, с. 48].Таким чином, Марія Матіос показала з двох полярних сторін традиційний звичай гуцулів з перевірки честі: з одного боку – моральні устої щодо ‘чистоти’ нареченої, з іншого – фатум, приречення – жорстоке покарання для дівчини, вина якої не завжди доводилася.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отож, ми змогли простежити, як буковинська письменниця по-новаторськи втілила в романі **«Майже ніколи не навпаки»** власну візію на усталений гуцульський світ, його архаїчні звичаї та обряди, які вміло поєднуються з християнською спрямованістю гуцулів та несуть в собі експліцитну роль фатуму. Марія Матіос палімпсестно втілює гуцульські приписи, з яких кожен наступний випливає з попереднього та зумовлює вчинки людей: зухвалі покарання за недоведену втрату цнотливості жінки та неабияк жорстока спокута за порушення устою шлюбної вірності. Перспектива подальшого дослідження полягає в опрацюванні наступних творів Марії Матіос з погляду втілення у їхній текстовій канві особливостей використання звичаєвих та обрядових дійств, які зумовлюють зміну вчинків та доль героїв. У 2023 році було опубліковано нову книгу буковинської письменниці під назвою «Мами», яка потребує скрупульозного аналізу з погляду етнографічних аспектів локального краю.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛІТЕРАТУРА

1. Голобородько Я. Ю. Буковинська орнаментика Марії Матіос. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 3. С. 66 – 73.
2. Кісь О. Р. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX - початок XX ст.). Львів : *Інститут народознавства НАН України*. 2008. С. 272.
3. Клапчук В. М. Населення Гуцульщини. *Слово і час*. 2009. № 5. С. 22.
4. Матіос М. В. Майже ніколи не навпаки : сімейна сага у новелах. Львів : Піраміда, 2007. 176 с.
5. Червак Б. О. Символіка часу в творах Марії Матіос. *Слово і час*. 2000. № 4.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 821.161.2-311.9С.Оксеник]37.015.3:159.954-053.5

Білічак Софія
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Наталія Мафтин**,
доктор філологічних наук, професор

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ОКСЕНИКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ (ЗА ТРИЛОГІЄЮ «ЛІСОМ, НЕБОМ, ВОДОЮ»)

Пропонована публікація є дослідженням творчості Сергія Оксеника, українського письменника-фантаста, як провідника фантастичної прози в Україні. Висвітлено вплив його творів на розвиток дитячої уяви, моральних цінностей та критичного мислення на базі книги «Лісом, небом, водою». Матеріал засвідчив, що творчість автора стала важливим кроком у становленні та визнанні жанру українського фентезі для молодших читачів. Результати дослідження показують, що трилогія «Лісом, небом, водою» має значний емоційний та культурний вплив на молодь. Зроблено висновок, що роль Оксеника у розвитку жанру є значною, а його творчість впливає на читацьку аудиторію та сприяє розвитку творчого мислення дітей.

Ключові слова: катастрофа, істоти, руїни, технології

Sofiia Bilichak
Student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology. Ukrainian Language and Literature»

Research Adviser – **Nataliia Maftyn,**
Doctor of Philology, Professor

INFLUENCE OF SERHII OKSENYK'S CREATIVITY ON DEVELOPMENT OF UKRAINIAN FANTASTIC PROZE (ON BASIS OF TRILOGY «BY FOREST, BY SKY, BY WATER»)

The proposed publication is an investigation of Serhii Oksenyk's creativity as a science-fiction writer and a pioneer in fantastic proze of Ukraine. The influence of his works on children's imagination,moral values and critical thinking on basis of his book "By Forest, By Sky, By Water» is highlighted. The material testified that creativity of the author has become an important step information and recognition of genre of Ukrainian fantasy for young readers. The results of the investigation show that the trilogy By Forest By Sky, By Water" has a considerable emotional and cultural affect on youth. It is led to the conclusion that Oksenyk's role in the development of genre is significant and his creativity affects the readers' audience and promotes the development of children's creative thinking.

Key words: catastrophy, creatures, ruins, technologies

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Вивчення української фантастичної прози є однією з актуальних проблем літературної освіти. Фантастична література є засобом виведення авторського задуму за межі стереотипної реальності, можливість творення надможливого у вигляді вигадки, яка чітко вирізняється на тлі загальної структури твору і, здебільшого, є її «стержнем». Особливий інтерес викликає творчість письменника Сергія Оксеника, одного із провідних сучасних українських авторів фантастичної прози для дітей, зокрема його пригодницько-фантастичний роман «Лісом, небом, водою.».

Врахування особливостей сприйняття та розуміння дітьми фантастичних творів має велике значення. Його твори унікальні, вони поєднують в собі фантастику, міфологію та українські мотиви. Саме тому аналіз його творчості в контексті сучасної української літератури є новизною в цій області. Вивчення його творчої спадщини допоможе виявити характерні особливості цього автора, його внесок у розвиток жанру та вплив на інших письменників.

Мета статті полягає у детальному вивченні проблематики та художніх особливостей фантастичної прози, представленої українським сучасним письменником Сергієм Оксеником. Робота спрямована на аналіз змісту та форми його твору, виявлення основних тематичних ліній, характеристики героїв, стилістичних та композиційних особливостей, а також вивчення впливу творчості письменника на читацьку аудиторію.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська науково-фантастична проза для дітей на прикладі творчості Сергія Оксеника (справжнє прізвище Іванюк) відображає широке коло питань і має художні особливості, які роблять цей жанр цікавим та актуальним для юних читачів.

Однією з головних у творчості Сергія Оксеника є **проблема взаємодії людини з науково-технічним прогресом**. Митець розглядає цю тему крізь призму фантастичних подій та ситуацій, в яких діти контактують з новими технологіями та машинами або подорожують у часі. Це дозволяє автору порушити питання залежності від технологій, етичні проблеми, пов'язані з народженням штучного інтелекту та його впливом на суспільство.

Ще одне важливе питання, до якого звертається Оксеник, – **навколишнє середовище та охорона природи.** У його творах діти стикаються із загрозами довкіллю, збереженням біорізноманіття та впливом людини на екосистеми. Це допомагає юним читачам усвідомити важливість екологічних проблем і навчитися бути відповідальними громадянами.

Трилогія Сергія Семеновича «Лісом, небом, водою» належить **до жанру фентезі,** де автор створює захопливий світ, в якому існує особлива уява, зокрема магія та чари. Сюжет розгортається за допомогою недетермінованих (магічних, чарівних тощо) подій, ірраціональних переживань та паралельних механізмів людського мислення. Міфічне мислення формує основу художнього світу в романі за допомогою дихотомій (життя і смерть, чоловіче і жіноче тощо), анімізму, міфологічної символіки, часопросторового захоплення, логіки та емоцій, відсутності розмежування між абстрактним і конкретним, гіпостазування, метафор та інших міфологічних схем.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Книга Сергія Оксеника «Лісом. Небом. Водою» вирізняється з-поміж інших творів дитячого фентезі особливим художнім світом, який автор наповнив небезпечними та жорстокими мешканцями. У трьох оповіданнях *«Лисий»,«Леля»* та *«Інженер»* читач потрапляє у світ, де «*майже не залишилося нічого доброго»*. Порятунок цього апокаліптичного світу лягає на плечі підлітка та його команди обдарованих дітей. Порівняно, з більшістю дитячих книжок, в яких змальовується ідеалізований світ, у цій книжці порушуються питання, які не є типовими для дитячої літератури.

Дія відбувається на Землі, але після екологічної катастрофи сама планета невпізнанно змінюється. Автор описує космічний простір, що відображено в назві книги «Лісом, небом, водою». Цей простір є більш локальним, оскільки зображує місця, де зупиняються мандрівники. У книзі поєднані відкритий і закритий простори, які взаємодіють, перетікають і накладаються один на одного. Внутрішній простір розкривається через досвід дітей, які шукають незабруднену воду під час своєї подорожі. Вони стикаються з численними небезпеками, адже після багатьох років катастроф на Землі з'явилися мутанти, страшні істоти та вороги людства. Тому *«внутрішній простір уособлює боротьбу зі страхом, подолання страху і порятунок людей і всього людства»*[1].

Між зовнішнім і внутрішнім просторами знаходяться також природні простори, які можуть бути закритими (ландшафт) або відкритими (пейзаж). У трилогії Сергія Семеновича природний простір виступає як елемент жанру і стилю. Події, що розгортаються, за задумом автора, сягають корінням у катастрофу людства. Зміни, що відбулися в природному просторі, є наслідком злочинних дій людини. Природа також стала жертвою цієї катастрофи. Усі пригоди головних героїв – *Лисого, Лелі та інших дітей - відбуваються в уявному світі, який здається реальним, але став невпізнанно зміненим і ворожим*"[2].

Герої Сергія Оксеника стикаються з несправедливістю, злістю та ненавистю, борються за своє життя з тваринами-мутантами та жорстокими дорослими, але зберігають любов до життя та світу, бо їхні душі захищені дружбою та довірою до людей. За допомогою художніх деталей, динаміки, дій та живого діалогу Сергій Оксеник вдало передає світосприйняття дітей, показуючи їхню чутливість до навколишнього світу та проявів несправедливості: мудрої та турботливої Марічки, балакучого та кмітливого Василька, доброї та хитрої Лелі, допитливого Івася створив живі психологічні типи дітей, які на них реагують [3].

У трилогії всі діти зображені наділеними надприродними здібностями: *Лисий може передбачати небезпеку, а Леля та Марічка мають магічні сили*. Діти, як чарівники в казці, використовують свої особливі вміння, щоб допомогти головному герою Лисому. Без Марічки та Лелі Лисий не зміг би скористатися ступою Баби Яги, а без Василька не зміг би вирватися з лап Лішака. Однак, на відміну від казок, де герой часто перебуває в пасивній позиції, поки його чарівний помічник виконує його завдання (наприклад, будує за ніч міст), лисий чоловік не втрачає свого героїчного статусу, що цілком

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

відповідає жанровому уявленню про героїчне фентезі. У цьому сенсі образ Лисого нагадує образ міфологічного культурного героя. Його діяльність спрямована на забезпечення порядку в світі, захист життя і боротьбу з хаосом. Він виступає як еталон соціальної поведінки (діти, як і дорослі, наслідують його приклад і імітують його дії) в суспільно значущому і особистісному сенсі життя (екологічні проблеми, передача знань, етичні аспекти життя в ситуаціях загрози і миру тощо), будучи генератором, мислителем і практиком.

Міфологічна метафізика роману сягає корінням у давні анімістичні уявлення і особливо активно використовує **ідею трансформації.** У цій трилогії метаморфози переважно асоціюються зі слов'янською міфологією та казками. Наприклад, Лішак, явно негативний персонаж твору, регулярно перетворюється на сову або птаха, який у слов'янській міфології вважається нечистим і має демонічні риси. Метаморфоза, перехід від однієї форми матерії до іншої, є визначною рисою світу в трилогії. Наприклад, вдихання спор кам'яного метелика може перетворити людину на камінь, а за допомогою чарівного казана, що кип'ятить воду, живих можна перетворити на мертвих або вилікувати рани. Приховані бажання і злість можуть перетворитися на гадюку, а сміх і веселощі можуть перетворити темряву на світло. Ці та інші трансформації надають простору твору живого характеру і створюють враження постійної зміни та руху, як зовні (події), так і внутрішньо (емоційна напруга та психологічні конфлікти персонажів).

Окрім слов'янського міфологічного контексту, варто згадати ще один важливий пласт, який яскраво реалізується в жанровій моделі трилогії, - **постапокаліптичний**. Це піджанр раціональної фантастики, дія якого відбувається в майбутньому після глобальної катастрофи, наприклад, Третьої світової війни із застосуванням ядерної, хімічної та біологічної зброї, іноземного вторгнення, поширення невиліковної хвороби та падіння метеорита. У романі всі події відбуваються після катастрофи, яка трапилась у величезному місті, відомому як Руїни, населеному смертоносними істотами. Розмір руїн є важливим елементом по відношенню до Києва, оскільки він асоціюється з Чорнобилем і пластами, далекими від дитячої літератури. В апокаліптичних творах можна передбачити наслідки сьогодення і розпізнати їх через призму майбутніх поколінь. Загальний настрій спустошення, страху і самотності є як явним (образи перевертнів і хробаків), так і неявним (знаки руйнування, порожні дерева, отруєна вода, перероджені інженери), відтворюючи постапокаліптичну атмосферу.

Ритуали, які здійснюють антагоністичні персонажі твору (очевидно, Люба, Баба Яга та Лішак), підтверджують зв'язок людини зі світом природи та відповідають законам паралельного мислення, характерним для міфологічного світогляду, який автор втілює у своїх романах у жанрі фентезі. Зв'язок між людиною і світом (астральним, дендрологічним, предметним тощо) залишається незбагненним для сучасної людини, створюючи дивовижний простір, який неможливо чітко визначити як диво чи реальність, породжуючи таким чином різні художні світи"[4].

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мотивація фентезійних елементів виходить за межі тексту і випливає з ірраціональних культурних конвенцій. Фентезі в цьому контексті називають **"казкою, що переживає трагедію",** і вона є недетермінованою казкою, а не художньою правдою. Фентезі передає додатковий вимір, який стверджує, що цей світ є таким, яким він є, унікальним і незмінним.

Ще однією художньою особливістю творчості Оксеника є використання фантастичних елементів і прийомів, які роблять його книги привабливими для юних читачів. Він створює унікальні та незвичайні фантастичні світи, які заманюють дітей у захоплюючу подорож. Поєднання пригодницьких історій, магії, дивних істот і чарівних явищ створює особливу атмосферу і спонукає читачів уявити подорож і розширити своє розуміння світу.

Не менш важливою рисою творчості Оксеника є його внесок у розвиток і популяризацію власної національної культури серед молодших читачів. Він успішно інкорпорує українську народну культуру і традиції, використовуючи фольклорні мотиви та автентичні образи. Це не лише розширює знання дітей про їхнє коріння, але й збагачує їхнє розуміння цінностей власної етнічної спадщини та її значення. Завдяки такому підходу до представлення української культури в літературі автор впливає на формування дитячої ідентичності, виховуючи повагу та любов до Батьківщини. Він підштовхує дітей до захисту та популяризації своєї культурної спадщини, а також сприяє розвитку толерантності та розуміння культур інших націй.

Варто також зазначити, що хоча Оксеник є автором фентезі, він вміло вплітає у свої твори глибокі думки та моральні цінності. Через свої казки він передає мудрість і важливі життєві уроки, даючи можливість зрозуміти навколишній світ і оцінити такі людські якості, як дружба, справедливість і мужність.

Українська дитяча фантастика за мотивами творів Сергія Оксеника відіграє важливу роль у розвитку літературного світу юних читачів. Його твори поєднують цікаві сюжети, глибоку проблематику, емоційну мову та оригінальний стиль написання. Вони *спонукають дітей досліджувати світ, мріяти, розширювати кругозір, розвивати моральні цінності та критичне мислення.* Творчість Сергія Оксеника стала важливою частиною фантастичної прози сучасних українських дитячих письменників. Він зробив значний внесок у розвиток української літературної культури.

Висновки. Отже, творчість Оксеника має надзвичайний вплив на юних читачів, спонукаючи їх до розширення знань, розвитку творчих здібностей та мовних навичок, а також формування ціннісних орієнтирів та росту інтересу до української культури. Творчість Оксеника стає невід'ємною частиною формування молодого покоління, розкриваючи перед ними світ неперевершених і незабутніх літературних вражень.

Підсумовуючи вище сказане, ми можемо стверджувати, що творчість С. Оксеника справила значний вплив на розвиток фентезійної прози сучасних українських дитячих письменників.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛІТЕРАТУРА

1.Бовсунівська Т.В. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків.: Діса плюс, 2015. 368 с.

2.Бовсунівська Т.В. Основи теорії літературних жанрів: монографія Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2008. 519 с.

3.Качак Т.Б. Українська література для дітей: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.

4.Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

5.Оксеник Сергій. Лісом, небом, водою. Книга 1: *Лисий: Пригодницько-фантастичний роман*. Київ: «Коник», 2004. 202 с.

6.Оксеник Сергій. Лісом, небом, водою. Книга 2: *Леля: Пригодницько-фантастичний роман*. Київ: «Коник», 2007. 280 с.

7.Оксеник Сергій. Лісом, небом, водою. Книга 3: *Інженер: Пригодницько-фантастичний роман*. Київ: «Коник», 2017. 344 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 821.161.2-31[801.82:911.375] С.Жадан

Боєчко Наталія
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Процюк Любов**,
кандидат філологічних наук, доцент

КОНЦЕПТ МІСТА У РОМАНІСТИЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Стаття присвячена дослідженню концепту міста в романістиці Сергія Жадана на матеріалі його романів «Ворошиловград» та «Інтернат». Об'єктом аналізу є проза Сергія Жадана. Окреслено вплив міста на особистість людини, розкрито проблематику втраченого покоління в його творах.

***Ключові слова**: романістика, , концепт «місто», криза особистості, кризові явища, втрачене покоління.*

Boyechko Natalia
student of the Faculty of Philology,
speciality »Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Scientific adviser - **Protsiuk Liubov,**
PhD in Philology, Associate Professor

T
HE CONCEPT OF THE CITY IN THE NOVELISTS OF SERGI ZHADANA

The article is devoted to the study of the concept of the city in Serhiy Zhadan's novels based on the material of his novels «Voroshiyovgrad» and «Internat». The object of analysis is Serhiy Zhadan's prose. The influence of the city on a person's personality is drawn, the problems of the lost generation are revealed in his works.

Key words: novelistics, «city» concept, personality crisis, crisis phenomena, lost generation.

На протязі останніх десятиліть у літературознавчих студіях посилилась увага щодо проблематики конструювання простору, топографії, часу та їх смислоутворення. Простір є носієм певної інформаційної системи, він розкриває символічні характеристики буття людини в сучасному урбанізованому світі. Прозова творчість Сергія Жадана, як одного із культових письменників сучасної літературної парадигми, повсюдно наголошує на важливості для людини часових та просторових топосів, які сприяють активному розкриттю основної проблематики та поступовому визначенню сюжетно-композиційних особливостей його твору, своєрідності його ідіостилю тощо.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Події у романах «Ворошиловград» та «Інтернат» зосереджені у межах топоніму – Донбас: «*На південь від останніх міських кварталів, за територією заводів, починались поля, обриваючись по той бік долини, а з півночі місто охоплювала ріка, протікаючи з російської території в бік Донбасу*» [1]. Донбас завжди був металургійним і промисловим серцем нашої країни. Цю характеристику регіону не оминає також і Сергій Жадан в романі «Ворошиловград», де регіон зливається в одне ціле з пролетаріатом, адже згідно успадкованого радянського поділу праці, пролетаріат завжди був найбільшою нішею поділу праці суспільства донбаського регіону: «*На північ прокотився товарняк, навантажений донбаським вугіллям…. План був простий: організувати гастролі хору сестер Абрамз на Півдні Російської імперії, у промисловому районі Донбасу*» [1].

Події роману «Ворошиловград» Сергія Жадана розгортаються на початку XXI століття. Якщо розглянути просторові координати твору, то можна побачити досить таки цікавий парадокс. Ще не звертаючись до тексту твору, а просто подивившись на напис на обкладинці книги, ми можемо подумати, що географічним локусом для розгортання подій роману є Ворошиловград. Звертаючись до історичної довідки, ми знаємо, що Ворошиловград є колишньою назвою сучасного Луганська. Тому може виникнути думка, що часом протікання подій в романі є минулий час, який співвідноситься з феноменом несучасного міста Луганськ. Проте це не так.

Події в романі «Ворошиловград» Сергія Жадана розгортаються десь у північній частині області, яка наближена до міста Харків: «*Тоді в місті з'явилась нафтобаза, і при ній виникли дві заправки . – одна на південному виїзді з міста, інша – на північному. В дев'яностих нафтобаза прогоріла, одна із заправок теж, а ось ця, на харківській трасі, залишилась*» [1]. У творі не вказується місце розгортання подій, і при цьому головним персонажем стверджується: «*І у Ворошиловграді жодного разу не був. Та й немає тепер ніякого Ворошиловграда*» [1], що є ключовою фразою філософії роману. І дійсно на сьогоднішній день такого міста не існує. Для Германа в його дитинстві це місто було певним фантомом, вигадкою, місто яке зображалося на листівках, картках і фотокартках: «*Продавались. Скажімо, картки з видами міста Ворошиловграда. Тепер уже й міста такого немає, а я кілька років розповідав про нього німецькою мовою… Говорив, що ви їх на уроках використовували. – А – згадав я.– Листівки з Ворошиловграда…*» [1]. Отже, місто Ворошиловград є іншим простором, адже події роману розгортаються не в ньому, а в місті де народився Сергій Жадан – Старобільську, що є невеличким провінційним містом на сході України, а сам Ворошиловград не є просторовою площиною, а скоріш часовою, незважаючи навіть на топоніміку.

Простір роману «Ворошиловград» присутній лише на різного роду ілюстраціях: картках, листівках тощо, який Герман та Ольга згадують відтворюючи в пам'яті уроки німецької. А не забувають головні персонажі про це місто, адже воно стало частиною їх назавжди: «*мабуть, ці картинки і є моє минуле. Щось таке, що в мене відібрали і примушують про нього забути. А я не*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

забуваю, тому що це, насправді, частина мене. Можливо, навіть краща частина» [1]. Варто зазначити, що місто Ворошиловград в романі виступає місцем пам'яті, однак за традицією місцем пам'яті може бути місце яке відтворює колективну пам'ять. Однак в даному творі воно є місцем особистісної пам'яті, не колективної, містом спогадів. Часопростір міста є втіленням того, що вже не існує, однак залишається в пам'яті людей, які з ним пов'язані та визначає їх ідентичність.

Роман Сергія Жадана «Ворошиловград» містить транзитний та функціонально-знецінений простір, прикладом якого може слугувати піонерський табір. Піонерський табір в романі є виразним не-місцем, покинутим, напівзнищеним, позбавленим власної початкової ролі і на сьогоднішній час він може виконувати лише функцію тимчасового прихистку від зливи. Це місце перебуває у суцільній розрусі: «*Я зіскочив і взявся відчиняти ворота. Розмотав дріт, відтягнув залізну завісу, і Ольга заштовхала скутера на подвір'я. Дощ заливав усе довкола, й вода стояла по кісточки. Був це, очевидно, колишній піонерський табір…Там був ще один вхід, зарослий мокрими квітами, за якими дверей майже не було видно…Попід стіною тяглись полиці зі старими книгами, стіни напроти завішані були дитячими малюнками, на підвіконнях темніли горщики з висохлими квітами, посередині стояла розвалена канапа з порізаною в багатьох місцях обшивкою*» [1]. Єдине, що здатне оживити мертвий простір табору є спогади Ольги про її юнацькі роки.

Для відтінення негативного та мерзенного простору Сергій Жадан використовує пейзаж, зокрема сонячний пейзаж, який здатен все освітлити: «*Приглядаючись до решти старих друзів, я помічав на їхніх побитих життям та суперниками тілах подібні численні зображення, що м'яко тьмяніли в яскравому сонячному світлі…Повітря було чорним і кам'яним, як вугілля. Фари заливали дорогу жирним золотом*» [1]. Письменник антропоморфізує пейзажі міста, для підкреслення його природного багатства та поєднує людину та природу, яка була її творцем: «*Я бачив срібні жили води, які проступали тонко-тонко, оминаючи тіла померлих, закопані тут невідомо ким і не знати коли, прорізаючи чорноземи й рухаючись у темну безвість.*» [1].

Описи пейзажів постають неначе декорації для окремих сцен у теперішньому, що тісно переплітаються із уламками спогадів. «*На вулицях було порожньо. Сонце, ніби течією, повільно відносило на захід. Воно рухалось над кварталами, від чого повітря ставало густим і теплим, і світло по ньому осідало, як річковий мул. Була це стара частина міста, будинки стояли тут одно- або двоповерхові, з червоної потрісканої цегли. Хідники були всуціль засипані піском, на подвір'ях пробивалась зелень, так наче місто спорожніло й заростало тепер травою та деревами. Зелень забивала собою всі шпарки й тяглася в повітря легко й наполегливо. Я минув кілька дрібних магазинів із відчиненими дверима. Зсередини пахло хлібом і милом. Незрозуміло було, де покупці*» [1]. Певна клаптиковість, уривки спогадів, відчуттів і почувань презентує питомо постмодерністську картину світу. Зображення, скроєне в

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

єдине ціле з окремих і розрізнених частин. Відбувається фіксація станів і переживань героя в цьому містичному часопросторі [3, с. 362].

Час у романі «Ворошиловград» характеризується символічною природою, нечіткою формою, він ніби перебуває на гойдалках від поштовхів пам'яті. Ще однією особливістю роману є наявність часу у часі, такої своєрідної ляльки-матрьошки: теперішній час містить проєкцію часової моделі минулого, який характеризується тривожною нестійкістю, що є двигуном для персонажів твору: «*Ми всі пов'язані цими ріками, що протекли крізь наше минуле….Минуле засліплювало, наче ліхтарі, наповнюючи собою темні кути вагонів. Свого часу, в іншому житті, багато років тому зі мною відбувались різні речі, ось про них я, мабуть, і думав увесь цей час, намагаючись зрозуміти, яким чином поєднуються в горлі почуття небезпеки з почуттям насолоди*». [1]. Час роману є досить нестійким, він нагадує натягнену струну, а простір є настільки розірваним, що якщо відпустити дану струну, то час потоне у безмежному хаосі.

Місцем для розгортання подій в романі «Інтернат» також є Донбас. Хоча автор і не конкретизує саме географічний локус розгортання подій в романі «Інтернат». Власні назви, які допомогли б конкретизувати час та простір у творі досить зрідка зустрічаються, а топографія міста визначається загальними назвами. Сергій Жадан вводить в текст такі загальні назви як місто, станція, блокпост, вокзал тощо: «*Вокзал фарбований у жовте, але під дощем фарба стала темною, важкою. Державні прапори з колон завбачливо зняли: розуміють, що армія місто залишає, краще не нервувати тих, хто сюди зайде слідом…Блокпост забитий військовими: стоять за бетонними блоками, під розтріпаними державними прапорами, мовчки дивляться в бік міста*» [2]. А розтрощена будівля інтернату письменником є метафорою для позначення Донбасу, який наслідок російської агресії проти України зазнав значних руйнувань, та «загублених» війною життів, які «загублені» та нікому не потрібні: «*Ну а коли стріляють по вашому племіннику…? Коли прилітають снаряди в інтернат, де він живе? Це проти кого воюють? Проти мене? - Я не знаю, хто стріляє. – А я знаю, – говорить Ніна. – Спортзал виходить на південь. І снаряд прилетів із півдня…Ми ж тут усі, якщо подумати, як в інтернаті живемо. Кинуті всіма, але нафарбовані. Кому що перепаде – те й носимо…і тінь інтернату стоятиме за його спиною, хоч би де він був, хоч би в яких сонячних місцинах опинився*» [2].

Однак, хоча письменник і не вказує на конкретне місце розгортання подій в романі «Інтернат», то все ж таки ряд маркерів вказують, що скоріш за все це місто Дебальцеве. Такого висновку можна дійти з огляду на те, що це місто покидають українські військові, а російські військові беруть його в оточення, що в реальності нагадує дебальцевську операцію: «*Вокзал фарбований у жовте, але під дощем фарба стала темною, важкою. Державні прапори з колон завбачливо зняли: розуміють, що армія місто залишає, краще не нервувати тих, хто сюди зайде слідом*» [2].

Отже, історичним часом роману «Інтернат» є січень 2015 року, а географічний простір можна визначити, якщо враховувати пересування сил української армії. Тому географічною локацією твору Сергія Жадана

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

«Інтернат» є околиці Дебальцевого та Вуглегірська. При цьому зауважимо, що автор не достеменно конкретизує час в романі, він узагальнює його як зиму («*Натомість зима знову робила життя на станції веселим і сонячним: рови за складами й доріжки вздовж річки засипало снігом, сама річка перемерзала, холодна течія рухалась під сірою кригою повільно, мов кров уві сні*» [2], а опис приміського робітничого селища мимохідь повідомляє, що часом дії є січень: «*Чорні дерева в снігах, гостре гілля на тлі червоного неба – за парканом починається вулиця, білі сусідські будиночки, де-не-де жовті апельсини електричних вогнів, сади, огорожі, комини, з яких здіймаються дими, ніби це втомлені чоловіки сто- ять і розмовляють на морозі, випускаючи з легень теплий січневий дух*» [2].

Хронотоп роману «Інтернат» Сергія Жадана має інтертекстуальну природу. Вулиці зруйнованого міста, якими блукають Павло та Сашко є алюзією кіл Дантового пекла. Дійсність, в якій живуть люди під постійними обстрілами, є проєкцією пекла, а саме першим колом пекла в романі є кафе «Парадіз» , адже в першому колі Дантового пекла перебувають люди які не пізнали Бога, тому не змогли потрапити в рай, проте і пекельні муки вони також не заслужили. Відвідувачами кафе «Парадіз» в романі «Інтернат» є сіра маса, тобто люди які не володіють чіткою громадянською позицією, вони байдуже відносяться до мовного питання, їм байдуже до яка країна буде постійним місцем їхнього проживання: «*Парадіз, – говорить, посміхаючись. – Швидше перше коло пекла…Забирайте його тепер, – радить йому Пітер, посміхаючись, – вони ще кілька днів будуть звідти виходити, – показує він на бійців довкола, – їм усім зараз буде не до вас. У місті влада міняється. Хто знає, що буде з інтернатом. Новій владі, – киває він головою в бік, де на його думку має тепер бути нова влада, – не до інтернатів. Будуть чистити місто після ваших…*» [2]. Алюзія міста як пекла простежується і через спостереження Павла за навколишньою дійсністю.

Важливим у романі «Інтернат» є також хронотоп дороги, адже сама дорога вплітає в себе людські долі та життєві колізії. Роман «Інтернат» - це розповідь про шлях Павла до пошуку самого себе і на цьому шляху головний персонаж зустрічає різних, часто депресивних людей. Повернення Павла до дому можливе лише за умови його повноцінного самовизначення, він повинен окреслити для себе свою громадянську позицію та в якій країні розташований його дім, дім куди він повернеться: «*…люблю рахувати будинки, впізнавати сусідів на зупинці, чекати, коли з-за рогу з'явиться наш дім, схожий на половинку чорного хліба*». [2].

Топос міста в романі «Інтернат» зображується мертвим, неживим. Місто ніби поринуло в пітьму, паралельно затягуючи за собою людей: «*Вулиця забита військовою технікою. Темні від бруду машини, вимерзла броня, різнокаліберні легковики – колоні не видно кінця, машини стоять у два ряди, так що між ними не проїдеш, не протиснешся. Бетеер, який вони щойно бачили, стоїть скраю, військові з нього зістрибують вниз, у воду, й бредуть вулицею вперед, проштовхуються крізь натовп таких самих військових, що стоять тут, не знаючи, куди рухатись далі. Стоять більшими й меншими групами, палять*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

багаття, гріються, стоять під будинками, сидять чи лежать на лавочках, ховаються в темряві». [2].

Смертельний простір в романі «Інтернат» ніби чатує на своїх персонажів у всіх напрямках, адже головні персонажі твору Павло та Сашко блукають вулицями, які постійно потрапляють під обстріли: «*Перебіжу проспект, вирішує, заверну у двори. Вийду до висоток. Там, схоже, вже відстрілялись…З боку проспекту раптом починається відчайдушна автоматна стрілянина. Паша кидається вперед, інші біжать за ним, добігають до темної хрущовки, привалюються до стіни*» [2]. А жахливішим за вибухів в романі постає тиша, яка тисне та лякає: «*Тиша тисне й лякає. І щось там, за воротами, просто на землі, між подертими комбінезонами й перемащеним ганчір'ям*» [2]. Для підсилення драматизму зображення урбаністичного простору міста в романі «Інтернат» письменник вводить картини, які позначають суворі зимові пейзажі, що чинять посилюючий вплив на драматизм ситуації: «*Взимку він завжди згадує дитинство: чорні дерева в снігах, робітники тягнуться від станції, ніби мисливці повертаються з ловів. Золота електрика, сині призахідні тіні. Ось нині теж зима, і свята ще не завершились. Дощ із туманом наповнюють ґрунт водою, і небо від такої кількості вологи схоже на потопельника при березі – набрякле, із синім відливом на сірому тлі. На таке небо навіть дивитись не хочеться…*» [2].

Вже перші рядки роману «Інтернат» репрезентують місто як простір, що транслює страх та небезпеку. Провідним засобом конструювання образу міста в романі Сергієм Жаданом є використання звукової художньої деталі «вибухів»: «*І ще з півдня, з боку міста, цілий день, від ранку, важкі одиночні вибухи — то інтенсивніше, то розсіяніше. Луна високо розходиться повітрям, акустика взимку перекручена, до кінця важко зрозуміти, звідки летить, де падає*» [2].

Затягування людини у мертву пустку містом також простежується в романі «Ворошиловград». Письменник, зображуючи людей які перебувають в салоні автобуса, називає їх пасажирами «мертвотного транспорту», тобто тут автор не розділяє транспорт та пасажирів, вони ніби наповнюється одним семантичним ядром та транслюють один семантичний зміст: смерть, втрата себе: «*Я ступив усередину. Привітався з водієм, той байдуже кивнув у відповідь, підійнявся ще на одну сходинку й оглянув салон. Було напівтемно, я спочатку навіть не розгледів, хто там сидів. Потовкся на місці, озирнувся на Травмованого, знову огледів автобусні сутінки й невпевнено помахав рукою, вітаючись із пасажирами цього мертвотного транспорту*» [1].

Розглядаючи простір міста в романі «Інтернат», варто також відмітити його окремі локуси: будинку та дому, які мають амбівалентною символіку. Традиційно, згідно українських вірувань, будинок постає як символ батьківщини, роду тощо. У романі є Сергія Жадана будинок Павла є символом його мікросвіту: «*Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі. Його побудували німецькі полонені, відразу після війни. Була це доволі простора будівля на дві родини*» [2]. Інші ж будинки постають як втілення страху і смерті: «*Багато будинків зі слідами обстрілів, діри в шифері, чорні мітки на стінах та парканах…Будинок розламаний навпіл, меблі*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вивернуто назовні, мов кишки після ножового поранення. Дім великий, проте бідний, усередині майже нічого не лишилося: посуд, повний снігу, биті тарілки, перемащені соусом штори, втоптані в мокру долівку, гострі уламки цегли…» [2].

Отже, простір романів «Ворошиловград» та «Інтернат» ніби постає певною пусткою, він мов би неживий та згубно впливає на персонажів творів. Історичним часом в романах є XXI століття, однак час в романі «Ворошиловград» не послідовний та містить вкраплення минулого в теперішньому, а час в романі «Інтернат» є хронотопом дороги головного персонажа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жадан С. Ворошиловград. URL: https://chitaka.com.ua/knigi/voroshylovgrad/#lib_book_download_link
2. Жадан С. Інтернат. URL: https://ukr-kniga.com.ua/internat-serhiy-zhadan/
3. Штогрин М. В. Місто як спогад у романі Сергія Жадана «Ворошиловград». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2016. Вип. 62. С. 361 – 362.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 82.09:821.161.2-31Р.Купчинський:355.318”1914/1939”

Роман Волосянко
студент Факультету філології,
спеціальності035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Євген Баран**,
кандидат філологічних наук, доцент

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІ У ПОВІСТІ «ЗАМЕТІЛЬ» РОМАНА КУПЧИНСЬКОГО

Ця наукова стаття присвячена огляду та аналізу повісті “Заметіль” Романа Купчинського, Січового Стрільця, та майстерного автора, яка розкриває історію Січових Стрільців в часи Першої світової війни.

Ключові слова: Купчинський Роман Григорович, Роман Купчинський, воєнна література, Перша світова війна, Січові Стрільці, історія, воєнний період, повоєнний час, вплив на розвиток літератури, Українська культура, народна спадщина.

RomanVolosyanko
student of the Faculty of Philology,
specialty “Philology (Ukrainian Language and Literature)”

Research Adviser – **Yevhen Baran**,
Candidate of Philology, Associate Professor

REPRESENTATION OF THE HISTORY OF UKRAINIAN SICH RIFLEMEN IN THE NOVEL «ZAMETIL» BY ROMAN KUPCHYNSKY

Thisscientificarticleisdedicatedtothereview,and analysis of thenovel “Zametil”byRomanKupchynsky, a SichRifleman, and a masterfulauthor, whichrevealsthehistoryoftheUkrainianSichRiflemenduringthetimeoftheFirstWorldWar.

Keywords: Kupchynsky Roman Hryhorovych, Roman Kupchynsky, military literature,World War I, Ukrainian Sich Riflemen, history, warperiod, post-warperiod, in fluence ontheliteraturedevelopment, Ukrainianculture, national heritage.

Постановка проблеми. Досліджуючи творчість, та біографію Романа Купчинського, а зокрема його повість “Заметіль”, важливо визначити, як саме він репрезентував в цьому творі історію Українських Січових Стрільців та часи Першої світової війни, і як його творчість вплинула на подальший розвиток української літератури.

Метою цього дослідження є аналіз тритомного твору “Заметіль” Романа Купчинського, та виявлення основних рис його авторського стилю. На нашу думку, буде доцільно розглянути цей твір, як значуще джерело для вивчення літературної спадщини часів першої світової війни, та розширити розуміння з питань історії свого народу.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Виклад основного матеріалу. Повість Романа Купчинського “Заметіль” це безперечно дуже інформативний ресурс для аналізу таких цікавих питань як ґенеза розвитку і тактика бойових дій Українських Січових Стрільців, в трилогії “Заметіль” є багато деталей про безпосередні сутички та бої, а у самому контексті, автор дає для нас достатньо вичерпну та важливу інформацію для роздумів.

Добровольчі підрозділи Українських Січових Стрільців, які керувалися Українською Бойовою Управою, входили до складу армії Австро-Угорщини, отже, всі тактичні аспекти розроблялися відповідно до її принципів та засад, у зв’язку з воєнними подіями змінювалася застаріла тактика, передувало використання укріплень, супроводжуваних стрілецькою зброєю. Спочатку в Українських Січових Стрільців стали формуватися штурмові групи піхоти, а пізніше утворилися відділи для прориву, бойовики повинні були мати високий рівень майстерності у володінні багнетом, та ручними гранатами. Незалежно від своєї кількості, групи ці, зазвичай, перебували в резерві і використовувалися тільки під час атаки на укриття ворога, в ході боїв за Бережани також була застосована така тактика.

Одночасно із підготовкою заступників старшин, тренували стрільців, опис цього періоду 1914-1915 років, автор подає у своєму творі “Заметіль”, на світанку бойового шляху, у Січових Стрільців виникали труднощі не тільки із нестачею зброї та одягу, але із професійною підготовкою військового складу. Акцентує на цьому одна цікава ситуація, коли головного героя несподівано підвищують до командира взводу тільки тому, що він виглядав “дуже військово”, атак званий “військовий вигляд” відзначався в нього наявністю польової фляги, армійського наплічника та черевиків, навіть таких базових речей, у більшості добровольців зазвичай не було. Отже, автор наголошує, що на початку призначені командуючі мали знання, аналогічні звичайним солдатам, і нове українське військове утворення фактично формувалося з порожнього місця. Навіть якщо Українські Січові Стрільці виникли на основі парамілітарних груп, таких як “Пласт”, “Січ”, та “Сокіл”, воєнна самопідготовка новачків була доволі низькою, і усе будувалося на суцільних імпровізаціях та ентузіазмі, автор говорить тут такі слова: “Ніяк не можна було розібрати, чи то банда, чи то військо”, не дивно, що він багаторазово проводить огляд, та загальний опис навіть того, як зовнішньо виглядають стрілецькі сотні.

В творі “Заметіль” сюжет особливо вартісний тому, що правдиво та точно робить відображення всіх аспектів ситуації в українських військових частинах. Є достатньо яскравих текстів з поданої тематики, але вони часто створюють ідеалізоване зображення загальної ситуації, тоді як Роман Купчинський максимально старається уникати цього, таким чином, читач отримує можливість пронизатися атмосферою тих події першої битви, в яких бере участь безпосередньо головний герой: “Коби так ще кілька стрілецьких сотень... А то тільки одна сотня, і старі ополченці, і дві попсовані гармати.”

Пізніше відбуваються зміни в ситуації, зокрема по закінченню славнозвісних боїв, де відділи Українських Січових Стрільців відіграли значущу роль. Кривава бійня на горі Лисоня та бій за гору Маківка, навіть такі

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

колосальні втрати, у більшості сприяли формуванню та удосконаленню бойових навичок Стрільців.

Початок Першої світової війни стає першою частиною трилогії, автор з легкістю впроваджує читача в атмосферу політично-соціального життя середньостатистичних галицьких сіл, використовуючи та послуговуючись діалогами своїх персонажів, жахливе слово “Війна” таємничими, загрозливими хвилями, буремно пливло над хатами галицьких сіл.

Тема усвідомлення української ідентичності серед галицького населення у мультинаціональному середовищі Австро-Угорської імперії проходить як неперервна лінія усіх трьох частин повісті, автор демонструє, як головний герой переосмислює своє соціально-національне положення, взявши до уваги зверхнє ставлення з австрійського боку. Несправедливі, жорстокі розстріли і арешти українців воєнними австрійської імперії, спонукали до висновку, що не все відбувається так справедливо, як оголошується. Бажання мати власні українські збройні сили та державу, існувало протягом значного періоду, і з початком Першої світової війни, слушний момент все ж таки настав. Суворі обставини також визначали жорсткі умови, майже десять тисяч добровольців, але уряд Австрії дозволяє залишити тільки дві з половиною тисячі. Автор приділяє особливу увагу даному моменту, розглядаючи сцену, де один стрілець купує для себе в іншого місце у сотні, відбувається факт придбання права на участь у війні, люди купують право, вмерти за рідну землю, на перший поглад усе зрозуміло, але в цьому моменті заховано щось значно глибше.

Також для розгляду є цікавим момент, коли описується тодішнє волонтерство серед населення,зрозуміло, що масове утворення українських добровольчих формувань населенням Галичини сприймалося, як можливість власного, незалежного від імперії, майбутнього. Чималий список прізвищ людей, які робили власний внесок, жертвуючи грошима, та майном для підтримки української армії був опублікований у газеті “Діло”, ось як він звучить: “Якась бідна вдова заложила один кульчик і срібну ложку. Кульчик - може остання пам'ятка, ложка - може, остання дорогоцінність! Якесь подружжя жертвувало два перстені і дві обручки... Все те на бойовий скарб Українських Січових Стрільців!..”.

Повість “Заметіль” була написана автором у 1928-1933 роках, він фіксує хроніку Першої світової війни, як учасник та очевидець подій, дозволяючи читачам глибше зрозуміти процеси того часу, відчуваючи дух тієї епохи через його текст. Особливим, перед очима читача постає бойовий шлях УСС у викладі автора, який відображається дуже реалістично та життєво, крім того, потрібного колориту у творі додає реальна мова місцевого населення західної України, з усіма її діалектами, та особливостями. Серед розмаїття обставин, персонажів, доль, та цієї мультикультурної ситуації, напрочуд чітко репрезентовано процес формування національної свідомості, показано його справжнім, таким як він є, не впорядковано, іноді ледь помітно, інколи суперечливо.

Зіставляючи ці факти, бачимо що аналогічні процеси завжди протікають болісно, і далеко не так, як їх звикли уявляти у фальшивих текстах з пропагандистською тематикою. Правдивість в поданні інформації, не лише

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

допомагає читачу зрозуміти достовірність опису, а й створює приємне відчуття високоякісного тексту, яке зазвичай очікується при читанні книги.

Висновки. Творчість галицьких письменників періоду Першої світової війни є явищем яке відіграє важливу роль в історії української літератури та історії, у творах цих авторів виразно простежується художнє осмислення глобального воєнного конфлікту, тема першої світової війни отримала велику репрезентацію у художніх творах наших предків, які, на мою думку вимагають сучасного трактування, і свіжого погляду на проблему, в такий непростий для нашої держави час. У творах Романа Купчинського періоду Першої світової війни, є характерною репрезентація подій війни через призму психології особистості, постійне відчуття самотності,та непотрібності людей в нових умовах та реаліях, руйнації звичних законів і спостереження тотальних змін.

Як воїн, та людина, яка відчула на собі найстрашніші події війни, коли життя трималось на ниточці, Роман Купчинський, в своєму творі “Заметіль” розкриває питання життя і смерті, та шукаючи засоби філософського осмислення буття, місце людини в житті і суспільстві, заглиблюється в психічні процеси.

Зважаючи на все вище описане та зіставляючи прості факти розуміємо, що події, які відбувались багато років тому, не лише не втратили своєї актуальності у сучасний час, але й доволі легко виявляються в новому світлі та в контексті останніх викликів української реальності. Твір “Заметіль”, у якому висвітлені ключові історичні теми з вражаючою ретельністю та винятковим талантом, безсумнівно належить до категорії дійсно ефективних аналітичних творів, наше головне завдання - зберігати пам’ять про такі твори.

ЛІТЕРАТУРА

Купчинський Р. Г. Заметіль. Львів. Каменяр, 1991. 175+151+143с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 821.161.2-31:801.82:2-442

Мар'яна Дужак
студентка Факультету філології,
спеціальності "Філологія (українська мова і література)"

Науковий керівник – **Олександр Солецький**,
доктор філологічних наук, професор

СМАКОВА КУЛЬТУРА І СЕМІОЗИС У РОМАНІ «ПЕРВЕРЗІЯ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

У статті досліджено смакову культуру у романі "Перверзія" Юрія Андруховича. Визначено, що образи їжі виступають символами в певних контекстах роману. Проаналізовано символічне значення таких іконообразів, як: вино, кава, риба, сендвіч, батончик "Снікерс", карамелька, вафелька, кремова трубочка, марципан, які у певних сюжетних колізіях перетворюються на символи багатства, бідності, життєвої радості, спільноти тощо.

Ключові слова: смакова культура, символ, іконообраз, метафора, їжа

Mariana Duzhak
student of the Faculty of Philology,
specialty "Philology (Ukrainian Language and Literature)"

Research Adviser – **Oleksandr Soletskyi**,
Doctor of Philology, Professor

CULTURE OF TASTE AND SEMIOSIS IN THE NOVEL "PERVERSION" BY YURII ANDRUHOVYCH

The article examines the culture of taste in the novel "Perversion" by Yurii Andruhovych. It was determined that images of food act as symbols in certain contexts of the novel. The symbolic meaning of such icon images as wine, coffee, fish, sandwich, "Snickers" bar, caramel, wafer, cream tube, marzipan, which in certain plot's collisions turn into symbols of wealth, poverty, joy of life, community, etc., is analyzed.

Keywords: taste culture, symbol, icon image, metaphor, food

Постановка проблеми. Сучасна українська проза останніх десятиліть демонструє неабиякий інтерес її творців до гастрономічного дискурсу в літературі. Філософи стверджують, що у XXI столітті зацікавлення гастрономією спричинене, насамперед, урізноманітненням стилів життя людства, "де кулінарія, поряд з модою і туризмом, постають їх найбільш потужними засобами" [3, с. 11–12]. І соціологи, і філософи погоджуються з тим, що "гастрономічний туризм (віртуальний і реальний), посилення інтересу до вивчення і практикування кулінарного мистецтва неминуче залучають людину у простір людської культури, залучаючи весь діапазон культурної символіки, матеріальним носієм якої є їжа, і, неминуче провокує його на активне

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

споживання” [3, с. 13]. Оскільки їжа та харчові практики людини є сферою вивчення соціології особистості, то вважаємо за необхідне залучити дослідження соціологів. На їхню думку, “… їжа на сторінках літератури є індикатором уваги до проблем “середньої” людини, коли її інтереси (нехай, на перший погляд, низькі, шкурні, але це лише на перший погляд) не віддаються на відкуп колективним, більш “високим”” [4, с. 19].

У контексті семіотики речі у художньому творі можемо говорити про іконотропізм – термін, який у філологічних дослідженнях може використовуватися для опису практики використання мови або тексту для створення образів або символів. Цей процес може включати в себе використання конкретних слів, виразів або фраз, які мають візуальні асоціації або викликають ментальні картини в уяві читача. Аналізуючи тілесний іконотропізм у творчості Василя Стефаника, дослідник О. Солецький зазначає: “Іконічно-конвенційні зосередження у художньому тексті проявляються як взаємодоповнювальна єдність, що увиразнює авторські вподобання щодо певних візуальних знаків та їх вербальних відтворень-коментувань у руслі найвідповіднішого ідіолектичного контексту” [5, с. 188]. Відтак, важливою проблемою постає аналіз значення іконообразів смакової культури у сучасних творах художньої літератури, серед яких помітну роль відіграють романи Юрія Андруховича.

Аналіз досліджень. Основоположницею літературознавчих досліджень про семіотику речі вважається Наталія Городнюк. У своїй монографії “Res incognita: семіотика речі у східнослов’янському модерністському романі першої половини XX століття” дослідниця визначила знакову природу речі у художньому тексті, констатувала річ як певний символ, який завжди ховає за собою множинність значень. Аналізу символічного значення харчової культури в українській художній літературі присвячена й монографія Світлани Ковпік під назвою “Поетика густативів (на матеріалах творів української прози XIX ст.)”. Романи Юрія Андруховича стали об’єктом наукових розвідок багатьох українських та зарубіжних дослідників, серед яких О. Гнатюк, Я. Голобородько, Р. Горбик, Т. Гундорова, В. Моренець, М. Павлишин, Я. Поліщук, І. Скрипин; Аріко Като, Вессела Балінська-Оурдева, Крісті Енн Гофланд та ін.

Мета нашої статті полягає в дослідженні символічної функції образів смакової культури у романі “Перверзія” Юрія Андруховича.

Виклад основного матеріалу. Харчова культура у тексті роману Ю. Андруховича “Перверзія” есплікується за допомогою таких понять, як ***вино, кава, риба, сендвіч, батончик “Снікерс”, карамелька, вафелька, кремова трубочка, марципан***, які набувають певного символічного значення у контексті їх використання. Досліджуючи семіотику речі у східнослов’янському модерністському роману першої половини XX століття, Наталія Городнюк пише про “здатність речі виступати текстом, певним культурним повідомленням, що прочитується у межах відповідного коду” [2, с. 37]. Її дослідження теоретично виправдовує аналіз вищезгаданих понять у романі Ю. Андруховича “Перверзія” як символів, що самі по собі мають знакову природу. Розглянемо ці іконообрази детальніше.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Вино з давніх-давен було частиною життя, культури і раціону харчування. У Біблії слово ***вино*** згадується майже 500 разів і виступає символом процвітання, дружби, любові, радості. Німецький історик і культуролог Вольфганг Шивельбуш, досліджуючи культуру розпивання алкогольних напоїв, у своїй книзі "Смаки раю" пише так: "Середньовічні люди впивалися вином і пивом, особливо в тоді ще вельми численні свята (в Парижі, скажімо, ще 1660 року налічували 103 свята), церковні освячення, весілля, хрестини, похорони, "сині понеділки"* тощо. Та й у будні пиво й вино були звичними складниками їжі" [6, с. 39]. При цьому дослідник стверджує, що розпивання алкогольних напоїв було властиве передовсім робітничому класу, що перетворює вино на певний символ пролетаріату. Символічне значення іконообразу вино у романі "Перверзія" Ю. Андруховича дещо перегукується з міркуваннями В. Шивельбуша. Наприклад, описуючи богемне життя Львова, автор наголошує на дешевості цього напою: *Так-от, у Львові я відразу потрапив до теплого товариства малолітніх паскудників. Ми сиділи по підвалах, курили, пили* ***дешеве вино*** *і грали, як нам здавалося, рок…* [1, с. 403].

У романі "Перверзія" Ю. Андруховича знаходимо приклад, де вино характеризується як неякісне: *Під час фільму місцеві хлопці свистіли з задніх рядів і котили підлогою порожні пляшки з-під* ***шмурдяка****. – З-під чого? – Ну, це* ***таке вино****. Якщо його пити просто з пляшки, то наступних чверть години життя видається фантастично прекрасним…* [1, с. 446]. Так, називаючи вино ***шмурдяком***, автор, однак, не нівелює символічного значення радості цього напою. Ю. Андрухович наголошує, що після розпивання шмурдяка *життя видається фантастично прекрасним*, тобто знову ж таки описує вино як символ щастя, радості, емоційного піднесення своїх героїв.

Як символ радості вино виступає у тексті роману Ю. Андруховича "Перверзія" і під час опису карнавалу. Тут вино є неодмінним карнавальним атрибутом, який символізує щастя. Автор також увиразнює свої міркування, згадуючи про танці. Танці і вино виступають у нерозривному цілому, як обов'язкові атрибути карнавалу: *Ми у Венеції схильні думати, що сталося втрачений Карнавалу. Нам видно це. Цього не видно майже нікому – адже карнавал є, відбувається з року в рік, по декілька разів, з різних приводів, з вогнями і масками, з* ***вином і танцями*** [1, с. 200].

Описуючи будні Стаха у Венеції, Ю. Андрухович підкреслює легкість цього напою: *Учора я зблудив з ледве знайомою жінкою. Вона одружена з іншим. Потім утрьох ми вечеряли в тратторії, це потривало до глибокої ночі, ми випили дуже багато* ***к'янті****, але* ***вино поводило себе стримано, ніби вода****. Ми розійшлися перед дверима до їхнього покою. Далі я був сам* [1, с. 217]. У процитованому фрагменті іконообраз вино виконує характерологічну функцію і виступає символом радості. У прикладі бачимо, що автор уже згадує конкретну марку – к'янті – італійське молоде вино, яке знову ж таки оповідач розпиває у компанії. Отже, констатуємо вино як символ спільноти та єднання. Порівняння з водою увиразнює образ молодого італійського вина у романі. Тут уже не згадується про вино як символ радості, навпаки – автор підкреслює, що к'янті не має такого п'янкого ефекту, як шмурдяк чи дешеве вино у колі львівської

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

богеми. Окрім того, вино й вода у символічній дихотомії виступають як протилежні іконообрази смакової культури. Зіставляючи ці два поняття, Ю. Андрухович персоніфікує вино, надає йому людських рис, описуючи поведінку цього напою, яка імпліцитно прочитується як відмінна від традиційної. Тобто традиційно вино має п'янкий ефект, виступає символом щастя і радості через свою здатність впливати на людську свідомість, однак к'янті у романі "Перверзія" такого ефекту не викликає, оскільки поводить себе стримано, ніби вода. Бачимо прірву у світогляді оповідача роману "Перверзія", коли очікування (вино – традиційний символ радості) і реальність (вино – вода) не відповідають одне одному в картині світу головного героя.

Цікавою є культурологічна символіка цього напою у реченні: *На щастя, він мав у кишені про всяк випадок пляшину з улюбленим* ***прикарпатськими бальзамом****, останню із запасених ще з дому, - на колір бальзам анітрохи не різнився від "драконячої крові", тож пішов у Стаса за милу душу, міцно зігріваючи і тішачи її...* [1, с. 415]. Називаючи вино прикарпатським бальзамом кольору драконячої крові, автор перетворює напій на символ української культури, характерної для певних регіонів нашої держави. Ба більше, таке вино відрізняється від шмурдяка, дешевого вина львівської богеми та італійського к'янті. Письменник характеризує прикарпатський бальзам за допомогою порівняння з драконячою кров'ю, тому в парадигмі іконообразів, пов'язаних з вином, цей напій стоїть неодмінно найвище. Таке порівняння не тільки підкреслює насичений колір прикарпатського бальзаму, а й перетворює його в сакральний символ – єдності і зв'язку з домом.

Вино як символ етнічної приналежності виступає й у реченні: *З того, що рибу він (почвара) пожадливо запивав* ***найдешевшим червоним вином*** *(!), я виснувала, що він, безумовно, приїхав з тієї ж країни, що й Станіслав* [1, с. 430]. Щоправда, тут воно має дещо іншу конотацію. Знову ж таки натрапляємо на епітет найдешевший як характеристику напою, що підкреслює низький матеріальний статус його споживача. Варто також звернути увагу на описаний автором спосіб споживання: ***пожадливо*** *запивав найдешевшим вином* [1, с. 430]. Тут Ю. Андрухович підкреслює голод, який неодмінно супроводжував мігрантів з країн СРСР.

Варто також зазначити, що у романі "Перверзія" Юрія Андруховича згадується не тільки про традиційні для української смакової культури страви, але й закордонні. Так, описуючи трапезу у компанії друзів, автор згадує про к'янті (молоде італійське вино) [1, с. 217], а характеризуючи одного з героїв – про марципани (італійське печиво) [1, с. 256]. Відтак гастрономічна культура, описана у романі, не прив'язана до конкретного географічного регіону, навпаки – автор намагається показати все розмаїття страв, щоб яскраво виразити контраст між радянською та європейською дійсністю.

Уже згадуваний нами дослідник В. Шевельбуш зазначає, що у Європі культура кави почала активно розвиватися з XVII століття: "Укупі з шоколадом, чаєм і тютюном кава виходить на сцену європейської культури насолод. Вона з'являється водночас у багатьох місцях і поширюється, мовби достоту стратегічним маневром взяття в лещата…" [6, с. 35]. Традиційно каву вважають

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

символом міста, спілкування та відпочинку. Таке символічне значення властиве і для тексту роману “Перверзія” Ю. Андруховича: *Даппертутто ж то зникав, то з'являвся, кудись телефонував із сусіднього приміщення, зустрічав при дверях тих, що запізнилися, повертався то з філіжанкою* ***кави****, то зі склянкою води, то зі сендвічем…* [1, с. 256]. Іконообраз ***кава*** у цьому контексті набуває символічного значення буденності міських жителів.

Сакральна символіка іконообразу риби простежується у романі “Перверзія” в епізоді, де Ю. Андрухович згадує про частування Ісуса Христа. Однак тут риба виступає складовою прийому контрасту, оскільки дві рибини – це все, що було на столі (символ бідності на противагу біблійському символу чуда і милосердя): *...за два світи – видимий і невидимий, за дві головні заповіді любові, за дві Тайни мертвих, за Друге пришестя, за Второзаконня, за Каїна та Авеля, за хліб і вино,* ***за дві рибі*** *(на жаль, більше в нас на столі й не було)* [1, с. 277].

Цікавим у цій проєкції є й опис процесу поїдання риби, який у тексті роману безсумнівно виконує характерологічну функцію: *Я звернула увагу на неприємного суб’єкта котрий усім своїм виглядом дуже нагадував волохату почвару, якогось кінокефала чи щось подібне, досить неохайно їв* ***пересмажену рибу, навсібіч відпльовуючись кісточками****, і майже не зводив очей зі Станіслава, який сидів до нього спиною й тому не міг цього бачити. З того, що* ***рибу*** *він (почвара) пожадливо запивав* ***найдешевшим червоним вином*** *(!), я виснувала, що він, безумовно, приїхав з тієї ж країни, що й Станіслав* [1, с. 430]. Тут процес поїдання риби стає символом приналежності до певного соціокультурного типу, як наголошує сам автор.

Іконообрази ***сендвіч, батончик “Снікерс”, карамелька, вафелька, кремова трубочка, марципан*** виступають в контексті синонімами, а перелічення таких несхожих за смаковою культурою об’єктів наштовхує на думку про споживацьку ідеологію, за якої їжа перетворюється на предмет задоволення фізичних потреб: *Даппертутто ж то зникав, то з’являвся, кудись телефонував із сусіднього приміщення, зустрічав при дверях тих, що запізнилися, повертався то з філіжанкою кави, то зі склянкою води, то зі* ***сендвічем****, то з* ***батончиком «Снікерс»,*** *то з* ***карамелькою,*** *то з* ***вафелькою,*** *то з* ***кремовою трубочкою,*** *то з* ***марципаном,*** *але завжди з сигаретою. І хто ж тоді слухав сердешного Дежавю? Хто?* [1, с. 256].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Як бачимо, їжа у романі “Перверзія” Ю. Андруховича символізує більше, ніж лише харчування. Вона може відображати багато аспектів життя, такі як багатство, бідність, життєву радість, жорстокість, традиції тощо. Наприклад, вино у романах часто виступає як символ щастя. Окрім того, харчові образи можуть використовуватися як метафори для вираження ідей, ставлення до життя та суспільства, як це спостерігаємо, наприклад, під час опису львівського богемного життя. Описи гастрономічних пригод додають іронії та сарказму тексту роману, особливо якщо описані ситуації незвичайні або комічні, як у випадку з Даппертутто, який постійно щось їсть. Відтак, можемо констатувати

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

символічну функцію іконообразів харчової культури у романі “Перверзія” Ю. Андруховича.

Перспективою для подальших наукових розвідок є дослідження харчової культури у романах Ю. Андруховича “Московіада” і “Рекреації”, а також з’ясування відмінності у символічному значенні іконообразів їжі в романі “Дванадцять обручів”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Два романи («Московіада», «Перверзія»). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. 480 с.
2. Городнюк Н. Res incognita: семіотика речі у східнослов’янському модерністському романі першої половини XX століття: монографія. Дніпро: Свідлер А. Л., 2017. 560 с.
3. Набруско І. Імперативний характер гастрономічних практик в рамках соціального простору сучасної людини. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Серія : Соціологія. 1(7). 2016. С. 10–14.
4. Ніколенко В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя : соціологічний вимір : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук : 22.00.01 – теорія та історія соціології. Дніпропетровськ, 2015. 663 с.
5. Солецький О. Тілесний іконотропізм Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2022. № 16(63). С. 187–196. URL: https://pvntsh.nung.edu.ua/index.php/word/article/download/1764/1715 (дата звертання: 05.04.2023).
6. Шивельбуш В. Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів / пер. з нім. Ю. Прохаська. Київ : Ніка-Центр; Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2016. 256 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shyvelbush_Volfgang/Smaky_raiu_Sotsialna_istoriia_prianoschiv_zbudnykiv_ta_durmaniv_2016/ (дата звертання: 05.04.2023).

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 821.161.2-2:808.1

Зозук Юлія
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Олександр Солецький**,
доктор філологічних наук, професор

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ П'ЄСИ «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ» ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У статті проаналізовано інтермедіальні аспекти п'єси «Чорна Пантера і Білий Медвідь» Володимира Винниченка. Зокрема з'ясовано взаємозв'язок живопису і літератури на зовнішньому (формальному) рівні тексту та на внутрішньому (ідейному) рівні п'єси. Визначено, що за зовнішньому рівні інтермедіальність проявляється у використанні метафор та «м'яких тонів» в описі художньої дійсності, тоді як на ідейному – у відтворенні особливостей картини світу головного героя п'єси, який був художником.

Ключові слова: інтермедіальність, живопис, література, малярські техніки, п'єса.

Zozuk Yuliia
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Oleksandr Soletskyi**,
Doctor of Philology, Professor

INTERMEDIATE FEATURES OF THE PLAY «BLACK PANTHER AND WHITE BEAR» BY VOLODYMYR VYNNYCHENKA

The article analyzes the intermedial aspects of the play «Black Panther and White Bear» by Volodymyr Vynnychenko. The relationship between painting and literature on the external (formal) level of the text and on the internal (ideological) level of the text has clarified. It has determined that on the external level intermediality is manifested in the use of metaphors and «soft tones» in the description of artistic reality, while on the ideological level – in the reproduction of the features of world-picture of the main character of the play, who is an artist.

Keywords: intermediality, painting, literature, painting techniques, play.

Постановка проблеми. Сучасні філософи підкреслюють, що мистецтво найповніше реалізується саме в його культурологічній функції. Культурологічна функція літератури як найбільш інклюзивного виду мистецтва, має свою специфіку: залишаючи домінуючою сферу художньої мови, вона може представити художньо-культурний процес комплексно і цілісно – як художню картину світу досліджуваного автора. При відтворенні художньої картини світу письменника варто розкрити сутність взаємозв'язку різних видів мистецтва, зокрема культурного, просторового, пластичного, колористичного, семіотичного

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

та інших. Під таким кутом зору дослідження літературного твору сприймається як процес зближення різних видів і форм мистецтва – живопису, музики, кіно, театру чи архітектури – з літературою, який базується на спільній основі образно-смислових структур. Нова інкорпорована структура художньолітературного тексту позначена когнітивними характеристиками, які можуть мати естетичний вплив на реципієнта. У літературознавстві початку XXI століття такий підхід іменується як інтермедіальний поворот.

Сучасні дослідники по-різному трактують поняття «інтермедіальність». Усі підходи можна умовно розділити на дві групи. У вузькому сенсі звертають увагу на «участі більш ніж одного середовища в людському артефакті» [5]. У широкому сенсі інтермедіальність стосується «будь-якого порушення кордонів між конвенційно відмінними медіа» [5]. Взаємозв'язки у цьому контексті трактуються з синхронічної точки зору та посилаються на окремі артефакти, навіювання, схожість, комбінацію, імітацію.

Дослідники виділяють щонайменше три категорії інтермедіальності, у яких залучені літературні тексти як медіапродукти: 1) інтермедіальність у значенні медіальної транспозиції (коли мова йде, наприклад, про кіноадаптацію художнього роману); 2) інтермедіальність як медіакомбінація (наприклад, опера, театр, перформанс); 3) інтермедіальність як проміжні посилання (наприклад, посилання в літературному тексті на фільм через згадування або імітацію певних кінотехнічних прийомів) [5]. Оскільки перші дві категорії здебільшого зосереджені не тільки на літературних творах мистецтва, розглянемо детальніше третю категорію, тобто інтермедіальні посилання, які, завдяки їхньому специфічному способу поєднання одних медіапродуктів з іншими та через їхнє значення для процесів формування смислу у художньому тексті, становлять особливий інтерес у рамках нашого дослідження.

Інтермедіальні посилання у літературних текстах поділяються на три типи інтермедіальних зв'язків:

1. ***Індекс – транспозиція.*** Моделювання матеріальної фактури іншого виду мистецтва в літературі.У рамках цього типу інтермедіальних зв'язків у літературному тексті можна говорити про візуальні форми в поезії чи прозі.

2. ***Символ – транспозиція.*** Проєкція формотворчих принципів музичного твору, живописного полотна чи архітектурної споруди на літературний текст. У рамках цього типу інтермедіальних зв'язків у літературному тексті можна говорити про кіноповісті чи інші сплетення жанрів на кордонах різних мистецтв.

3. ***Денотат, референт – ікона, копія – трансфігурація***. Інкорпорації образів, мотивів, сюжетів творів одного медіального рангу – музики, графіки, скульптури – у твори іншого медіального рангу – літератури. Інтермедіальна інкорпорація – це «словесні описи творів / мотивів живопису, скульптури, музики, кінематографу, які містяться в художньому творі» [5].

З одного боку, література є власним медіа і, як така, протиставляється, іншим видам мистецтва, тобто іншим медіа у межах поняття «інтермедіальність» [3, с. 16]. Проте у випадку з драмою інтермедіальні зв'язки аж занадто яскраві. Традиційно драма розуміється як літературний жанр. Однак

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

враховуючи вищесказане, можемо вважати її літературним субмедіумом чи плюримедіальною формою репрезентації. Застосування інтермедіального підходу до вивчення драматургії Володимира Винниченка допоможе виявити аспекти, які загальнолітературна перспектива не зможе побачити.

Аналіз досліджень. Володимир Винниченко, видатний український письменник, був важливою фігурою в українській літературі та культурі. До оцінки його творчості неодноразово зверталися у своїх наукових розвідках провідні українські літературознавці. Серед найбільш відомих можемо виділити Є. Чикаленка, С. Єфремова, І. Личка, І. Франка, Лесю Українку, М. Данька, С. Полуяна, М. Вороного, М. Коцюбинського, М. Сріблянського, І. Свєнціцького, Ю. Смолича.

Серед більш сучасних дослідників, творчий доробок Володимира Винниченка був об'єктом аналізу І. Дзверіна, М. Базелюка, С. Гальченка, В. Бурбели, Ю. Барабаша, В. Панченка, Г. Сиваченко, Н. Паскевич, І. Дзюби, О. Пасічника, О. Гриценка, Л. Дем'янівської, Леся Танюка, В. Гуменюка, В. Хархун, Л. Мороз, Н. Миронець, В. Марко та інших. Дослідженням інтермедіальних аспектів творчості Володимира Винниченка займалися Г. Сиваченко (інтермедіальна парадигма романістики письменника), Н. Кобзей (інтермедіальні зв'язки та синтез мистецтв у творчості письменника), Ю. Жиліна (драми митця і кінематограф) тощо.

Мета нашої статті – дослідити взаємозв'язок живопису і літератури у п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» Володимира Винниченка.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох століть література і живопис безперервно взаємодіють, нерідко сперечаються і борються, часто досягають згоди та порозуміння. Мова художньої літератури тісно пов'язана з мовою живопису. Особливість мови художньої літератури полягає в тому, що слово виражає барвистість, одухотвореність, передає настрій картини, буяння та прозорість фарб, ліній та форм. За допомогою слова досягається високе узагальнення змісту, образу. Але така ж характеристика використовується і під час інтерпретації художнього зображення. Класичний приклад явища взаємодії літератури й живопису є загальновідомий образ Кавказу, коли описи рівносильно фігурують і в картинах, і в літературних творах Тараса Шевченка. І хоч би як намагався або розділити особливості, або виокремити художнє зображення над художнім словом – ці дві форми (категорії) мистецтва рівносильно великі і повноцінно втілюють образ (поняття) в об'єктивний зміст. А їхні зіткнення і примирення витворюють шедеври.

Загальновідомим є той факт, що Володимир Винниченко, окрім значного письменницького доробку, має ще й доробок малярський. Згідно із дослідженнями мистецтвознавців, його картини виконані у м'яких тонах, тяжіють до пізнього французького експресіонізму [2, с. 81]. Довгий час картини знаходилися за кордоном, але у 2010 році повернулися до України. Володимир Винниченко здебільшого малював пейзажі та портрети. Малярські прийоми під час опису природи та портретної характеристики героїв письменник використовує і в літературних творах. Наприклад, у п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» автор змальовує навколишню дійсність за допомогою

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

нашарування візуальних образів: *Велике ательє; в лівій стіні ззаду – двері в кімнату Рити. Задня стіна – скляна, в ній двері на спільну веранду: скло матове на зріст людини. Трохи далі двері в коридор. Понад лівою стіною широка канапа, посередині стіл для їжі. Праворуч, на самому краю кону стоїть велике, завішене білим, полотно, на якому, коли його одпинають і повертають, видно фігуру жінки, схожої на Риту, що схилилась над дитиною. На стінах не видно малюнків, тільки рисунки вуглем або олівцем* [1, с. 1–2]. Надмірна деталізація справді нагадує картину, написану у реалістичному стилі. Отже, можемо говорити про перший тип інтермедіальних зв'язків: індекс – транспозиція.

Активно послуговується Володимир Винниченко і колористикою, характерною для «м'яких тонів» його картин: *В ательє Ганна Семенівна. Повна, поважна пані з добрим* ***білявим*** *лицем і розумними великими очима... Над риночкою клопотливо порається Мігуелес – горбоносий* ***смаглявий*** *юнак в* ***оксамитовому*** *піджаці. Видно іноді спокійно-флегматичну постать* ***рудого*** *Блека з* ***червоними*** *баками, виголеними вусами й підборіддям. Він ходить, заклавши руки в кишені* ***бурих****, широких* ***оксамитових*** *штанів, які носять італьянські робітники* [1, с. 2]. Отже, можемо констатувати другий тип інтермедіальних зв'язків: символ – транспозиція.

Окрім використання малярських прийомів на рівні форми літературного твору, поширеного в часи модернізму, інтермедіальність у творчості Володимира Винниченка знаходимо й на внутрішньому (ідейному) рівні у п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» Володимира Винниченка.

Передовсім варто зазначити, що назва п'єси «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» найімовірніше походить від традиційної індіанської легенди, яка розповідає про битву між двома звірями. Згідно з легендою, колись давно, коли світ був ще молодим і звірі жили у мирі один з одним, два з них – Чорна Пантера і Білий Ведмідь – зустрілися в гущавині лісу. Обидва були сильні та мужні, тому вони вирішили змагатися один з одним, щоб визначити хто з них сильніший і кращий воїн. Битва між ними тривала цілу ніч, і ніхто не міг передбачити, хто переможе. У кінці кінців, Білий Ведмідь вдалося підкупити духів лісу, які допомогли йому перемогти Чорну Пантеру. Після цього Білий Ведмідь став символом сили і могутності серед індіанських племен.

Ця легенда має багато інтерпретацій, але взагалі вона відображає ідею про силу і відвагу, а також про те, що навіть найсильніші і наймужніші можуть зазнати поразки. Водночас, ця легенда показує важливість здатності до адаптації і знаходження шляхів до перемоги в будь-яких умовах, а також про те, що ніхто не повинен здаватися перед труднощами та випробуваннями, але замість цього боротися за свої цілі та мрії. Деякі ідеї легенди перегукуються з основними мотивами п'єси Володимира Винниченка.

Головний герой п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» – художник, який кладе на вівтар мистецтва життя своєї дитини. Сюжет п'єси балансує на межі моральності / аморальності у сучасному розумінні цих понять. Проте автор наче виправдовує свого героя, підтекстово зауважуючи, що велике мистецтво потребує жертв.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Володимир Винниченко мовби протиставляє свого головного героя чужому для нього, «земному» світові з його базовими потребами й моральними прагненнями. Автор добре аналізує психологію митця, точно і чітко передає думки людини, яка служить мистецтву і живе для мистецтва. Найяскравіше це проявляється тоді, коли Корній (Білий Медвідь) намагається схопити найдрібніші деталі страждань хворої дитини у своєму прагненні намалювати шедевр: *Корній. В тебе зовсім не той вираз страждання. Так же не можна... Ну, дивись на Лесика... Ганна Семенівна. У тебе не той вираз страждання. Так он як вони малюються, ці картини. А прокляття ж вам, коли так! Корній. Риточко, сиди тихо... сиди... Отак... Ну, хоч так уже... Ах, пропало... Ну, так хоча б...* [1, с. 51].

Цікавими для аналізу думок художників виступають й розмови про мистецтво інших героїв п'єси, зокрема Сніжинки, яка постійно підтримувала Корнія у його «служінні», заперечувала цінності інституту сім'ї, висуваючи на перший план важливість шедевру: *Артист є жрець, артист – весь краса повинен бути, весь! Пелюшки, горщечки, колиски – це не його справа! Двом богам не служать! Хто хоче бути великим артистом, той не повинен бруднити себе. Ну що з того, що помре ваш Лесик? Будемо говорити, нарешті, прямо. Що з того? Ну, не стане на світі шматочка м'яса, яке кричить, робить неестетичні штуки і... і в'яже людей. А замість того ви стаєте вільним, легким, ви всі сили дасте тому, що вічно, що вище м'яса! Так-так, Медведю, гарний і бідний! Краса вічна. Ну, подумайте самі об'єктивно, холодно: не правду я кажу?* [1, с. 29].

Використання колористики, яка набуває символічного значення на ідейному рівні п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», простежується уже з самої назви твору. Традиційно кольори чорний і білий функціонують в опозиції добрий / поганий, свій / чужий. Здебільшого, Володимир Винниченко зберігає це протиставлення, проте надає йому ширшого спектру символічних значень.

У символічній колористиці п'єси автор не категоричний: він не маркує Корнія (Білого Медведя, згідно з переліком дійових осіб на початку твору) поганим, а Риту (Чорну Пантеру, його дружину, згідно з переліком дійових осіб на початку твору) доброю. Володимир Винниченко радше зображає дві полярні системи світоглядних координат, де Білий Медвідь – високе мистецтво, а Чорна Пантера – земне життя. Іноді ці дві сфери перетинаються (все ж таки вони одружені і мають дитину, Рита часто допомагає Корнію з картинами, підтримує його в його захопленні мистецтвом), проте здебільшого їхні моральні площини в різних системах координат. Рита не позбувається моральних принципів, вона часто сперечається з Корнієм щодо першості мистецтва у житті:

Р и т а (надзвичайно тихо). Корвію! Не доводь мене до... Ти виявляєш такий егоїзм, що мені гидко до... бажання плюнути на тебе. Щоб прикрити цей егоїзм, він лікарю не вірить. А кому ж вірити? Сніжинці твоїй?

К о р н і й. Ну, то що я маю робити? Ну? Продати полотно? Та хто його купить нескінченим? Маєш!

Р и т а. Мулен купить.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

К о р н і й. А, Мулев! Ага, це розуміється... "Мулен купить". А я як? Як же я, ти подумай, ну, ти подумай: продать полотно, це полотно... А я ж як? Так от собі живи, і потім все... Та чи можеш подумати це: не скінчить і продать?.. [1, с. 17].

Натомість Корній знаходить розраду у діалогах зі Сніжинкою, оскільки він бачить себе тільки як служителя високій ідеї мистецтва, а не земним поняттям сімейної ідилії: *А-а, все можна сказати, все... Та що з того? Може, й так. Тільки ви все-таки... не так. Що таке краса? Що таке людське? А... все можна сказати. Все, Сніжинко, можна сказати... Так-так. А що я не дав нічого, то правда, е-е, правда... Але дам. Сніжинко, дам!* [1, с. 30].

Варто також наголосити, що Володимир Винниченко не моралізує, він не робить жодних висновків про вчинки Корнія, Рити чи Сніжинки. Автор тільки оповідає історію, а висновки читач має зробити самостійно. Розв'язка суголосна з індіанською легендою, про яку уже згадувалося раніше. Дитина помирає, а Білий Медвідь має можливість довершити свій шедевр. У боротьбі з Чорною Пантерою (Ритою) і її земними переконаннями він виграє. Але кінець п'єси філософський – Чорна Пантера нищить полотно, намальоване Корнієм. То чи справді перемагає Білий Медвідь і якою ціною?

У п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» Володимир Винниченко використовує малярські техніки і під час самого опису процесу малювання на полотні. Автор описує також елементи позування, діалог між художником і його музою тощо. Усі ці елементи відображають сакральний процес створення шедевру живописного мистецтва. Отже, можемо говорити про наявність третього типу інтермедіальних зв'язків: денотат, референт – ікона, копія – трансфігурація. Хоча свою малярську кар'єру Володимир Винниченко розпочав значно пізніше, ніж написав п'єсу «Чорна Пантера і Білий Медвідь», проте усвідомлення процесу творення картини у письменника було ще в далекому 1911 році. Загалом, у літературі часто трапляється так, що автор твору має й інші мистецькі задатки – до музики, скульптури чи живопису. Найімовірніше пов'язано це з тим, що в основі кожного з видів мистецтва лежить ідея, відрізняються тільки форми і стилі її втілення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, Володимир Винниченко як талановитий художник використовує малярські техніки і в своїх літературних творах загалом, і в п'єсі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» зокрема. Описуючи життя художника, який прагне намалювати шедевр, автор детально аналізує думки головного героя, замальовує процес створення картини, використовує символічну колористику. Перспективою для подальшого дослідження є аналіз інтермедіальних аспектів інших п'єс Володимира Винниченка, зокрема у площині взаємозв'язків літератури і музики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Чорна Пантера і Білий Ведмідь. УкрЛіб: бібліотека української літератури. 81 с. URL: http://surl.li/bzhir (дата звернення: 13.04.2023).

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

2. Володимир Винниченко: У пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії / за ред. Л. Залеської-Онишкевич. Нью-Йорк, 2005. 279 с.

3. Савчук Г. «Інтермедіальність» як категорія літературознавства й медіології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2019. № 81. С. 15–18. URL: https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/14082/13244 (дата звернення: 18.10.2023).

4. Солецький О. Емблематичні форми дискурсу: від міфу до постмодерну. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 400 с.

5. Фесенко Є. Інтермедіальні аспекти в літературі. URL: https://nimfilmdpu.mozello.com/vseukranska-nternet-konferencja/porvnjalne-lteraturoznavstvo/params/post/1336728/ (дата звернення: 20.03.2023).

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК: 821.161.2-3:808.1:159.955

Сніжана Кулешір
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Степан Хороб**,
доктор філологічних наук, професор

ПРОЗА СЕРГІЯ ЖАДАНА: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню прози Сергія Жадана та особливості його художнього мислення на матеріалі його романів «Anarchy in the Ukr», «Ворошиловград», «Депеш Мод» та «Месопотамія». Окреслено постмодерністські аспекти його творчості, розкрито проблематику та рецепцію радянського минулого в прозових творах письменника.

Ключові слова: постмодернізм, рецепція радянського минулого, втрачене покоління, криза особистості.

Snizhana Kuleshir
student of the Faculty of Philology,
speciality "Philology (Ukrainian Language and Literature)"

*Research Adviser – **Stepan Khorob***,
Doctor of Philology, Professor

PROSE OF SERGI ZHADANA: FEATURES OF ARTISTIC THOUGHT

The article is dedicated to the study of Serhiy Zhadan's prose and the peculiarities of his artistic thinking based on the material of his novels "Anarchy in the Ukr", "Voroshilovgrad", "Despatch Mod" and "Mesopotamia". The postmodern aspects of his work are outlined, the problems and reception of the Soviet past in the prose works of the writer are revealed.

Keywords: postmodernism, reception of the Soviet past, lost generation, personality crisis.

У сучасній українській літературі впродовж останніх десятиліть відбувається активізація художнього пласту з акцентом на постмодерному складнику. Однак, на початку становлення постмодерна українська література тяжіла до використання вульгарності, а самі тексти включали ненормативну лексику, що призвело до літературної критики такого неординарного підходу. Поступово відбулось переосмислення постмодерних інструментів художньої літератури та відхід від використання ненормативної лексики. Серед вагомих постатей постмодернізму у вітчизняній літературі варто виокремити Сергія Жадана, який зробив чималий вклад у розвиток української постмодерної літератури. Головною ознакою постмодернізму Сергія Жадана,як доводять

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

сучасні дослідники А. Бабенко, Т. Мейзерська, Є. Литвинова, А. Черниш є використання неоавангардної дискурсії, що виявляється головною в недовірі до всього написаного.

У своїх творах письменник активно використовує інтертекстуальні конструкції на паратекстуальному рівні. Зазначимо, що паратекстуальність є однією з провідних ознак постмодернізму в літературі та характеризується тим, що заголовки, епіграфи тощо перебувають у тісному зв'язку з основним текстом. Твори Сергія Жадана містять секретний код, які можуть розгадати інтелектуальні реципієнти. Зокрема, в романі «Депеш Мод» ми бачимо наявність паратекстуального заголовку, де автор закодував назву британського музичного колективу з однойменною назвою. Вважаємо, що назва роману кодує постколоніальний наратив минулого України та Ірландії, як країн, які перебували під контролем інших держав. Хоча автор не розглядає прицільно дану тематику, однак усе ж зауважимо, що у творі письменник свідомо зіставляє дві культури: культура Заходу із прослуховуванням іноземної музики та читанням західних дослідників та культура Сходу із акцентом на пострадянському минулому Харкова.

Сергій Жадан у своїх працях активно вдається до використання іронії. Без даного прийому не обходиться жоден його твір. Досить часто письменник використовує іронію щоб «увиразнити» власну позицію щодо влади та політики. Зокрема, у творах письменника простежується думка, що влада та політика заважає народу. У романі «Ворошиловград» автор іронічно віддзеркалює значущість опозиції та її ролі в контексті державотворення, де першочергового значення набуває кар'єра, а опозиція виконує роль лише інструмента її досягнення: «Боря був старший на півроку і відчував відповідальність за брата, певний братній комплекс. Був він із порядної родини, його тато працював у комсомолі, потім робив кар'єру в якійсь партії, був головою районної адміністрації, ходив в опозицію» [7, с. 5,6].

В іншому романі «Депеш Мод» Сергій Жадан ставить політику на один п'єдестал із футбольними матчами та іншими «фізкультурно-просвітницькими шабашами» тим самим негативно маркуючи значення політики для життя людей, де політика сприймається з позиції гри : «...чомусь вони всі думають, що Собака саме травмований, а не п'яний, це його й рятує, його не вбивають на місці, як цього вимагають інструкції поводження сержантів, старшин і мічманів при героїчній охороні спортивних комплексів та місць масового відпочинку трудящих під час проведення там футбольних матчів, політичних мітингів та інших фізкультурно-просвітницьких шабашів» [8, с.8]. Тут крізь текст також можна простежити авторську позицію самого письменника, а саме його аполітичність. Зокрема вустами персонажу Чапай в романі «Депеш Мод» Сергій Жадан репрезентує свою аполітичну позицію до світової літературної спільноти: «Нічого не зміниться, якщо відкрити чи закрити кордони, якщо розпустити дипломатів – запросто можна жити без зовнішньої політики. Без внутрішньої, в принципі, теж. Можна жити без адмінресурсу – разом зі зникненням адмінресурсу зникають всі ті проблеми, для вирішення яких він

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

створений. Не потрібні контори, жеки, управління, адміністрації – відповідно не потрібна жодна документація»[8, с.54].

Варто зазначити, що у постмодерному дискурсі особистість людини розкривається з позиції кризових явищ [1; с.4]. Зауважимо, що психіка людини є складним утворенням, де протікають різного роду процеси, які можуть призвести до загострення психічних суперечностей, що призводить до зміни самосвідомості людини та загострення її відносин навколишньою дійсністю. Саме такими є персонажі Сергія Жадана з їх кризовим життєвим шляхом, на який наклали свій відбиток переломні моменти 80-90-х років XX століття – це втрачене покоління. Книга «Anarchy in the Ukr» Сергія Жадана є своєрідною сагою про втрачене рок-н-рольне покоління з яскраво вираженою кризою особистості, де молодь, втрачаючи самоціль, морально та духовно себе «знищувала»: «...Ми доїжджали до місця, трамваї зупинялись, ніби серця, палац культури стояв у тихих осінніх сутінках, в коридорах пахло гашишом і туалетом…. Офіс знаходився на Сумській, його вікна виходили на театр. Ми пили цілу ніч, хтось засинав, хтось прокидався, десь під ранок я геж прокинувся і вирішив іти додому. …Насправді, її появу, появу цієї ненависті, легко було передбачити ще тоді – п'ятнадцять років тому, на початку дев'яностих, на всіх тих концертах із розйобаною апаратурою, на всіх тих хатах, по всіх тих кутках і норах, по яких нібито залягала потужна харківська контркультура, харківська рокшкола і з яких вона, в більшості своїй, так і не вибралась. Коли ти в сімнадцять років зустрічаєшся з апостолами і тягаєшся за ними з однієї таємної вечері на іншу, з одного гастроному до наступного…Гуру дотримався до другого поверху. В той момент, коли ліфт проминув другий поверх і хвилина полегшення невблаганно наближалась, сила духу відступила від нього, і він зазнав чи не найбільшого морального фіаско в своєму житті» [6, с.30].

Проблема втраченого покоління простежується також і в іншому романі Сергія Жадана «Месопотамія». Герої роману демонструють неприйнятну соціальну поведінку, вони «викривляють» саму нормованість суспільства, що є проявом ціннісно-орієнтирного розколу особистості індивіда, при цьому вони характеризуються різним віком, різною статтю, різними матеріальним статусом тощо. Персонажі письменника активно здійснюють пошук свого місця в поточній дійсності, шукають себе, однак їхні дії характеризуються агресивністю, антигромадськістю, протизаконністю, є огидними, цинічними, байдужними, аморальними тощо. Девіантними персонажами письменника зазвичай є люди які мають наркозалежність, перебувають у бандитських угрупованнях, є соціально-дезорієнтованими, гопниками, маргіналами тощо.

З точки зору психології першою причиною їх девіантної поведінки є наявність в них єдиної спільної риси, а саме невдоволення собою, що призводить до особистісної кризи. Зокрема у творі «Месопотамія» агресивна поведінка Марата є проявом внутрішньої дезадаптації особистості: «І там, посеред золотого листя, Марат товк викладача, бармени пробували відтягнути його від жертви, а ми, своєю чергою, намагалися відтягнути їх. Міліція забрала всіх, крім барменів. Викладач нив і просив зробити йому масаж серця» [9] (стор.15). Причому його внутрішню дезадаптацію можна промаркувати як

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

захисну реакцію, адже соціальним чинником виникнення розколу особистості Марата є родинний вплив на формування його характеру. Марата виховували справжнім чоловіком, котрий шануватиме батьків та захищатиме родину, що в подальшому і призвело до його дезадаптації думки про смерть, залежність від жінок тощо: «Себто спочатку Марат навчився шанувати батьків, потім боксувати, а лише потім - ходити…Він не боявся смерті й любив жінок» [9, с.10].

Рецепція радянського минулого у творчості Сергія Жадана характеризується амбівалентним характером. З одного боку в його прозових творах спостерігається певна ностальгія за радянським минулим, яка проявляється в дитячих спогадах та відсутністю подвійних стандартів. З іншого боку радянське минуле було джерелом болю та страждань, які можна подолати лише шляхом переосмислення власного минулого та перемоги над своїми демонами. Зокрема у творі «Anarchy in the Ukr» гостро розкривається проблема переосмислення радянського минулого, розуміння його впливу на людину в ключі сучасної зрілої особистості від «ностальгічних» спогадів до «травмуючого досвіду»: «...я добре пам'ятаю запах нової техніки, запах бензину й мастила, запах здорового радянського дитинства, дощ, який почався і супроводжував нас до самого дому, всю цю подорож у межах одного дощу, у межах однієї країни, ми були вдома, кубок був у шахтаря, все складалось якнайліпшим чином…Почнеш копатись у дитячих речах, щоденниках і фотоальбомах – обов'язково зав'язнеш, обов'язково натрапиш на щось таке, від чого мороз піде по шкірі й щелепи зведе від судоми й збудження. Кожне подібне повернення в дитинство погано закінчується – ось і ми сидимо й п'ємо до ночі, і намагаємось про щось говорити, мовляв, здорово все виходить, здорово, що ми приїхали, хоча насправді нічого не здорово і всі ці рештки комун у степах і набитий кістками чорнозем вганяють у легкий ступор, так що лишається пити далі і говорити про погоду, засинаючи під час розмови» [6, с.50, 51].

І наприкінці твору письменник пропонує рецепт уникнення дитячого травматизму: «Одним словом, дитина має бачити здорові й сильні емоції, позитивні переживання, не варто травмувати дитячу психіку картинами соціальної і життєвої поразки вільних художників, не можна, аби дитина змалку прийшла до думки, що в цьому житті, в твоїй країні тебе кожної миті можуть викинути на вулицю» [6, с.78].

Таким чином, Сергій Жадан є яскравим представником літератури постмодернізму. Письменником активно використовуються інструменти постмодернізму. Прозаїк підіймає на новий рівень проблему кризи особистості, яка сформувалась внаслідок переломних моментів 80 – 90-х років XX століття. Рецепція радянського минулого презентується письменником з позиції впливу тоталітарного режиму на психіку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко А.О. Поетика прози Сергія Жадана : дис. … доктора філософії : 035 Філологія. Київ, 2021. 195 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

2. Літвінова Є. Ю. Девіантна поведінка героїв роману Сергія Жадана «Месопотамія». *Актуальні питання філології та методології.* Суми: Фабрика друку, 2021. С. 184 – 188.

3. Мейзерська Т. С. Концепт тривоги/тривожності у сфері приватного життя персонажів романістики Сергія Жадана («Месопотамія», «Інтернат»). *Сучасні літературознавчі студії.* 2021. Випуск 18. С. 86 – 93.

4. Телець Ю. Вплив кризових явищ на формування біхевіористичної тактики гедоніка (на основі роману «Депеш Мод» Сергія Жадана). Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. і міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро, 2020. Т.2. С. 422 – 423.

5. Черниш А. Психоаналітичні координати лузерства у творах С. Жадана. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 52. Т. 3. С. 148 – 152.

6. Жадан С. Anarchy in the Ukr. URL: https://royallib.com/book/gadan_sergy/Anarchy_in_the_UKR.html

7. Жадан С. Ворошиловград. URL: https://chitaka.com.ua/knigi/voroshylovgrad/#lib_book_download_link

8. Жадан С. Депеш Мод. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=14851#google_vignette

9. Жадан С. Месопотамія. URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Zhadan/Mesopotamiia/

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 82.09:355.01]821.161.2-311О.Гончар

Христина Легенович
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Ольга Слоньовська**,
доктор філологічних наук, професор

АНТИМІЛІТАРНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА ПОЕТИКИ РОМАНІВ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА В РОМАНАХ «ЛЮДИНА І ЗБРОЯ», «ТРОНКА».

Статтю присвячено актуальній темі – війни. У статті коротко проаналізовані романи Олеся Гончара «Людина і зброя» та «Тронка». Актульність статті полягає у комплексному і системному дослідженні творчості Олеся Гончара та вивчити поняття мілітаризму і антимілітаризму. Розглянути війну та антивоєнну тематику в творчості Олеся Гончара. Дослідити проблематику, композицію, ідейний зміст та антимілітарні мотиви в романах Олеся Гончара «Людина і зброя» і «Тронка».

Ключові слова: мілітаризм, антимілітаризм, парадигма, роман.

Khrystyna Legenovych
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser –**Slonovska Olga** ,
Doctor of Philology, Professor

ANTI-MILITARY ORIENTATION AS A PARADIGM OF THE POETICS OF THE NOVELS OF OLES HONCHAR IN THE NOVELS «MAN AND WEAPONS» AND «TRONKA».

«The article is devoted to the topical topic of war. The article briefly analyzes Oles» Honchar's novels «A Man and a Weapon» and «Tronka». The relevance of the article lies in the comprehensive and systematic study of Oles Honchar's work and the study of the concepts of militarism and anti-militarism. Consider the war and anti-war themes in the works of Oles Honchar. To investigate the issues, composition, ideological content and anti-military motives in Oles Honchar's novels «Man and Weapon» and «Tronka».

Key words: militarism, anti-militarism, paradigm, novel.

Мілітаризація (від. лат. militaris – військовий) – здійснення політики мілітаризму, ідеологічне виховання населення у войовничому дусі; поширення законів воєнного часу та військової дисципліни на всю економіку. Головною ланкою мілітаризму є нарощування військово-економічної могутності держави, головним чином з метою підготовки загарбницьких воєн, а також придушення опозиційних існуючому режимові рухів всередині колонізаторської країни.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мілітаризм вступає у суперечність із розвитком цілісного, взаємопов'язаного і взаємозалежного світового співтовариства, перешкоджає створенню всезагальної й всеосяжної системи міжнародної безпеки. Мета мілітаризації – змусити людей сприйняти війну як таку й вважати її потрібним явищем. Мілітаризм завжди був і нині є невід'ємним атрибутом російської імперської політики й свідомості. Антимілітаризм – міжнародний рух проти гонки озброєнь і розв'язування імперіалістичних воєн, проти мілітаризму. Паризький конгрес прийняв резолюцію, яка закликала всі європейські держави до виховання юнацтва в дусі антимілітаризму.

Читаючи роман «Тронка» Олеся Гончара, можна провести багато аналогій із теперішньою російсько-українською війною або, як називають її рашистські ідеологи, – спецоперацією. Врешті, як би вона не називалась, а все одно війна несе нещастя, біль, страждання і смерть. Вмикаючи телевізор, ми кожного дня дивимося новини з фронту, і вже без цього не можна уявити життя хоч один день. Немає спокою в душі всім матерям, які мають сина, зятя чи чоловіка від 18 до 60 років Не дають ні на мить забути про війну виючі сирени «повітряної тривоги», які до мурашок тривожать душу.

Для розуміння світосприйняття людини, життєві установки якої сформувались у вирі Другої світової війни, принципово важливими видаються міркування , що для О. Гончара Друга світова війна була війною власне його покоління. Олесь Терентійович пішов на фронт добровольцем і закінчив свій бойовий шлях у Празі. Мілітарний досвід у романі «Прапороносці», улягаючи принципам соціалістичного реалізму, проектувався на цінності совєтського режиму. Цей твір однозначно слугував для підтримання колективної ідентичності, радянської самототожності. Проте герої «Прапороносців» усіма фібрами своїх душ бажали миру.

Олесь Гончар як людина, як письменник, як голова Українського республіканського комітету Захисту Миру, член Всесвітньої Ради Миру, непохитно засуджував антилюдяність, аморальність апологетів завоювання чужих територій і народів, засуджував пропаганду війни, а завжди возвеличував тих, хто ставав на захист своєї рідної землі, українського народу. Герої його художніх творів – і тих, де тема війни була наскрізною, і тих, у яких вона постає окремою сторінкою долі героїв, як, наприклад, у романах «Циклон», «Тронка» чи «Берег любові», – змальовані у часопросторі боротьби проти фашизму, що, за словами письменника, прирікав на загибель їхні нації, мову, історію.

О. Гончар постійно ризикував, пишучи правду. Оскільки радянські війська масово ґвалтували жінок на визволених територіях, питання любові до іноземок в літературі знаходилося під забороною.

Близький сучасникові патріотизм студбатівців, героїв роману О. Гончара «Людина і зброя», поданих у ситуаціях смертельно небезпечної битви на річці Рось у липні 1941 р. та наступальних боїв із ворогом на території України. Хоча в романі світ війни репрезентується художньо, але й у такій проєкції в ньому постає правда про реальні події. Героям цього роману, як і їхнім прототипам, доводилося долати труднощі алогізму війни, що знищує життя. Більше того, підрив Дніпровської гідроелектростанції радянськими саперами сучасним

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

поколінням проєктується на підрив Каховської ГЕС рашистами. Врешти, людські й економічні втрати в обох випадках були величезними.

Герої О. Гончара – завжди на березі любові до України. На своєму власному березі любові до рідного народу письменник ніколи не допускав приниження власної нації ні за радянського режиму, ні в часи будівництва незалежності України.

У романах «Людина і зброя» та «Тронка» ми пізнали жорстокий лик війни, відкривали для себе студентське покоління, яке жертовно стало на захист Вітчизни. Ми переживали з болем страшну трагедію студбатівців, які в перші місяці війни боролися на передовій навіть голіруч, бо зброю діставали на полях боїв. Читаючи «Тронку», ми чули, як з українських степів пробивається мирним дзвоном крізь вибухи ракет на полігонах дзвіночок на овечих шиях. Олесь Гончар пройшов фронти сержантом, а в повоєнні літа став солдатом на варті миру. Доля людини на війні, її суворі випроби в мирну годину – такою була тематика творів письменника.

Герої Олеся Гончара – не завойовники, а справжні визволителі, бо несуть народам волю. Це зумовлено не лише боротьбою проти фашизму, а ще й тим, за весь історичний період свого існування Україна не загарбала й кількох метрів території жодного іншого народу. Олесю Гончару вдалося донести до читача образ воїна-українця із притаманною йому працьовитістю, життєлюбством, сумлінністю, наполегливістю, добротою, надійністю, скромністю, сердечністю, вірою в перемогу, стійкістю, хоробрістю, витривалістю. Одна із центральних ідей творів Олеся Гончара про війну – народ незнищенний, якщо в нього міцне духовне коріння. Моральність і духовність – завжди запорука перемоги над ворогом, його безсмертя.

Ще драматичнішим постає життя у творах О. Гончара, які з'явилися на зламі 50-60-х рр. – у романах «Людина і зброя» та «Тронка». Вершинним у цьому ряді також є роман «Циклон», у якому війна постає гітлерівськими концтаборами. Люди, приречені на смерть, кинуті на розтерзання інстинктам голоду, безнадії, знаходять у собі міць вистояти, бо люблять своїх рідних, Україну, український народ. О. Гончара постійно переслідували. За вказівкою партійних чиновників сексти писали йому листи, що «найкращий вихід для вас покінчити життя самогубством, я вам цього бажаю»

Глибокий патріотизм «Тронки» не має нічого спільного з соціалістичними настановами радянської цензури і принципом соцреалізму. Цю книгу можна по-справжньому оцінити тільки з тієї ідейної та інтелектуальної висоти, на якій перебувають юні герої роману. Патріотизм для них є гуманізмом у найширшому розумінні, проявляється у національній самоідентифікації. Мистецькі відкриття психічного, морального, мовного ґатунку, а також композиційного і стилістичного порядку мають у «Тронці» характер тривожного часопростору. Гринь Мамайчук, цей, до речі, в романі найпривабливіший образ свободолюбної натури, переживає, мало не зневірюючись у радянських стандартах моралі,за що автор у ті часи мав багато неприємностей з боку цензури, конфлікт правди з брехнею, мудрості з тупістю.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У «Тронці» виразно окреслена проблема, яка постійно тривожить митця – пристосуванство, деградація моралі молоді в радянському суспільстві. О. Гончар бачить життя в усьому розмаїтті, оцінює його всебічно й глибоко. Альтернативи активізації морального життя нема: людство або загине, здеградує, або стане досконалішим.

У романі Олеся Гончара «Тронка» на кожній сторінці твору пробивається тривога за долю людства, яке століттями стискає в руках зброю і щоразу гине у дедалі страшніших вихорах війни. Весело і легко живуть на світі юні степовики Віталик і Тоня. Але, задурманені радянською пропагандою, вони забувають, що серед розливу сонця над степами є ще залізні острови і бомби на полігонах, що падають і розриваються навіть у мирні дні. Людство озброюється до зубів: полігони розростаються, їм уже мало степів і родючих чорноземів. Ось чому серед білого дня на очах безпечних степовиків височіє іржавий корабель далеко від берега, як мішень для бомбардувань.

Роман у новелах «Тронка» відкрив нам Олеся Гончара як філігранного майстра композиції. Колізії розділів-новел динамічні, напружені гострі. В них події з життя героїв сприяють розкриттю їх характерів, духовне багатство яких, пристрасть та емоціональність посилюють конфлікт твору.

Висновки. Мілітаризація є спробою встановити управління над людьми через просування військових цінностей, страху та захисту, а також намагання зробити воєнні цінності природними, нормальними та бажаними. Прогресивне людство виступає проти такої політики. Ідеї антимілітаризму залишаються актуальними у XXI ст. Антимілітаризм знаходить своє відображення в образотворчому мистецтві, літературі і музиці.

Олеся Терентійовича Гончара ми знаємо передусім як автора творів, які несуть світло, оптимізм, людяність. Кажуть, що для того, хто був на війні, вона ніколи не закінчується. О. Гончар не раз звертатиметься до тематики людини на війні. Збірка «Новели», повісті «Земля гуде», «Партизанська іскра», роман «Людина і зброя» разом із трилогією «Прапороносці» та першою частиною «Циклону» складають своєрідний героїчний епос про український народ у вирі війни, про його безсмертний подвиг. Олесь Гончар писав твори про війну, але вони завжди спрямовані проти війни.

У романі «Людина і зброя» художньо подано зіткнення двох ворогуючих сил: війни і миру. Парадигми змісту цього конфлікту найчастіше виражається через авторські відступи, філософські роздуми, які мають важливе епічне навантаження. Вустами своїх героїв романіст зіставляє війни різних епох, засуджуючи агресію, варварство, руйнування прогресу і цивілізації, акцентує увагу читачів на історичних основах миролюбної політики.

Повною мірою виявляються прикмети антивоєнної агітації в романі Олеся Гончара «Тронка», де поетизація кращих рис військовозобов'язаних невідривно поєднана з беззастережним викриттям усього, що не є гідним людини. Основна ідейно-естетична проблема «Тронки» полягає в мистецькому розв'язанні животрепетного питання, чи правильно ви, люди, живете? Відповідь письменника у процесі розкриття характерів героїв і персонажів

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

стосується зображення всіх подій роману, але найповніше фокусується у показі ситуацій, пов'язаних з іменами членів родин Горпищенків та Рясних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антимілітаризм. *Словник української мови*: в 11-ти т. Т. 1 Київ: Наукова думка, 1970. С. 49.

4. Антимілітаризм *Словник іншомовних слів*: 23 000 слів та термінологічних словосполучень. Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: «Довіра», 2000. С. 90.

5. Бажан М. Слово, напоєне світлом. *Гончар О. Твори в 2-х т.* Т. 1. Людина і зброя. Циклон: романи. Київ: Видавництво «Дніпро», 1983. С. 589 – 592.

6. Вінок пам'яті Олеся Гончара. Упорядники В. Д. Гончара, В. Я. П'янов. Відповідальна за випуск Г. П. Лукова. Київ: Видавництво «Радянський письменник», 1997. 453 с.

7. Гомон П. Гуманізм творчості завжди сучасний. *Дивослово.* 2002. № 5. С. 12 – 13.

8. Гончар О. Твори в 6-ти т. Т.4. Гончар О. Людина і зброя; Циклон: романи / передмова М. Бажана Київ: Видавництво «Дніпро», 1978. 583 с.

9. Гончар О. Тронка: роман. Вступна стаття Дмитра Павличка. Київ: Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1976. 293 с.

10. Гоян Я. Собор української душі: літературний портрет Олеся Гончара. Київ: Видавництво «Веселка», 2007. 67 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 305:82.09-055.2:141.72]821.161.2-3О.Кобилянська

Христина Ніколін
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Степан Хороб**,
доктор філологічних наук, професор

АПОЛОГЕТИЧНА ПЛОЩИНА ФЕМІННОЇ СКЛАДОВОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті розкривається поняття конструювання жіночності у світлі смислових домінант дискурсивних портретів жінки. Аналізується проблема емансипації творів О. Кобилянської в оцінці літературно-художньої критики. Наголошуємо на тому, що в час створення авторкою своїх художніх текстів, формується специфічний тип літератури, домінуючим змістом і формою якої стає роль і становище жінки в суспільному житті. Зазначено, що основна увага в творах О. Кобилянської зосереджена на боротьбі демократичних сил проти патріархальних і архаїчних уявлень про призначення жінки в суспільстві.

Ключові слова: жіночність, феміністичний дискурс, жіноча проза, гендерна позиція, рівноправність, патріархальність

Khrystyna Nikolin
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Stepan Khorob**,
Doctor of Philology, Professor

THE APOLOGETIC PLANE OF THE FEMININE COMPONENT OF OLGA KOBYLIANSKA'S CREATIVITY

The article reveals the concept of constructing femininity in the light of the semantic dominants of discursive portraits of women. The problem of emancipation of O. Kobylyanska's works is analyzed in the assessment of literary and artistic criticism. We emphasize that specific type of literature in which women's role and status in social life becomes the dominant content is formed during the creation of her artistic texts. It is noted that in O.Kobylyanska's works the main focus is on the struggle of democratic forces against patriarchal and archaic ideas about the purpose of women in society.

Key words : feminity, feminist discourse, women's prose, gender position, equality, patriarchy.

Докорінні зміни кінця XIX – початку XX століть торкнулися не лише загальної, політичної та економічної сфер людської діяльності, а й суттєво вплинули на духовну сферу, серед яких неодмінною частиною була і

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

залишається література. Письменство, репрезентуючи своє нове бачення старого світу, виявляє нові грані світосприйняття, сприяє формуванню нової естетики [2]. Реципієнта починають хвилювати не лише події історичного та соціального характеру, а й досі непопулярні теми, наприклад, розкриття сімейних проблем у родині, визначення становища жінки в тогочасному суспільстві, її внутрішній світ і її переживання. Висловлюючи у своїх творах ідеї фемінізму, жінки-письменники збагачували літературу новими течіями, порушуючи питання про становище жінки в патріархальному суспільстві того часу.

Актуальність вивчення явища фемінізму пояснюється тим, що проблема дискримінації жінок проявляється й на побутовому, й на соціально-етичному рівнях. Сьогодні, порівняно з XIX століттям, жінки мають більші права, однак у масовій свідомості і досі не укладається думка про те, що жінка може розглядатися поза патріархальними рамками «сім'ї та шлюбу».

Роль жінок та їх внесок у розвиток соціуму завжди ставилися під сумнів. Навіть під час лібералізації соціального простору на побутовому рівні зберігається проблема визначення місця жінки в соціумі. Незважаючи на те, що прекрасна половина людства може реалізувати себе у професійній сфері, досі основною роллю і до певної міри обов’язком кожної жінки прийнято вважати обов’язки хранительки вогнища.

На рубежі XIX-XX ст. поряд з безліччю суспільно-політичних течій невід’ємною частиною соціальної реальності стало поняття культурного фемінізму [3]. Прихильники ідеології ставили за мету відродити цінності жіночності. Як відомо, будь-які соціальні перетворення відбуваються за схемою «знизу-вгору». Й для подолання укорінених у духовне життя суспільства стереотипів, необхідно було закласти «насіння змін». Тому тогочасна художня література послужила одним із головних інструментів відображення ідей фемінізму. Вивчення літературних творів та їх аналіз на ґендерному рівні з кінця 80-х років XX ст. привертає увагу багатьох дослідників: В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, С. Павличко, М. Ткачук, Г. Улюр та ін. Сьогодні, в сучасних напрацюваннях в царині літературознавства, тема фемінізму розглядається у двох контекстах: широкому та вузьким. З одного боку, це явище може бути відображене жінкою письменником у творі з урахуванням дотримання як цінностей фемінізму, так і елементів патріархату (Т. Гундорова, Н. Зборовська). З іншого – при більш ретельному аналізі, суть фемінізму може бути відображена у суто жіночому погляді на традиції та естетично-моральні складові суспільства (В. Агеєва, С. Павличко).

У багатьох творах і української, і зарубіжної літератури знаходить своє художне відтворення тема соціального становища жінки та відображення цінностей та рольових установок, які склалися під впливом сексуальної революції. В рамках цього дослідження реалії фемінізму будуть проаналізовані на прикладі жіночності в апологестичній площині фемінної творчості О. Кобилянської.

В українському інтелектуальному» житті другої половини XIX – початку XX століття жіноче питання було одним із найбільш актуальних і дискусійних,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

оскільки жінки мали нерівний статус порівняно з чоловіками (правовий, економічний, політичний, соціальний, культурний). Феміністична течія випливала з невіри в старі ідеали, руйнування ієрархічної системи цінностей патріархату, в якій жінці відводилося пасивна, другорядна роль.

У філософському словнику за редакцією С. Аверінцева подається декілька визначень слова «жінка»: «- особа жіночої статі (протилежне – чоловік); - доросла, на відміну від маленької дівчинки; - заміжня особа стосовно до свого чоловіка; // Взагалі заміжня особа жіночої статі» [1, с.98]. Жіночність трактується, як «сукупність рис, ознак, якостей, властивих, характерних для жінок на відміну від чоловіків» [1, с.99].

Літературознавець Н. Кучківська зазначає, що «жіночність (також фемінність або фемінність) – модель поведінки і сукупність психічних якостей жіночого ґендера, таких як чутливість, ніжність, вірність, співчутливість, турботливість» [5, с.23].

Жіночність, за загальноприйнятим визначенням, – це моральна, етична категорія, яка включає в себе набір очікуваних від жінки якостей: емоційна, ніжна, тендітна, щира, вірна.

Концепція жіночності й жіночої особистості особливо яскраво простежується у творах О. Кобилянської, Лесі Українки та інших українських письменниць. Це своєрідна «нова героїня», з гострим критичним розумом, освічена і творча жінка, яка постійно шукає відповіді на свої запитання, задається питанням про правильність «облаштування» світу. Для неї головне поєднання почуттів і розуму, розуму – який не задовольняється готовими відповідями.

Й тут буде доречним навести типологію жіночих образів дослідниці Л. Чернець. Вона виділяє наступні групи типових жіночих образів:

1 група: Образ жінки відповідає традиційним патріархальним уявленням про роль і становище жінки в сім'ї, суспільстві та її природне призначення. Головна ідея – самоствердження жінки в межах вікових традицій патріархального світу.

2 група: Образ жінки з характером є синтезом відмови від патріархальних поглядів на роль і призначення жінки. Головна ідея – гармонія буття.

3 група: Образи жінки заперечують сформовані патріархальними традиціями стереотипи щодо поведінки та ролі жінки в суспільстві та сім'ї; захищати феміністичні ідеологічні тенденції. Головна ідея – самоствердження жінки як «іншої» [5].

Відштовхуючись від різноманіття цих типів жіночих образів, робимо висновок, що розуміння жіночості автором і суспільством виражається через ставлення автора до жінки, яку він «створив», наділивши її певними характеристиками (як зовнішніми, так і внутрішніми). Можна стверджувати, що саме в літературних творах формується «жіночий ідеал», який згодом починає впливати на читача.

Аналіз текстів жінок-апологетів дозволяє говорити про те, що українські письменниці рубежу XIX-XX століть змальовували жінку як тип людської культури, універсальну, мудру гуманну особистість, освічену, інтелігентну,

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

зорієнтовану на культурну асиміляцію. Образи їх героїнь стають особливо близькими авторкам, оскільки часто у їхніх характерах, поведінці, вчинках непросто трансформовано жіночий досвід, а відтворюються автобіографічні моменти, що є суттєвим й основоположним для «жіночого письма».

І Ольга Кобилянська, і Леся Українка своєю творчістю довели, що перш за все, жінки прагнуть бути «самими собою» не для того, щоб бути як всі, а для того, щоб формувати органічну єдність з чоловіками у суспільній справі, насамперед національної. Стояти високо, щоб працею та власним прикладом скласти духовний ідеал для інших, спонукати їх до праці, відчути самовартість – ми вважаємо це основною рисою українського фемінізму як складової суспільного руху глобального прогресивного суспільства, що ґрунтується саме на національних літературних традиціях.

У творах О. Кобилянської наведено багато різноманітних прикладів формування жіночих світоглядних моделей, на основі яких, на нашу думку, можна виділити основні синхронні моделі у конструюванні жіночої ґендерної ідентичності відповідно до ціннісної орієнтації на створення сім'ї або особиста самореалізація поза сім'єю.

В малій прозі української письменниці активно розробляються нові теми й мотиви. Ідеться про колізії жіночих стосунків, жіночої дружби, про зміну становища жінки в чоловічому світі. Обмежена кількість доступних патріархальній героїні суспільних ролей (мати, дружина, помічниця, самозречено посвячена родині, дитині або Богові, у нечастих випадках можливість для обдарованої жінки реалізуватися в якихось творчих професіях) визначала і вузькість, обмеженість того просторового, предметного світу, тих топосів, де вона могла функціонувати. Модерна героїня у О.Кобилянській з'являється вже на іншому тлі, у новому оточенні. Її статус тепер визначається й освітою, фахом, політичними переконаннями, вкоріненістю у ті чи інші суспільні структури.

О. Кобилянська глибоко відчула атмосферу кінця століття, образно передала її, вловивши найтрагічніші нотки. Трагічність її персонажів і в тому, що ідеали їхні, по суті, абстрактні, що конкретних перспектив їх «очікування», «поривання» вони не бачать. Хоча, героїня новели «Мати Божа» і намагається прийти з допомогою людям: вмираючому п'яниці, напівбожевільній, двом сиротам, старій удові та «упавшій жінці», осліплій робітниці з фабрики, усе життя героїні було «безсонячним», вона жила лиш горем, «немов у країні мряк». Навколо залягала пітьма, чорнота, чорні ворони літають над «життєвим простором» персонажів новели.

Трагічні наслідки має людська загальна байдужість, викликана соціальними причинами, брак співчуття, але й доброти теж, бо трагічними були обставини оточуючого життя. Сама авторка теж шукала шляхів виходу з «країни мряк». Її громадська активність, велике прагнення підняти і настроїти дух людини на героїчний лад супроводжували її на дорогах творчості увесь час.

Саме категорія трагічного є основним естетичним механізмом, за допомогою якого героїні українських письменниць естетично відображають себе. Суть трагедії, на думку самої авторки, полягає в (моральному) зв'язку з

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

усередненими цінностями, що виконує функцію естетичного узагальнення, вивільняючи різні сторони образного синтезу (наприклад, загальне й приватне, типове й індивідуальне крайнощі), синтезуючи їх у зв'язку зі специфічною цілісністю жінки як людини.

Загалом, ми можемо пов'язати ці зміни зі зміною перспективи точки зору на зображений образ: жінка – це вже не просто об'єкт погляду ззовні, іншої злагодженої системи цінностей, більше не щось маргінальне по відношенню до незмінного центру – світу чоловіків. Важко переоцінити цей зсув у сучасній літературі, оскільки жінка нарешті могла відчути себе відносно автономною, виражаючи себе зсередини, поза стосунками з чоловіком, з, так званою, чоловічою реальністю.

У багатьох творах О. Кобилянської натрапляємо на випадки, коли нетрагічний герой стає героєм трагічних ситуацій (оповідання «У неділю рано зілля копала»), коли колізія персонажа з обставинами доходить до максимального напруження і набуває ознак трагічного (повість «Людина»). Події (дуже часто внутрішні, душевні порухи, внутрішній сюжет) нагнітаються напружено аж до катастрофи, підкреслюється тягар переживань і станів, жіночі персонажі, перебуваючи у ворожих обставинах, борються з «долею» і знемагають у цій боротьбі (новела-притча «Мати Божа»).

В таких новелах, як «Ніоба», «За ситуаціями» (та ін.) О.Кобилянська створює нові образи жінок-інтелігенток, які можна зарахувати до, так званого, громадсько-інтелектуального типу особистості. Головним героїням цих творів притаманні такі риси: почуття власної гідності, висока самосвідомість, розуміння самоцінності людської особистості, постійний пошук себе в оточуючому їх світі.

Жінки творів О. Кобилянської, відштовхуючись від відмови від особистого, від своєї здатності до самопожертви, ці героїні прагнуть до вищих ідеалів і соціально-культурних цінностей. Вони здатні відстоювати свої набуті переконання, свою гідність, бо мають сильну волю й стійку життєву позицію. В житті вони керуються більше розумом, ніж почуттями – це представниці активної творчої вдачі. На перше місце в жіночих образах української письменниці виходять не тільки мистецькі та особистісні проблеми, а й суто громадські питання [4]. Авторка продемонструвала, що хоча функціонування та розвиток будь-якого суспільства протікає у формі скерованих об'єктивних процесів, проте зберігається, а частково і зростає значення моралі в особистісній виразності жіночої особистості – як індивідуально-відповідального способу існування жінки у світі.

Функціонування жіночих образів, переосмислення традиційної інтерпретації жіночих образів відбувається у тісному зв'язку з ідейною концепцією О. Кобилянської, з її морально-етичними поглядами.

Отож, проводячи паралелі між трагедією як естетичною категорією та феноменом трагедійного у фокусі осмислення змісту жіночих доль у малій прозі О. Кобилянської, можна виявити деякі загальні ознаки: цілеспрямована, чітка, закінчена побудова сюжету; близькість Кобилянської світовідчуттю та світосприйняттю її доби, яке полягає у переконанні у необхідності зображати

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

життя з усіма її пристрастями правдиво та щиро, звертаючись до найглибших трагічних конфліктів суспільства, і показати їх відверто і сміливо.

Зробив аналіз жіночого дискурсу новел О. Кобилянської на типологічному рівні, можна стверджувати, що образи її жінок мають у собі дещо спільне: ситуації, в якій вони опинилися, неможливість уникнення небажаного заміжжя, прагнення до щастя та розуміння, бажання знайти справжнє кохання і бути просто щасливою жінкою. Проте є і відмінні риси: різне сприйняття оточуючої їх дійсності (від наївного сприйняття до повного її ігнорування й цілковитій закритості від світу). Це дає змогу говорити про два різні типи жіночих образів письменниці: традиційний та новий. О. Кобилянська намагалася вивести на арену кардинально-відмінний від інших жіночий образ. Така жінка вміє бути, насамперед, сама собою, не кориться обставинам і воліє вирішувати всі свої проблеми самостійно. Подібний жіночий психотип не характерний в основному для української літератури кінця XIX - початку XX ст., проте авторка надає цілу галерею фемінізованих героїнь, вільних у міркуваннях та сильних у рішеннях, вольових та непересічних. Аглая-Феліцітас – головна героїня новели «За ситуаціями», Софія і Ганнуся (героїні новели «Valse mélancoliqe») та ін. – є виразниками жінок нового типу. О. Кобилянська вела своїх героїнь шляхом внутрішнього самозаглиблення та переосмислення, але залишала за ними право бути слабкою, пасивною чи покірною. Такі кардинально різні образи свідчать про те, що жінка може бути різною, лише б вона цього захотіла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверінцев С.С София – Логос : Словарь; Сост., авт. послесл. К. Сигов. Київ: Дух і літера, 2000. 450 с.
2. Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 284 с.
3. Демченко І.А. Особливості поетики Ольги Кобилянської: монографія. Київ: Твімінтер, 2001. 208 с.
4. Крупка М. Українська жіноча проза: дві епохи дві версії. Рівно: Видавець О. Зінь, 2008. 215 с.
5. Кучківська Н. Ольга Кобилянська. «Меланхолійний вальс». Три жіночі образи як три тенденції модерної емансипації. Українська мова й література в школах України. 2020. № 7-8. С. 24-27.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 82.09:821

Галина Павлів
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Євген Баран**
кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СВІТОВІДЧУТТЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ ЛЕСІ ШМИГЕЛЬСЬКОЇ

У статті здійснено спробу аналізу поетичних текстів Лесі Шмигельської з метою вияву специфіки художнього відтворення в них світовідчуття та мистецьких засобів його передачі. Виявлено, що домінантно означену тему відображає інтимна, філософська та пейзажна лірика авторки.

Ключові слова: сучасна лірика, світовідчуття, образ, художні засоби.

Halyna Pavliv
Student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Evhen Baran**,
candidate of philological sciences, associate professor

FEATURES OF THE WORLD PERCEPTION AND WAYS OF ITS ARTISTIC IMPLEMENTATION IN THE POETRY COLLECTIONS OF LESIA SHMYGELSKA

The article attempts to analyze the poetic texts of Lesya Shmygelska in order to reveal the specifics of the artistic reproduction of the worldview in them and the artistic means of its transmission. It was revealed that the intimate, philosophical and landscape lyrics of the author reflect the dominantly defined theme.

Key words: modern lyrics, worldview, image, artistic means.

Українська поезія Прикарпаття XXI століття з одного боку є послідовним та органічно зумовленим відображенням традиційного річища української лірики, а з іншого – є нестримним голосом сучасної епохи з усіма її здобутками та перевитратами. Так чи інакше, поезія авторів – уродженців прикарпатського краю – є унікальним і неперебутнім явищем українського літературного процесу, що потребує вивчення та аналізу задля збереження не тільки регіонального, але й всеукраїнського письменства та примноження загальнонаціональних культурно-мистецьких надбань.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Серед голосів сучасного поетичного Прикарпаття яскраво вирізняється постать Лесі Шмигельської – української поетеси, членкині Національної спілки письменників України, здобувачки багатьох премій і нагород всеукраїнського значення. Її жіночну, чуттєву, та водночас глибоку й тривку стилістичну манеру презентують філософсько-медитативні вірші; громадянські мотиви у поезії; пейзажні замальовки, що межують з психологічними та філософськими; тема проминання людського життя; мотиви жіночої долі та людського згасання; інтимна лірика; релігійні мотиви; вірші-присвяти.

Євген Баран зауважив, що Леся Шмигельська «осягнула певний рівень естетичного визрівання, який дозволяє твердити, що сей досвід поетичний є вже не автотерапією, і не жіночою забаганкою, а досвідом естетичним. Чому саме цей рівень осягнула Шмигельська, а не інший? Тому що склалося все в одне: життєва дорога, літературне зацікавлення і природний психічний настр***о***й. Вона осягає різні форми поетичного: класичний вірш, рубаї, філософські строфи, алітераційну гру, акростихи, мезостихи, – всі ці форми є добротними і професійно вивершеними».

Як зазначають критики, «тематично Леся Шмигельська залишається в колі означених світоглядно-естетичних зацікавлень»:

- «інтимна лірика з особливим проминально-жіночим бринінням і глибинним відчуттям жіночих втрат»:

«…А жінці за щастя б ввесь світ обійняти,
Спинити пожарища, війни, біду…
Ти чуєш, Плането, я – жінка, я – мати,
Про щастя не мрію – до нього іду…»

або

«Чи боліли тривоги, що звили кубельце в кубельце,
Там, на денці душі, де затишку ні крихти нема?…
Поміж ангельських дів одкровенно-сумне інтермеццо
На півталих снігах награвала прощально зима»

- «громадянський пласт – не пафосний, а індивідуально-болісне усвідомлення/невдоволення суспільно-дежавницького буття», зболеність за долю України та щира молитва за полеглими героями-Захисниками:

«Війна безлика, чийсь крок у вічність, бої, облоги.
Шукали стежки межи ровами, молились Богу.
Пошерхлі крила, безмовні ночі, зірки погаслі.
Хтось хліба просить, а хтось, неначе, пиріг у маслі…
Вмирає тиша від куль і грому, німіє свічка.
А небо сиве, а небо вільне, а небо вічне…»

чи

«Не сотня Небесна, вже сотні… Всевишній, допоки?!
Торують стежину між зорі відважні сини.
Криваві заграви, молитва, приглушені кроки,
Кістлява потвора-заброда з обличчям війни…

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Поділені долі, дороги на «до» і «опісля»,
На «буть» чи «не бути» датовані помисли, дні.
Розп'яті тумани за бродом, розстріляна пісня,
Невизнаний воїн між люду без почестей, ніг…»

- філософсько-медитативна лірика:

«коли від землі до неба один лиш крок
і ти, оминаючи прірву, ідеш до сонця –
стають зрозумілими повені, безголосся…
життя – урок…»

- «філологічна алітераційна гра. Змінилася пластика вірша, він став розкутішим, вільнішим, наповненішим»:

«Поклич мене, стомилася, сто…ми…
І ще сто нас лишилося в минулім.
Повітряні мости, намиста, кулі
І ми, ще діти, летимо саньми!»

Про глибину сенсів можемо прочитати навіть у самих назвах збірок, добираючи які, авторка вдалась до мовного прийому гри слів і графічного їх відображення для того, аби читач вступив у ментально-художній діалог і з висоти власного досвіду торкнувся філософії, що її заклала авторка: наприклад, у збірці «ПрОсвіт» йдеться про свІт – макрокосм, що надає людині тисячі можливостей його пізнати і осягти прОсвіту – духовного очищення, переродження від прочитаного; збірка «ВсеОбрій» охоплює увесь горизонт для поетичного зображення, у цьому світі ніби стираються межі, а з іншого боку наголошує, що для людини все навколо – це обрій, горизонт, який щодня їх дає можливості зреалізувати себе, віднайти та відчути себе справжнього, не втратити і так обмежений для життя і щастя час, не перевитратити себе, не перегоріти. Найчастіше ліричною героїнею таких текстів є жінка:

Поглибило літературознавчу глибину віршів Лесі Шмигельської використання релігійних мотивів, зокрема у контексті пошуків Спасителя, що здатен допомогти людству обрати правильний шлях та врятуватись від війни, наприклад у поезії «Крізь тишу і грім»

«Крізь тишу – грім, крізь гіркоту – моління,
Колюче груддя вибитих доріг.
І вершать долю ерами провинну
Небесні вої-янголи вгорі.

До раю – вік, до чорноти лиш миля
Помежи драм людських спирає дух
То де наш Ной – загублений у хвилях,
Чи сатаною приспаний оглух?..»

або ж:

«Розпука і зорі… У горі невтішна Пречиста,
Довкола – пилати, могили, безмовні хрести…

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Фата і недоля, заплакані вдови-невісти
І Хресна дорога, якою так тяжко іти…»

«Поетичне слово пані Лесі, лягає в душу, мов те добірне зерно, проростаючи любов'ю до рідного краю та людей. Її поезія, як каже авторка, твориться «в розкошах чудової природи, де споконвічною працею і крилатою піснею живе кожна оселя, де перед зором мимоволі постають розлогі, в пишному цвітінні сади, смарагди гірських хребтів, шум повноводних рік. Там просто гріх не бути поетом!». Тому й має той край таку чудову поетесу. Тож і тематика її поетичних творів різнопланова. Є у них замилування світом і мудрі роздуми, відкриття таємниці краси, пошанування рідної мови і нашої минувшини, щемка (до сльози) родинна любов і найтонші почуття, і отой негучний патріотизм, переживання за краще майбуття нашого народу… І тема війни, така болюча», – пише Л. Сердунич:

«А небо сиве, а небо вільне, а небо вічне…
Горять заграви, парують тризни, торги і віча.
Будують храми, таврують душі оті, хто вище.
А десь неволя, дими і круки над попелищем. […]
Пошерхлі крила, безмовні ночі, зірки погаслі.
Хтось хліба просить, а хтось, неначе пиріг у маслі…
Вмирає тиша від куль і грому, німіє свічка.
А небо сиве, а небо вільне, а небо вічне…»

«У її віршованому всесвіті-проСвіті – і щемкий патріотизм, і болюча соціальна лірика, й інтимна та пейзажна теми, і свічка, котра «гасне від сльози», й енергія вразливої жіночої душі», – слушно додає науковиця, відзначаючи, що «кожен, справді, кожен твір Л. Шмигельської має таку глибину і несе в собі таку силу енергетики, що здається, мовби ввібрали всі чуття в одному серці. Вони надихають і ведуть у магічні світи і є тим місточком, який поєднує нашу реальність і вимріяність. У кожному з опусів – наше тривожне сьогодення, його яскрава палітра кольорів і почуттів. Це – саме ті твори, які повинна читати молодь і взагалі – кожна спрагла душа»:

«То хто ми сьогодні? Народ? Жебраки? Поторочі?..
Минають негоди, століття, минаємо ми…
Обстріляна хата, бабусині вицвілі очі,
Шматують безмежжя давно не небесні громи…»

Леся Шмигельська є авторкою неологізмів, що робить її письмо індивідуалізованим та цікавим у мовному прочитанні. Може натрапити на цікаві лексеми:

- голостеп (що означає пустку, порожній простір):

«Довершене ячання, крок у небо
Чумацький Шлях і зоряні вози.
Немовбито востаннє ***голостепом***
Стрункі ряди озброєних дружин
Ідуть у бій…»

- відмедувати (у значення проминути, відбути найкращі роки свого життя):

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

«і вже немає ні межі, ні раю,
і так столико помежи юрби.
хто має віру – той не помирає,
хто не боровся – певно не любив.
***відмедувало**. відбуло. світає.*
аби зійти, воскреснути аби…»

- безлічсвіт (як множина світів):

«Ще не вмерла… Всевишній, молю, опустися з небес,
Омофором святим огорни волелюбів одчайних.
Межи сотні Іуд і Пілатів таскають свій хрест,
*Наче прокляті нині не світом, а **безлічсвітами**»*

- слізно-солоний:

«Незалежно залежна від куль, безнадії, утоми,
Де полин, що стрілою у зранених душах осів.
І маячать могили по стежці до волі, додому,
Й наскрізь вигіркле літо у слізно-солоній росі»

та багато інших оказіоналізмів: осенесум, листоповені, молитовня, сновраження, ніжномлосність.

Про збірку «Сьоме небо» висловився й К. Климчук, оцінюючи царину форми поетеси: «Леся Шмигельська вдало експериментує з формами вірша. Вона не зациклюється на одному розмірі, а шукає (і знаходить) способи виразити свої емоції та почуття. Тож коли гортаєш сторінки «Сьомого неба», то не втомлюєшся від одноманітності і заяложеності. Кожна сторінка, наче сюрприз, її перегортаєш в очікуванні нової поетичної пригоди і сповна винагороджуєш себе, перегорнувши останній лист».

У назві авторка вдалася до вжитку фраземи «сьоме небо», що означає можливість торкнутися найвищого рівня задоволення, спокою, радості.

Та й саме число сім стало у збірці символічним, зберігаючи своє магічне значення і органічно продовжуючи наскрізний мотив назви книги:

«відшелестить, відквітне і відбуде,
зелене мрево ляже на стежки.
*і **сім вітрів** розправлять сильні груди*
й помчаться сивим полем навпрошки»

чи

«Прости, не вмолив осоружну смерть,
Оту, що пройшла під серцем…
Годинник спинився на сьому чверть…
Так легко востаннє…уперше…»

і надто яскраво у цьому алітераційному уривку:

***«С**еред скрижалі смутку серця стуки,*

***С**вітанок стріну сріблом стоголосим.*

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Світ споконвічно світиться словами.

***Сім** слів. **Сім** струн. **Сім** сивочолих смутків»*

З іншого боку, «сім небес» збірки – це сім поетичний мотивів, які увиразнюють її зміст. Це мотиви:

- родинний. Його розглядаємо у контексті вдячності авторки за те, що рідні завжди додають відчуття дому, місця сили, куди можна завжди повернутися, куди б тебе не закинула доля. Тут і образи «маминого пахучого хліба», «бабиних казок», «Великодня», «заквітчаної хати», «скошеної трави», «щемкого дитинства», щирих емоцій:

«… Ще і нині дитина, бо тато чекає жнива,
Ще матуся старенька пече Великодню хлібину.
Я – щаслива… Щаслива! Бо казка не вмерла – жива
Я – дитина…»

- *екзистенційний. Найчастіше Леся Шмигельська ототожнює буття з проминанням, не зациклюється на моменті, а радше заглядає у Вічність, звідси виринають наскрізні образи осені, дощу, вітру, суму, холоду та ностальгійної туги за минулим. Така туга пояснюється авторкою як стимул творчості:*

«Казка про все прекрасне – скороминуча,
Кидає кволий промінь сонце з-за кручі.
День осеніє квітом і полинами.
Пишуться ноти, вірші, життєві драми»

- релігійний. Біблійні мотиви у «Сьомому небі» перегукуються з ідеєю порятунку, пошуку вірної дороги, пошуку причин та відповідей на одвічні питання:

«Прости нам, Ісусе, що місця не стало для Матері,
Не дали Пречистій у хаті скупого кутка...
Слідами зневір'я і муками віри розп'ятої
Ярить під ногами покутою стежка витка»

- особистісний, дослідження ліричного «Я» героїні. Про цей мотив Євген Баран пише: «Мені приємно говорити про таку книгу, бо вона додає світла і загальної божистої тональності. Ця поетеса зорієнтована на людину. І в цій своїй наївно-дитячій мрії викристалізовується громадянсько-інтимне «**Я**» Лесі Шмигельської»:

«Я молилася, прагнула, мріяла,
Як паломник ішла до мети.
А літа мої птахами білими
Вили гнізда за мревом густим.

І псалми, що на янгольськім криласі,
Завмирали у світлі нірван.
І несни мої в зорях губилися,
В час, коли зігрівали слова.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Я любила, горіла, я вірила,
Прагла правди між зла і прелюд.
В тишині, що прошрамлена війнами,
Я – люблю…»

По-особливому гостро та тонко письменниця відчуває людську «осінь». В одному із віршів їй вдається змалювати образ старця, що зболений часом і долею оглядається на прожитий шлях і торує дорогу до неба:

«Плететься поволі, натомлений часом і болем –
Старезні калоші, дірява свитина, борги.
А вітер у плечі, то скупо леліє, то коле,
Крізь хмари застояні промінь крадеться тугий.

Усяке бувало – кохав і надіявся, вірив,
Позаду стежина – її перейшов, як зумів.
Дорога у небо громами розорана, сіра
І безвість холодна, безмежно глибока, як рів»

Такого мотиву торкаються й вірші, у яких персоналізованість відображає образ головної ліричної героїні – Я. Лірична героїня «Прощена неділя» з вдячністю долає виклики власної долі, і не зважаючи на те, що у вірші лунає мотив передвеликодній і асоціює передсвяткове прощення, її думки можна сміливо асоціювати з плинністю людського буття, мотивом переродження:

«І торкнеться перо журавлине яси золотої,
Все, що є і що буде, як зірка – погасне, мине.
Я прощаю вас, люди, за вас помолюсь нині, вої,
Якщо днесь прогрішила невільно – простіть і мене».

Дослідуючи творчі набутки авторки, можна говорити про художню та світоглядну еволюцію її поетичних візій. Якщо перша збірка демонструє художні пошуки Лесі Шмигельської, то збірки «ПрОсвіт», «ВсеОбрій» є відображенням самодостатнього жіночого голосу в українській літературі, що здатен не претензійно, проте по-індивідуальному гідно конкурувати з сучасниками. Серед улюблених виражальних засобів поетеси – концептуалізація понять осені, дощу, неба, океану, світу та ін., які набувають поліваріантного трактування та підсилення функціонування ключового поетичного образу – жінки. В арсеналі поетики авторки переважають форми класичного («костенківського») вірша та сонета.

ЛІТЕРАТУРА

1. http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=527212
2. Баран Є. «Сім слів, сім струн, сім сивочолих смутків…» Електронний ресурс:http://zolotapektoral.te.ua/evhen-baran-sim-sliv-sim-strun-sim-syvocholyh-smutkiv/http://zolotapektoral.te.ua/evhen-baran-sim-sliv-sim-strun-sim-syvocholyh-smutkiv/

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

3. Баран Є. Я просто йшла за сонцем, що вгорі... Про вірші Лесі Шмигельської. Електронний ресурс:https://lib.if.ua/litprem/1553530411.htmlhttps://lib.if.ua/litprem/1553530411.html
4. Павлюк І. Паперовий кораблик у просвіті (про творчість Лесі Шмигельської) Електронний ресурс:http://zolotapektoral.te.ua/%d1%96%d0%b3%d0%be%d1%80-/http://zolotapektoral.te.ua/%d1
5. Слово як Небо. Леся Шмигельська: Переконана, що нині, у часі війни, поетичне слово має звучати голосніше, ніж на фронті гуркочуть гармати. Інтерв'ю. *Галичина.* 29.10.2022. с. 6.
6. Фарина І. Небесні вітражі (про майбутню книгу лесі Шмигельської). Золота пектораль. 2017. С. 18−19.
7. Шмигельська Л. Всеобрій. Поезії. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 96 с.
8. Шмигельська Л. Осанна осені:вибрані поезії. Івано-Франківськ; Місто НВ, 2016. 244 с.
9. Шмигельська Л. ПроСвіт. Поезії. Івано-Франківськ: Симфонія форте. 2016. 112 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 37.016:82.161.2]37.091.31-026.12-024.63

Людмила Савчук
студентка Факультету філології,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Наталія Мафтин**,
доктор філологічних наук, професор

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У даній статті теоретично визначено та досліджено особливості використання інтерактивних методів, встановлено саме поняття інтерактивних методів навчання. Проаналізовано проблематику використання інтерактивних методів під час навчання учнів 9 класів на уроках української літератури. Визначено та описано шляхи вирішення цих проблем.

Ключові слова: українська література, інтерактивні методи навчання, учні 9 класів, інтерактивний урок та інші.

Liudmyla Savchuk
student of the Faculty of Philology,
specialty «Secondary education (Ukrainian Language and Literature)»

Reseach Adviser – **Nataliya Maftyn**,
Doctor of Philology, Professor

THE PROBLEM OF USING INTECACTIVE METHODS IN THE LEARNING PROCESS OF UKRAINIAN LITERATURE

In the present article in theory certainly and investigated features of using interactive methods, the concept of interactive teaching methods is established. The analysis of problems of using interactive methods while studying pupils of 9 th form at the Ukrainian literature lessons. Identified and described ways to solve these problems.

Key words: Ukrainian literature, interactive learning methods, pupils of the 9th grade, interactive lesson, etc.

Постановка проблеми. Проблема використання інтерактивних методів у процесі навчання української літератури є надзвичайно актуальною в сучасному освітньому контексті. Зі зростанням цифрових технологій і зміною очікувань учнів, традиційний підхід до вивчення літератури шукає нові форми та методи, щоб зацікавити і залучити учнів до уроків.

Українська література має багатий спадок, але учням не завжди вдається відчути його важливість і цінність. Тому використання інтерактивних методів може стати інструментом для стимулювання інтересу до української літератури.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику та особливості застосування інтерактивних методів в процесі навчання української літератури вивчали та досліджували в своїх працях провідні науковці та педагоги, серед яких Л. Варзацька, О. Вербило, М. Вашуленко, М. Собко, О. Караман, М. Красовицький, Т. Окуневич, А. Калюжко, М. Олійник, С. Паламарчук. К. Пентилюк та багато інших.

Мета статті: теоретично визначити та проаналізувати проблему використання інтерактивних методів в процесі навчання української літератури.

Українська література для учнів 9-го класу є важливою складовою освіти, адже вона сприяє розвитку мовних навичок, культурного виховання та розумінню історії та культури своєї країни. Даний предмет надає учням можливість поглибити свої знання про українську літературу, ознайомитися з видатними творами та авторами, які зробили вагомий внесок у світову літературу.

Ситченко А. встановлює, що інтерактивні методи навчання – це підхід в освіті, який активно залучає учнів до процесу навчання та взаємодії між учнями і вчителями. Даний підхід покращує вдосконалення навчального матеріалу, розвиває критичне мислення та сприяє поглибленому розумінню предмету, який вивчається [5, с.206].

Проблема використання інтерактивних методів в процесі навчання української літератури полягає в тому, що постає питання, зробити навчання літератури більш доступним та привабливим для сучасних учнів. Традиційні лекції та читання текстів на уроках часто віддаляють школярів, особливо молодшого покоління, яке підтримує активні форми навчання та спілкування через Інтернет.

Інтерактивні методи, такі як обговорення, рольові ігри, створення власних творів, можуть сприяти більш глибокому розумінню та аплікації літературних творів, роблячи навчання більш приємним і ефективним [3, с.85].

Другий аспект проблеми полягає в викликах, пов'язаних з оцінкою учнів. Традиційні методи оцінювання, такі як тестування та диктанти, можуть не відобразити справжні знання та розуміння учнів про українську літературу.

Ващенко Г. зазначає, що інтерактивні методи дають можливість більш об'єктивному оцінюванню, після чого вони вимагають демонстрації розуміння та творчого підходу до теми [1, с.112].

Інтерактивні методи навчання можуть бути дуже корисними на уроках української літератури в 9 класі, особливо при вивченні творчості таких авторів, як Іван Котляревський, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Марко Вовчок, після чого вони можуть залучити учнів до активного процесу вивчення та сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

Варто навести приклади інтерактивних методів, які можна використати на таких уроках:

1. Обговорення в групах: варто розділити клас на невеликі групи і дати кожній групі завдання обговорити конкретний аспект твору або тему. Наприклад, можна поділити твір на дії або глави, і кожна група обговорює свій фрагмент, обмінюється враженнями та виражає власну думку.

2. Рольова гра: слід попросити учнів використовувати рольову гру, де вони представляють персонажів із твору. Це дозволяє їм глибше зануритися в сюжет і розуміти мотивацію персонажів.
3. Дебати: необхідно організувати дебати на основі контроверсійних аспектів твору або теми. Наприклад, учні можуть дискутувати про можливість інтерпретації подій або ролі головного персонажа.
4. Аналіз тексту: використання інтерактивних методів аналізу тексту, таких як "літературний квест" або "пошук загадок у тексті". Учні можуть шукати ключові слова, символи, теми тощо.
5. Відео презентації та мультимедійні матеріали: використання відео презентацій, аудіофайлів чи інших мультимедійних матеріалів для відтворення контексту та атмосфери твору або для порівняння із сучасними явищами.
6. Творче завдання: надання учням можливості виразити свої думки та емоції через творчі завдання, такі як написання листів персонажів, створення сучасних адаптаційних творів, створення фанфіків, створення віршів або пісень на основі тексту тощо.
7. Інтерактивні ігри та вікторини: використання ігор та вікторин для перевірки розуміння тексту та подробиці про автора та його часову гілку.
8. Проектна робота: варто запропонувати учням робити проекти, де вони можуть досліджувати тему твору в широкому контексті, наприклад, порівнюючи твір із сучасними подіями або іншими літературними творами [5, с.98].

Використання інтерактивних методів на уроках української мови допоможе зробити навчання більш цікавим і ефективним, залучити учнів до активної літературної участі та сприяти кращому засвоєнню матеріалу [2, с.83].

Досліджено, що використання інтерактивних методів у процесі навчання української літератури може зіштовхуватися з рядом проблемам, а саме:

1. Обмежений доступ до технологій: у деяких школах і учнів може бути обмежений доступ до технологій, які є необхідними для інтерактивних методів, таких як комп'ютери, проектори, планшети тощо. Це може створювати нерівності можливостей для навчання.
2. Велика кількість учнів у класі: у великих класах складніше забезпечити активну участь кожного учня в інтерактивних вправах і обговореннях. Іноді важко забезпечити індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти.
3. Підготовка вчителя: використання інтерактивних методів вимагає від вчителя додаткової підготовки і навичок. Вчителям необхідно бути готовими до планування та проведення інтерактивних уроків, розробки додаткового матеріалу та використання технологій.
4. Відмова від традиційних методів: перехід до інтерактивних методів не означає повну відмову від традиційних методів. Деякі теми або аспекти уроків можна краще засвоювати через традиційні лекції або читання текстів.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

5. Ресурси та бюджет: інтерактивні методи можуть вимагати додаткових ресурсів, таких як підручники, мультимедійне обладнання, програмне забезпечення тощо. Не всі школи мають доступ до більшості ресурсів.
6. Оцінювання: оцінювання досягнень учнів під час використання інтерактивних методів може бути складним завданням, оскільки не завжди легко виміряти активність та розуміння учнів під час інтерактивних вправ.
7. Мотивація учнів: не всі учні можуть бути вмотивованими для активної участі в інтерактивних вправах, і вчителю необхідно розробити стратегії для залучення всіх учнів до навчального процесу.

Досліджуючи праці О. Пометун, встановлено, що для вирішення цих проблем необхідно забезпечити підтримку зі сторони адміністрації та надавати вчителям необхідну підтримку та навчання в галузі використання інтерактивних методів. Крім того, важливо бути гнучкими і збалансувати традиційні та інтерактивні методи у відношенні потреб і особливостей класу [6, с.153-154].

В ході вирішення проблем використання інтерактивних методів у процесі навчання української літератури в 9 класі можна використати такі шляхи та стратегії:

1. Підготовка вчителів. Організовувати тренінги та семінари для вчителів з питань використання інтерактивних методів. Сприяти обміну досвідом між вчителями, де вони можуть навчатися ефективним інтерактивним підходам.
2. Забезпечення технічними ресурсами. Залучити різні джерела фінансування для закупівлі необхідного мультимедійного обладнання та комп'ютерів. Залучити підприємство та батьківські комітети для забезпечення технічними ресурсами.
3. Моніторинг та оцінювання. Розробити чіткі критерії оцінювання для інтерактивних завдань та обговорень. Використовувати різноманітні методи оцінювання, такі як портфоліо, самооцінювання тощо.
4. Залучення батьків і громадськості. Вести відкритий діалог з батьками і залучати їх для підтримки проекту інтерактивного навчання. Залучати представників громадськості до розвитку програми інтерактивного навчання в школах.
5. Індивідуалізація та диференціація. Забезпечити можливість індивідуального навчання для учнів з іншими потребами та рівнем знань. Розробити інтерактивні завдання, які враховують індивідуальні інтереси та рівень підготовки учнів.
6. Впровадження гнучкого розкладу. Впровадити розклад, який дозволить вчителям більше часу на планування та виконання інтерактивних уроків.
7. Залучення учнів до планування. Періодично проводити опитування серед учнів щодо їх вподобань у методах навчання. Залучати учнів до планування та розробки інтерактивних уроків.
8. Підтримка дослідницьких проектів. Запровадити проекти, де учні можуть досліджувати літературні теми та події самостійно. Сприяти участі учнів у конкурсах та наукових конференціях.

Запровадження цих заходів сприятиме вдосконаленню використання інтерактивних методів на уроках української літератури в 9 класі та покращить якість навчання та залучення учнів до навчального процесу.

Отже, проблема використання інтерактивних методів у процесі навчання української літератури на сьогоднішній день є актуальною і важливою. Українська література є невід'ємною частиною культурного спадку нації і відіграє значущу роль у формуванні національної свідомості. Однак традиційні методи навчання часто не забезпечують достатньої ефективності в володінні цією дисципліною.

Висновок полягає у наступному. По-перше, використання інтерактивних методів навчання української літератури сприяє покращенню розуміння текстів і підвищенню інтересу учнів до вивчення предмету. Методи, такі як обговорення в групах, літературні кіносеанси, рольові ігри та використання сучасних мультимедійних засобів, дозволяють створити інтерес та поглиблене розуміння творів українських класиків. По-друге, інтерактивні методи сприяють розвитку творчого мислення та аналітичних навичок в учнів. Вони навчають школярів аналізувати тексти, розуміти авторську інтенцію, а також висловлювати власні думки та інтерпретації. Це сприяє формуванню критичного підходу до літературних творів і розвитку особистісних якостей учнів.

Таким чином, використання інтерактивних методів у навчанні української літератури сприяє покращенню результатів індивідуального та групового навчання. Вони допоможуть підвищити якість освіти та підготувати кваліфікованих фахівців, здатних аналізувати та осмислити культурну спадщину України, а також виражати власні думки та ідеї. Тому використання інтерактивних методів у навчанні української літератури є необхідним та перспективним напрямком у сучасній освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання : [підруч. для педагогів]. Вид. перше. Київ : Укр. Вид. спілка, 1997. 441 с.
2. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / уклад. О. І. Когут. Тернопіль : Астон, 2005. 204 с.
3. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі : Наказ МОН від 26.01.2011 р. № 58. *Директор школи (Шкільний світ)*. 2011. № 27/28. С. 58−63.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література : 5-9 класи. Київ : Освіта, 2013. 160 с.
5. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. Київ: Ленвіт, 2011. 291 с.
6. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [наук.-метод. посіб.]; за ред. О. І. Пометун. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 82.09:355.01]821.161.2-311.1

Соломія Соломон
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Любов Процюк,**
кандидатка філологічних наук, доцентка

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕМИ ВІЙНИ У РОМАНІ «ЛЮДИ ЗІ СТРАХУ» РОМАНА АНДРІЯШИКА

У статті досліджено особливості художньої інтерпретації теми війни у романі «Люди зі страху» українського письменника-шістдесятника Романа Андріяшика. Проаналізовано ключові аспекти індивідуально-авторського стилю письменника. Встановлено, що тема війни у романі «Люди зі страху» художньо інтерпретована через проєкції страху, безнадії, зневіри, трагедії простої людини і понівеченої долі індивіда. Досліджено зміни головного героя під впливом воєнних жахіть.

Ключові слова: письменники-шістдесятники, війна, страх, психологізм, роман.

Solomiia Solomon
student of the Faculty of Philology,
specialty «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Research Adviser – **Liubov Protsiuk**,
Candidateof Philology, Associate Professor

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE THEME OF WAR IN THE NOVEL «PEOPLE OF FEAR» BY ROMAN ANDRIIASHYK

The article examines the peculiarities of the artistic interpretation of the theme of war in the novel «People of Fear» by the Ukrainian writer of the sixties Roman Andriiashyk. The key aspects of the writer's individual style are analyzed. It has been established that the theme of war in the novel «People of Fear» is artistically interpreted through the projections of fear, hopelessness, despair, tragedy of the common man and mutilated fate of the person. The changes of the main character under the influence of war's horrors are studied.

Keywords: authors of the sixties, war, fear, psychologism, novel.

Постановка проблеми. Війна є однією з найважливіших і широко розгляданих тем у художній літературі. Вона привертає увагу письменників, оскільки війна впливає на життя та долю людей, суспільство, політику й культуру. Тема війни дозволяє авторам висловлювати глибокі думки про природу конфліктів, жертви й надію на краще майбутнє. Разом з тим, вона відображає глибоку кризу особистості, духовний занепад та екзистенційні

проблеми в художній літературі. Тема війни представлена в різних жанрах і формах, включаючи романи, оповідання, поезію та драми.

Багато художніх творів зосереджені на описі військових подій, битв, стратегії й тактики, а також на побуті солдатів на фронті. Разом з тим, тема війни дозволяє письменникам художньо досліджувати психологічні аспекти військових конфліктів, включаючи посттравматичний стрес, моральні дилеми та психологічний вплив на бійців і цивільне населення. У художніх творах на воєнну тематику митці часто рефлексують щодо гуманітарних наслідків військових конфліктів, включаючи голод, страждання, втрати та руйнування. Війна може бути використана для аналізу політичних та соціокультурних аспектів суспільства, включаючи владу, ідеологію, націоналізм, патріотизм і громадянську свободу (особливо це характерно для творів радянського періоду, яким вдалося пройти жорстку цензуру завдяки художній інтерпретації образу). Тема війни в художній літературі підіймає низку проблем, як-от: надія і віра у перемогу, гідність в умовах конфлікту, зруйноване життя, стосунки між людьми, батьки і діти, людина в ідеологічній системі, страх і відчай тощо. Низку цих дилем крізь призму художньої інтерпретації теми війни розглядає й письменник-шістдесятник Роман Андріяшик у своєму творі «Люди зі страху».

Аналіз досліджень. Дослідженню творчості Романа Андріяшика присвячені наукові розвідки Н. Грицевич, В. Дончика, Н. Зборовської, С. Кіраль, В. Кузьменка, Б. Мельничука, Н. Савчин, М. Слабошпицького, Л. Тарнашинської, І. Тищенко, М. Федорів, А. Шатилова, А. Шпиталя та ін. Про його романи схвально відгукувалися літературні критики і колеги-письменники, як-от: Г. Аврахов, М. Андрієнко, Д. Білецький, І. Бойчак, О. Гончар, М. Гуслистий, І. Дзюба, І. Драч, І. Жиленко, В. Іванисенко, Г. Крижанівський, Ю. Мушкетик, В. Руденко та інші.

Мета нашої статті – дослідити своєрідність художньої інтерпретації теми війни у романі «Люди зі страху» Романа Андріяшика.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що проза 60-их років XX століття в Україні була періодом важливих літературних змін і новаторства. Хоча художні твори того часу продовжували зазнавати впливу радянської цензури та ідеології, проте деякі письменники намагалися виразити свої думки й відчуття, використовуючи прихований сенс чи алегорії. Тематика української прози шістдесятників була досить різноманітною, з актуальним відображенням соціально-політичних проблем і пошуком нових літературних форм. Відтак, можемо виділити такі основні теми та проблеми української художньої літератури 60-их років XX століття:

1) ***доля людини в тоталітарному суспільстві***: багато творів шістдесятників стосувалися проблем людини у контексті тоталітарного режиму. Письменники підкреслювали обмеження свободи, цензуру, тиск тоталітарної системи на особистість тощо;

2) ***індивідуалізм та ідентичність***: автори звертали увагу на індивідуальність героїв, їхні пошуки власної ідентичності в умовах суспільного тиску та конформізму;

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

3) ***конфлікт між поколіннями***: проза того періоду часто відображала конфлікти між молоддю та старшим поколінням, дисидентство та протистояння традиційному устрою суспільства;

4) ***реалізм і модернізм***: проза шістдесятників містила як реалістичні зображення життя, так і символічні елементи, що постали в контексті заборони прямої критики системи;

5) ***повсякденне життя***: багато творів фокусувалися на звичайному повсякденному житті людей, їхніх стосунках, родинних цінностях;

6) ***патріотизм та національна свідомість***: частина шістдесятників акцентувала увагу на національних традиціях, історії та боротьбі за незалежність;

7) ***філософські міркування***: деякі твори містили філософські роздуми, спрямовані на розуміння людської природи, сенсу життя та моральних цінностей.

Більшість із цих тенденцій притаманні й для прози Романа Андріяшика, який дебютував романом «Люди зі страху» у 1965 році. Твори аналізованого письменника дослідники називають антимонументальними, оскільки в них немає ні епохальних подій чи героїв, ні пам’ятних ідей чи візій. Принциповим для Романа Андріяшика було відображення суб’єктивного ставлення до дійсності. Як зазначає літературознавець В. Дончик: «Якщо панорамні епопеї 40–50-х років характеризувала колективна ідеологія, декларована окремими персонажами твору, то герой Андріяшика постав перед читачем з усвідомленим правом вибору й сумніву, з почуттям власної гідності» [4].

Стильовою домінантою прози Романа Андріяшика дослідники визначають лірико-трагічну тональність [4]. Однак за ліризмом і трагізмом ховається широкий художній простір, у якому розкриваються чуттєві імпульси героїв, особливості людської психіки та руйнується псевдоепічна цілісність світу як такого, що і простежуємо в аналізованому романі письменника «Люди зі страху». Заперечуючи монументальну традицію української прози кінця 50-их років, відкидаючи провінційний соціально-побутовий антураж творів того часу, Роман Андріяшик насичує свій роман інтелектуальними елементами: філософськими й поетичними ремінісценціями, цитатами Декарта, Гельвеція, Софокла, Аристотеля, Бальзака тощо. Хоча літературознавиця Н. Зборовська вбачає у такому надмірному цитуванні «неспроможність самостійної світоглядної позиції письменника, який остерігався виставляти перед очі цензора подібну точку зору, а тому змушений був прикриватися давніми мислителями, як своєрідним щитом» [3] (що, здебільшого, є зрозумілим і закономірним, враховуючи репресії кінця 60-их років й історію публікації роману «Люди зі страху»), однак така філософічність прози Романа Андріяшика є значимою для розвитку української літератури спробою написання інтелектуального роману. Н. Зборовська також зазначає: «У той час проявлена в світоглядній моделі твору радянська ідеологема про недовіру до інтелігенції як духовної сили послаблює інтелектуальну тенденцію роману в цілому» [3]. Однак, для радянської людини недовіра до інтелігенції була типовою передовсім через те, що репресивна політика тогочасної влади створила в

українському культурному середовищі так званих письменників істеблішменту, які у своїх творах висвітлювати тільки ті проблеми, які були керовані радянською цензурою (пригадаймо вірш Павла Тичини «Партія веде» у часи Голодомору). Саме тому спроба поєднання філософії й інтелектуального антуражу разом із недовірою до інтелігенції у творі «Люди зі страху» Романа Андріяшика є типовою для картини світу українського шістдесятництва.

Що стосується стильової манери письма Романа Андріяшика, то вона також є типовою для того періоду розвитку літератури. Головний герой його роману «Додому нема вороття» у стані глибокого емоційного занепокоєння говорить: *Як би то так сказати, щоб не схоже було ні на пам'ятник, ні на сльози* [1]. Ця фраза якнайкраще характеризує стиль самого автора: з одного боку, Роман Андріяшик прагне відійти від канонічної, монументальної манери письма радянського покоління письменників, які використовують стандартні метафоричні звороти, контрольовані владою і цензурою; а з іншого – все ще відчувається вимушене приховування національної позиції автора за текстами його творів. Для Романа Андріяшика характерна психолого-екзистенціалістська стильова манера письма, яка протиставляється показовій сентиментальності. Автор виражає думки приховано або, як зазначає В. Дончик, «він бажає виставити нейтральну фразу, де слова тільки на перший погляд мовчать: у підтексті – невимовлене слово» [4]. Відтак його роман «Люди зі страху» зосереджує увагу читача на описі почуттів і переживань героя, де автор виступає тільки посередником між читачем та персонажами, майже не втручаючись у сюжет. А яскраві стилістичні фігури тільки допомагають зазирнути у підтекст роману.

Тема війни є центральною у творі «Люди зі страху» Романа Андріяшика. Вона художньо інтерпретована крізь призму страху і безнадії, що простежується вже з самої назви роману. Центральною тезою твору є те, що люди зі страху не можуть творити історію. Страх ніби іманентно присутній у кожній сюжетній лінії, кожному епізоді, кожному характері персонажа, який функціонує в романі. Така художня інтерпретація страху дозволяє письменнику висловлювати глибокі почуття й роздуми про жахи війни та її вплив на індивіда: *Яка навколо темрява. Ми поздихаємо, як руді миші* [2].

Герої Романа Андріяшика не можуть жити без війни, вони живуть зі страхом у душі, як із власною тінню, та ще й з постійним передчуттям, що для них пекло тільки починається. Відтак війна в романі «Люди зі страху» іманентно інтерпретується крізь прообраз одного з чотирьох вершників Апокаліпсису – вершника на червоному коні, який символізує війну. Показовим для цієї художньої проєкції є епізод, коли описується страшна посуха передвоєнного літа, після якої мав настати голод: *Була жахлива посуха. Сонце з самого ранку впиралося в долину снопом вогню, жорстоко пражило весь день, і до наступного ранку від землі не одлипала прогіркла чадом жара. Листя пов'яло, наїжувались і скаржно потріскували стріхи, в повітрі шугали голубі язики спустошливого марева. Дністер був зовсім змілів, безпорадно щулився до безвітряних тіней тополь і нагадував худокостого дідугана, який не знає, куди дітися з наболілими боками* [2]. Усе у романі віщує передчуття біди, наростання

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

найбільшої трагедії людства, яка несе за собою тільки горе, безнадію і скалічені долі: *Усе ниділо, мертвіло. Гибла худоба, падали від сонячних ударів люди. Розпач і безнадія, мов страхітливе всепоглинаюче багно, засмоктували серця. (...) Міняйли і жебраки пророкували кінець світу, пекельні смерчі й западання землі* [2]. Такі аномальні прояви природи йдуть услід за біблійними легендами, що тільки увиразнює сюжетну канву твору «Люди зі страху» Романа Андріяшика.

Складається враження, ніби весь світ поставили на паузу, а життя вмить зупинилося у передчутті пекла. Будь-яка діяльність, щоденна рутина у такій художній проєкції втрачає свій сенс: *Відголоски про збройні сутички в різних кінцях світу блискавично облітали села і посилювали жах перед завтрашнім днем. Запанували нудьга і відчай. Невизначеність угамувала щоденні клопоти. Не скрипіли по хатах ткацькі верстати, смутком огорталися небілені стіни, ржавіли теслярські барди і мулярські кельні, навіть під циганськими шатрами не лунав передзвін ковальських молотків – для всіх завтра стало страхом, а нині перетворилось на чекання* [2].

Безнадія супроводжує персонажів Романа Андріяшика й надалі. Так, наприклад, головний герой роману «Люди зі страху» Прокіп Повсюда зневірився. Він не виступає ні прихильником радянських ідеалів у краще майбутнє під керівництвом всемогутньої партії, ні націоналістом із чіткою ідеєю перемоги й незалежності України: *Знаєш, – зізнається він жінці, – коли людині зіпсувати шлунок, вона перестає думати про державні порядки і всеціло спрямовує свій погляд в шлунок...* [2]. Відтак устами головного героя письменник висловлює тезу про те, що війна є замилюванням очей, щоб відволікти простих людей від більш глобальних проблем.

Фактично, перед нами постає доля скаліченої війною людини. Прокіп Повсюда – не воїн. На відміну від усталеного національного міфу про стійкі морально-войовничі переконання українського народу як нації, що готова проливати кров за свою незалежність, Роман Андріяшик зображає зовсім іншого героя. Прокіп Повсюда – звичайний селянин, якого примусили взяти в руки зброю. І в цьому полягає його трагедія, адже не всі здатні до війни. Навіть психологічно стійкі індивіди не можуть із легкістю пережити усі жахіття, які несе цей вершник Апокаліпсису на червоному коні. Як влучно зазначає Н. Зборовська, «без всякого міфу», а батьківський образ може слугувати Прокопові лише ідеальним прикладом. Відтак, Прокіп Повсюда не є епічним героєм, він радше романний герой. У творі «Люди зі страху» Прокіп зображений як політично незаангажований, національно несвідомий, що простежується під час висловлення його бачення війни: *Нашою пасивністю завжди користувалися баламути... Тільки зведеться покоління – і розпсотили. Загинемо, як тури* [2].

Війна змінює Прокопа Повсюду. Зі звичайного селянина-робітника, він перетворюється на жорстоку й цинічну особистість. Прокіп Повсюда прагне помсти і не рахується із життям інших людей. У цій проєкції художньої інтерпретації теми війни і її впливу на особистість промовистим є епізод у романі «Люди зі страху», коли головний герой описує свої передчуття від

зустрічі з Мариною: *У моїй душі прокидався неспокій, коли не щось гірше, брудніше, нестримніше – ота дика окопна темна сила, що жене в безвість. Я ніколи не дозволю собі навіть стояти близько біля Марини, коли в мені заворушаться ті скажені соки. Навіть не знаючи, що зі мною станеться завтра, я не наважусь торкнутись до цієї ні в чому не винної і нещасної жінки* [2]. Тут бачимо яскравий двобій «довоєнного» і «післявоєнного» Прокопа, моральних принципів і жорстокості, загальнолюдських цінностей й егоїстичного бажання.

Взагалі жорстокість і насильство у творі «Люди зі страху» Романа Андріяшика стають ще одним способом художньої інтерпретації теми війни. Так, наприклад, під час опису поля бою, читач натрапляє на криваві образи, які є не тільки гнітючими, але й страшними: *Я біг грязьким полем, а поле було встелене, як тік зерном, шрапнеллю і понівеченими трупами. Стогнало, лящало, гуркотіло, а я верещав, глухий і божевільний. Роздратоване вибухами повітря перекидало мене з горба на горб, через траншеї, сіті колючого дроту, потоки крові. Усе мигтіло, палахкотіло, щезало і воскресало; я прозрівав і сліпнув, і якби не той самий Мольтке, за яким війна – «необхідний момент в існуванні людського роду», я наклав би на себе руки в одну з митей притомності, аби покинути те чистилище, не дочекавшись раю* [2]. Круговерть смертей і гробів, покалічених тіл і решток трупів, серед яких перебуває Прокіп Повсюда, виступає ніби нова химерна реальність, яку приніс за собою червоний вершник Апокаліпсису. І в головного героя завжди постає питання: яка мета? Він справді не розуміє, де знайти сенс усіх бід воєнного конфлікту, не вірить у світле майбутнє і більше не хоче жити у спотвореній війною дійсності. Як зазначає Прокіп Повсюда, він краще наклав би на себе руки, аніж дочекався обіцяного раю.

Хоча головному герою вдалося вижити у цьому чистилищі, війна знищила його душу: *Із двадцятого сторіччя я повернувся в кам'яну добу з киянею, залізним молотом і сталевим свердлом, з ранами на тілі, заподіяними залізними плювками прогресу, і нерішучістю в характері, яку світ вручив мені, як міну, щоб я ніколи не забувався, щоб пам'ятав: між тобою і твариною, яку ведуть на забій, усього нуль різниці* [2]. Особливо промовистим у цій проєкції є останнє речення із запропонованої нами цитати. Головний герой не бачить жодної різниці між твариною, яку ведуть на забій, і людиною. Таке зміщення загальнолюдських моральних цінностей є наслідком жахіть війни.

Однак, Прокіп Повсюда не є винятково жорстоким, він радше один із таких персонажів. Наприклад, Роман Андріяшик у своєму творі підкреслює жорстокість радянських солдатів, які проявляли нелюдське ставлення до цісаря: *Отож досі ніхто не може втриматися від того, щоб не пустити шпильку в цісаря. У мене з ним стосунки приятельські. Російські солдати обійшлися з цісарем неввічливо, зламавши йому ребро. Ми зблизилися, бо це ж саме мені заподіяв якийсь швидкоокий мурин під Трентіно* [2]. Відтак, жорстокість у романі «Люди зі страху» є не особливістю якогось конкретного персонажа, а загальною рисою усіх, хто перейшов чистилище війни.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Герої аналізованого твору Романа Андріяшика слабкі перед своїм страхом. Особливо Прокіп Повсюда, який так і не знаходить віри, так і не відроджується, мов фенікс із попелу. Війна знищила його назавжди. У цілому, тільки Христині вдається побороти свій страх: *...вона знайшла в собі мужність побороти свій страх... Вона була готовніша до перевороту* [2]. Однак, дівчина є радше винятком із правил, тією сильною духом моральною особистістю, на яких побудоване майбутнє. Натомість Роман Андріяшик зосереджує свою увагу на проблемах пересічних людей, які ніколи не зможуть пережити (ні фізично, ні морально) усіх жахіть, які несе за собою війна.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, художня інтерпретація теми війни у творі «Люди зі страху» Романа Андріяшика побудована на проєкції страху, безнадії, зневіри, трагедії простої людини і понівеченої долі індивіда. Жахи, які несе за собою війна, часто нагадують біблійські апокаліптичні візії з вершником на червоному коні. А яскраве цитування філософів та психологічні роздуми персонажів про долю людини у новій химерній і жорстокій дійсності насичують сюжет роману глибиною, роблять твір актуальним для сьогодення. Перспективою для подальшого дослідження є аналіз теми війни у другому зі своєрідної трилогії романі аналізованого письменника – «Додому немає вороття».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андріяшик Р. Додому нема вороття. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1944 (дата звернення: 08.07.2023).

2. Андріяшик Р. Люди зі страху. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1 (дата звернення: 25.07.2023).

3. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва. URL: https://md-eksperiment.org/post/20170510-stilovij-portret-shistdesyatnictva (дата звернення: 18.07.2023).

4. Роман Андріяшик (1933 нар.). *Історія української літератури XX століття у двох книгах* / за ред. В. Дончика. Кн. 2. Ч. 2. URL: https://litmisto.org.ua/?p=2095 (дата звернення: 03.07.2023).

УДК 82.09:821.161.2-31

Танасійчук Вікторія
студентка Факультету філології,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Науковий керівник – **Процюк Любов**,
кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ПОВІСТІ «ЗА СЕСТРОЮ» А. ЧАЙКОВСЬКОГО

У цій статті проводиться аналіз повісті «За сестрою» А. Чайковського зі спробою виявити нові аспекти та інтерпретації в цьому літературному творі.

Автор також вивчає контекст творчості самого письменника, А. Чайковського, і вплив його життя та інших творів на створення повісті «За сестрою». Важливим аспектом є порівняльний аналіз з іншими творами автора або інших письменників, що допомагає виявити унікальні риси творчості.Стаття також пропонує нові методологічні підходи до аналізу літературних текстів і розкриває раніше невідомі аспекти повісті «За сестрою». Результати цього дослідження допомагають поглибити розуміння та оцінку твору А. Чайковського в контексті світової літератури.

Ключові слова: надприродність, екзистенціалізм, абсурдність, гротеск, бутафорія, ментальність.

Tanasiichuk Victoria
student of the Faculty of Philology,
speciality «Philology (Ukrainian Language and Literature)»

Scientific adviser - **Protsiuk Liubov,**
PhD in Philology, Associate Professor

THE PROBLEMATICS OF THE STORY «AFTER THE SISTER» BY A. CHAIKOVSKY

This article analyses the story «After Sister» by A. Chaikovsky with an attempt to identify new aspects and interpretations in this literary work.

The author also examines the context of the writer's own work, Chaikovsky, and the influence of his life and other works on the creation of the story «After Sister». An important aspect is a comparative analysis with other works by the author or other writers, which helps to identify unique features of the work.The article also offers new methodological approaches to the analysis of literary texts and reveals previously unknown aspects of the story «After Sister .

Key words: supernaturalism, existentialism, absurdity, grotesque, props, mentality.

Мета статті: дослідити, проаналізувати та охарактеризувати проблематику повісті «За сестрою» А. Чайковського.

Наукова новизна поданого дослідження полягає у розкритті нових підходів до аналізу цього літературного твору, а також виявленні нових аспектів

та інтерпретацій, які допоможуть поглибити розуміння та оцінку цього твору в контексті світової літератури.

Повість «За сестрою» (1907) створена на основі довготривалого вивчення історичних матеріалів часів татарських нападів на українські землі, відтворення страшних картин поневолення татарськими загарбниками українського народу.

Історична повість Андрія Чайковського «За сестрою» переносить читача в давні часи і знайомить з життям запорозьких козаків, які захищали свої землі від татарських набігів[4]. У ній описується одна з найскладніших сторінок української історії, коли на наші землі прийшли монголо-татарські загарбники. Вони вели жорстокі, нелюдські війни з нашими козаками, і ці сутички могли закінчитися як завгодно, і важко було передбачити їхній розвиток і результат.

У центрі сюжету повісті «За сестрою» – родина Судаків: колишній запорожець Андрій, його син Степан із дружиною Палажкою та трьома дітьми. Старший син Петро – уже відбув на Січ, а п’ятнадцятирічний Павлусь та тринадцятирічна Ганнуся тільки починали готувалися до самостійного життя.

Передачу духовного досвіду українського світу – відтворення його архетипів та моделей поведінки – здійснював дід Андрій, найстарший у роді: він учив онука лицарського ремесла – їздити на конях, стріляти з рушниці та лука, орудувати шаблею, а ще розказував обом, Павлусеві і Ганнусі, про козаків, пригоди зі своєї козацької молодості – передавав космотвірні (націотвірні) міфи, що відразу давало виховний ефект: «Від тих оповідань вироблялася у Павлуся завзята козацька вдача» [1, с. 145]. Ця вдача яскраво виявилася в різних ситуаціях повісті, які стали випробувальними для п’ятнадцятирічного Павлуся Судака. Випробування почалися з нападу татарського загону. Козацька родина Судаків боронилася мужньо, але сили були нерівними. У боротьбі з нападниками загинув дід Андрій. Татари також вбили і матір Павлуся, а його батька та сестру взяли в полон. Лише Павлусь врятувався і втік у степ на татарському коні.

Зустрівши свого брата - козака, запорожці розгромили татарський загін, звільнили бранців, але Ганнусі серед них не було: її та інших дівчат вивели у Крим окремою валкою. Павлусь вирушив у далеку, невідому і небезпечну дорогу, на якій його чекало багато пригод. Зрештою, завдяки козацькій науці діда Андрія, Павлусь подолав чимало різних перешкод і визволив свою сестру з татарської неволі. Поява повісті А. Чайковського «За сестрою», як зазначає М. Дубина, «стала подією в громадському житті Галичини. Читача захоплювала в повісті романтика козаччини, сміливість і відвага юного Павла Судаченка, головного героя твору, та його побратимів-запорожців.

Читач відчував у їхніх діях колективну силу, нездоланну міць, а ще демократизм, красу моральних принципів і велич національних і патріотичних ідеалів, тих, що стали славою України» [2, с. 404].

Героїчні часи історичного твору А. Чайковського мають непересічне значення для творення характеру сучасників, розширення культурно-просвітницьких та ідеологічних горизонтів людяності Галичини. На рівні свого часу і вимог культурно-історичного життя західноукраїнських земель у

міжвоєнний період письменник заглиблював читача в глибини історії рідного краю, пробуджував національну пам’ять і самосвідомість.

Висновки. Проблематика повісті «За сестрою» Андрія Чайковського охоплює ряд важливих тем та питань, які розглядаються в тексті твору. Повість досліджує взаємини між братом і сестрою, їхню взаємодію та конфлікти. Вона ставить питання про значення родинних зв'язків та відданості родині.В творі можна виявити елементи соціальної критики та протиставлення стереотипам щодо ролей чоловіків і жінок у суспільстві.Головний герой шукає своє місце в світі та спробує зрозуміти, хто він є насправді, і які цінності для нього важливі. У повісті природа відіграє важливу роль і може бути розглянута як символ певних емоцій, станів або перевтілення героїв.

Повість може містити численні символи і метафори, які сприяють глибшому розумінню тексту.

Проблематика «За сестрою» відкриває багато шляхів для літературного аналізу та інтерпретації, розкриваючи складні аспекти внутрішнього світу персонажів і суспільних реалій часу, в якому відбуваються події повісті.

ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності : *Львівський текст 30-х рр*. XX ст. Тернопіль : Джура ; Львів : Львів. ун-т ім. І. Франка, 2000. 340 с.

2. Дубина М. Через історію до сучасності. Київ : Веселка, 1992. С. 401–409.

3. Нахлік О. Віра, воля, праця, або чому Андрій Чайковський актуальний сьогодні. На уходах. За сестрою. Київ : Веселка, 2008. С. 5–13.

4. Плаксіна В. В. Творчість А. Чайковського у літературному процесі початку XX ст. Хмельницький, 2021. 91 с.

5. Чайковський А. За сестрою. Бібліотека української літератури. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/getfile.php?tid=669&type=1 (дата звернення: 06.10.2023).

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Студентський філологічний вісник

Мовознавство. Літературознавство

Випуск 6

Головний редактор Марія БРУС